

Eric Berne

EMBERI JÁTSZMÁK

(Eric Berne: Games People Play. The Psychology of human Relationships

Andre Deutch Ltd., London, 1968.)

Fordította

Hankiss Ágnes

Gondolat * Budapest, 1984

Bevezetés

1. A társas érintkezés

A társas érintkezésnek az az elmélete, amelyet részletesebben Tranzakcionális elemzés című könyvemben fejtettem ki, röviden a következőkben összegezhető:

Spitz arra a következtetésre jutott, hogy ha kisgyermekkel hosszabb időn át nem foglalkoznak, megkezdődik leromlásuk visszafordíthatatlan folyamata, és állapotukhoz könnyűszerrel társulhat valamilyen betegség is. Gyakorlatilag ez annyit jelent, hogy az érzelmi nélkülözés - ő így nevezi - végzetes kimenetelű lehet. Ezek a megfigyelések vezetnek el az ingeréhség fogalmához, és arra vallanak, hogy az ingerek legkedvezőbb formáit a fizikai intimitás nyújtja. Mindennapi tapasztalataink alapján nem nehéz elfogadnunk ezt a következtetést.

Hasonló természetű jelenség figyelhető meg olyan felnőtteknél, akik az ingerektől való megfosztottság állapotába kerülnek. Kísérletek bizonyítják, hogy az ingerszegény környezet múltó pszichózist vagy legalábbis átmeneti lelki zavarokat válthat ki. A múltban a társaktól és ingerektől való megfosztottság hasonló állapotba juttatta a hosszú ideig magánzárkában tartott embereket is. Csakugyan, a magánzárkától még azok a rabok is rettegnék, akik hozzáadódtek a fizikai brutalitásokhoz; ezzel a hírhedt eljárással az elítéltek politikailag hajlíthatókká tehetőek. (És megfordítva: a hajlíthatóság elleni legjobb ismert fegyver a közösség.)

Ha biológiai oldaláról nézzük: az érzelem és ingerhiány könnyen maga után von vagy elősegít szervi elváltozásokat. Ha az agytörzs retikuláris aktiválórendszerét nem éri elegendő inger, akkor az idegsejtekben - legalábbis közvetve - elsovadási folyamat indulhat meg. Előfordulhat, hogy ez a folyamat a rosszul tápláltság másodlagos hatása, de a hiányos táplálkozás maga is lehet az apátia terméke. Ez történik az elgyengülésben szenvedő csecsemőkkel is. Érzelem és ingerhiány, apátia, elsovadási folyamat és halál így tehát valóságos biológiai láncolatba fűződhet. Ebben az értelemben az ingeréhségnek ugyanaz a szerepe az emberi szervezet fennmaradásában, mint a táplálékéhségnek.

Valóban így van, az ingeréhség több vonatkozásban nemcsak biológiailag, hanem pszichológiailag és társadalmilag is - párhuzamba állítható a táplálékéhséggel. Hiányos táplálkozás, jóllakottság, ingyencség, torkosság, külön étkezési szokások, aszkézis, konyhaművészet és jó koszt csupa olyan fogalom, amelyet a táplálkozás területéről könnyűszerrel átvihetünk az érzékelés területére. A túltápláltságnak a túlingerlés a megfelelője. Normális körülmények között, amikor bőséges az ellátás, és nagy a választék, a választást erősen befolyásolja az egyéni ízlés. Lehetséges, hogy az idegenkedés vagy vonzódás többé-kevésbé alkatilag meghatározott, problémánk szempontjából azonban ennek most nincs jelentősége.

A szociálpszichiátért az izgatja, mi történik a kisgyermekkel azután, hogy a természetes fejlődési folyamat során leválik anyjáról. Az eddig elmondottakat "könyelvi kifejezéssel" valahogy így összegezhetjük: "Ha nem simogatják a gerincgyadát, kiszikkad." Amikor lezárul az anyához fűződő intim kapcsolat időszaka, az ember élete végéig dilemma elé kerül, melyben sorsa és életben maradása a tét. A gyermeki fizikai intimitás fennmaradásának társadalmi, pszichológiai és biológiai erők állják útját; ugyanakkor az ember soha nem adja fel törekvését annak elérésére. Az esetek többségében kompromisszum születik. Az ember megtanulja, hogyan érje be rejtettebb, sőt akár jelképes gondozási formákkal is, egészen addig, hogy olykor már az elismerés apró jele is elegendő a számára; ám ugyanakkor szemernyt sem csökken a fizikai kapcsolat iránti eredeti szükséglete.

A kompromisszum folyamatát különböző kifejezésekkel jelölhetjük, például a "szublimáció" szóval, de bárminek nevezzük is, az eredmény azonos: a gyermeki ingeréhség részlegesen átalakul valamivé, amit

elismeréséhségnek nevezhetünk. Minél bonyolultabbá válik a kompromisszum, annál egyénibb lesz az illető személy elismerési vágya; ezek a megkülönböztető jegyek teszik változatosabbá a társas érintkezést, és határozzák meg az egyén sorsát. Egy filmszínésznek esetleg heti száz "simogatás" is kell hódolóinak névtelen és alakatlan tömegétől ahhoz, hogy a gerincagya ki ne szikkadjon. Egy tudós ezzel szemben akkor is megőrizheti fizikai és lelki egészségét, ha valamely nagyra becsült mester évente akár csak egy "simogatásban" részesíti.

A "simogatást" az intim fizikai kapcsolat általános fogalmának értelmében használjuk; a gyakorlatban ez különféle formákat ölthet. Vannak, akik valóban megsimogatják a gyermeket, egyesek átölelik, vagy barátságosan megpaskolják, mások játékosan megcsipdesik vagy megfricskázzák. Mindezeknek megvan a megfelelőjük a beszélgetésben. Akár meg is jósolhatnánk, hogyan gondoz valaki egy kisbabát, ha halljuk beszélni. A "simogatás" fogalmát, jelentésbővítéssel, köznyelvi minden olyan aktus jelölésére alkalmazhatjuk, amely egy másik személy jelenlétét nyugtázza. Így tehát a "simogatás" szót a társas cselekvés alapvető egységeként használhatjuk. A simogatások cseréje tranzakció, ez pedig a társas érintkezés egysége.

A játszmák elméletét illetően a következő elv kristályosodik ki: akármilyen legyen is a társas érintkezés, biológiailag mindenképpen előnyösebb, mint ha nincs érintkezés. Ezt a tételt S. Levine néhány jelentős patkánykísérlete is igazolta: a gondozás nemcsak a fizikai, az agyi és az érzelmi fejlődést, hanem az agy biokémiáját is kedvezően befolyásolta, sőt, fokozta a leukémiával szembeni ellenálló-képességet. Igen sokatmondó tény, hogy a gyengéd gondozás és a fájdalmas áramutés egyforma hatékonysággal szolgálta az állatok egészségét. E bizonyítékok tudatában fokozott önbizalommal vághatunk neki a következő résznek.

2. Az idő strukturálása

Elfogadtuk, hogy a kisgyermeknél a gondozás, a felnőttél annak jelképes megfelelője, az elismerés, értéket képvisel az életben maradás szempontjából. Kérdés, mi következik mindebből. Egyszerűn szólva: mit tehetnek az emberek, miután kölcsönösen üdvözölték egymást, függetlenül attól, hogy egyszavas, diákos köszöntés volt ez, vagy pedig több órás keleti rituálé? Az ingeréhség és az elismeréséhség után a struktúraéhség következik. A serdülők örök problémája: "És aztán mit mondjak neki?" De nemcsak a serdülő, hanem sok felnőtt is úgy érzi, nincs kényelmesebb dolog, mint az érintkezésben támadt folytonossági hiány, a néma, strukturálatlan időtartam, amikor a jelenlevők egyike sem tud értelmesebbet kiizzadni, mint efféle: "Ugye, milyen függőlegesek ma a falak?" Az ember örök problémája, hogyan strukturálja az ébrenlét óráit. Ebben az egzisztenciális értelemben minden társas létezésnek az a funkciója, hogy az emberek kölcsönösen segítsék egymást ebben a vállalkozásban.

Az idő strukturálásának műveleti oldalát programozásnak nevezhetjük. Három vonatkozása van: anyagi, társadalmi és egyéni. Az idő strukturálásának leghétköznapibb, legmegfelelőbb, legkényelmesebb és leghasznosabb módszere valamilyen vállalkozás, melynek az a rendeltetése, hogy megbirkózik a külső valóság anyagával: ez pedig a munka. Az ilyen vállalkozást szaknyelven tevékenységnek nevezik; a "munka" kifejezés azért nem megfelelő, mert a szociálpszichiátria általános elmélete a társas érintkezést is a munka egyik formájának tekinti.

Az ember birkózik a külső valósággal, viszontagságok érik - ez a forrása az anyagi programozásnak. Bennünket ez itt csak annyiban érdekel, amennyiben a tevékenységek szolgáltatnak háttérrel a "simogatáshoz", az elismeréshez és a társas érintkezés egyéb, bonyolultabb formáihoz. Az anyagi programozás elsődlegesen nem társadalmi probléma; alapja lényegében az adatfeldolgozás. Amikor hajót építenek, mérések, valószínűség számítások hosszú sorára támaszkodnak, és az emberek közötti, bármilyen társas érintkezést ennek kell alárendelni, mert csak így haladhat előre a hajó építése.

A társadalmi programozás hagyományos, rituális vagy félrituális érintkezéseket eredményez. Fő kritériuma a helyi elfogadhatóság. A köznyelv ezt nevezi "jó modornak". A szülők a világ minden táján megtanítyják utódaikat viselkedni, azaz a gyermekek megtudják, melyek a helyes üdvözlési, étkezési, ürítési, udvarlási és gyászrituálék, valamint azt is, hogyan beszéljessenek valamilyen témáról a megfelelő tompításokkal és erősítésekkel. A tompítás és erősítés nem egyéb, mint tapintat és diplomáciai érzék; bizonyos ügyeskedések egyetemesek, mások helyi jellegűek. Helyi, ősi hagyomány bátorítja vagy tiltja, lehet-e bőfögni az étkezésnél, lehet-e érdeklődést tanúsítani más felesége iránt. E két sajátos tranzakció között például fordított kölcsönösségi viszony figyelhető meg: rendszerint nem tanácsos az asszonyt követni ott, ahol az emberek bőfögnék étkezés után; olyan helyeken viszont, ahol lehet az asszonyt követni, ott nem tanácsos étkezéskor bőfögni. Rendszerint formális rituálék előzik meg a félrituális, alkalmi beszélgetéseket; az utóbbiakat megkülönböztetésül időtöltéseknek nevezzük.

Miközben két ember közelebről megismeri egymást, egyre több és több egyéni programozás csúszik be, és "incidensek" adódnak. Felületesen nézve véletlennek is tűnhetnek - az érintett felek talán annak is minősítik őket, a gondos vizsgálat azonban felfedi, hogy az incidensek bizonyos mintákat követnek; csoportosíthatók és osztályozhatók, egymásra következésüket pedig kimondatlan szabályok és előírások irányítják. Az előírások mindaddig rejtettek maradnak, amíg a barátságok vagy ellenségeskedések úgy haladnak, akár ha a kártyaszabályok kézikönyvét követnék, de nyomban előtűnnek, mihelyt valaki törvényellenes lépésre vetemedik - ekkor elhangzik a jelképes, szóbeli vagy jogi "Szabálytalanság!" felkiáltás. Az ilyen sorozatokat, amelyek az időtöltésektől eltérően inkább egyéni, mint társadalmi programozásuk - játszámknak nevezzük. A családi élet és a házasság, akárcsak a szervezeti élet különböző fajtái, éveken át ugyanannak a játszámának a változataira épülhetnek.

Amikor azt állítjuk, hogy társadalmi tevékenységünk során javarészt játszámakat játszunk, ez nem jelenti szükségképpen azt, hogy főként csak "szórakozunk", vagy hogy játékos mivoltunk ne volna nagyon is komoly. Ellenkezőleg: a futball és a többi atlétikai "játszma" néha legkevésbé sem szórakozás, a játékosok olykor roppant ádázak; az ilyen játszámok, akárcsak a szerencsejátékok és a "játék" egyéb formái, alkalmanként rendkívül komolyak, sőt akár végzetesek is lehetnek. Másfelől egyes szerzők - mint például Huizinga - olyan súlyos dolgokat is a "játékhoz" sorolnak, mint a kannibálok ünnepi lakomáit. Ne tekintsük tehát felelőtlennek, tréfálkozásnak vagy barbárságnak, ha tragikus magatartásformákban is - mint az öngyilkosságban, az alkoholizmusban, a kábítószer-élvezetben, a bűnözésben vagy a szkizofréniában - "játszám lejátszását" látjuk. Az emberi játék legfőbb jellegzetessége nem az, hogy a benne megnyilatkozó érzelmek döréek, hanem hogy szabályozottak. Ez rögtön láthatóvá lesz, amikor valamilyen jogosulatlan érzelmi megnyilatkozást válaszul megtorlás követ. A játék lehet zordon, sőt végzetesen komoly, de a társadalmi szankciók csak akkor súlyosak, ha valaki vétett a szabályok ellen.

Az időtöltések és játszámok a valódi átéltség pótlékai. Ezért inkább csak előzetes elköteleződésnek, semmint közösségvállalásnak tekinthetjük őket; ezért jellemezhetők markáns játékformákként. Az intimitás akkor kezdődik, amikor az egyéni (rendszerint ösztönös) programozás intenzívebbé válik, s mind a társadalmi szabályozás, mind a rejtett korlátozások és indítékok kezdenek veszíteni az erejükből. Az intimitás az egyetlen tökéletesen kielégítő válasz az ingerlérségre, az elismerésérségre és a struktúraérségre. Prototípusa a szerelmi egyesülés.

Az élet fennmaradása szempontjából a struktúraérségnek ugyanolyan az értéke, mint az ingerlérségnek. Az ingerlérség és az elismerésérség szükségletet fejez ki: el akarjuk kerülni, hogy érzékszerveink és érzelmeink a nélkülözés állapotába jussanak, mivel ez biológiai leromláshoz vezet. A struktúraérség az unalom elkerülésének szükségletét fejezi ki. Kierkegaard rámutatott, milyen bajok származnak a strukturálatlan időből. A hosszú ideig tartó unalom az érzelmi nélkülözés szinonimája, és ugyanazokkal a következményekkel járhat.

A magányos egyén kétféle módon strukturálhatja az időt: tevékenységgel és fantáziával. Maradhat valaki magányos mások jelenlétében is, ezt minden pedagógus tudja. Ha valaki egy-két vagy több tagból álló csoportosulás tagja, többféle lehetősége nyílik az idő strukturálására. Bonyolultságuk sorrendjében ezek a következők: 1. rituálék, 2. időtöltések, 3. játszámok, 4. intimitás és 5. tevékenység - ez utóbbi mintául szolgálhat a másik négy bármelyikéhez is. A csoportosulás mindegyik tagjának az a célja, hogy a többiekkel lebonyolított tranzakciókból a lehető legtöbb kielégüléshez jusson. Minél nyitottabb a személyiség, annál több kielégüléshez juthat. A társas műveletek zöme automatikus programozású. Mivel az így nyert "kielégülések" némelyikét például az önpusztító jellegűeket - nehéz a "kielégülés szó szokásos értelmében elfogadni, célszerűbb olyan, semlegesebb kifejezéssel illetni őket, mint amilyen a "nyereség" vagy az "előny".

A társas érintkezésből származó előnyök a testi és a lelki egyensúly körül forognak. A következő tényezőkre vonatkoznak: 1. feszültségcsökkentés, 2. ártalmas helyzetek elkerülése, 3. a simogatás megszerzése és 4. a fennálló egyensúly fenntartása. Fiziológusok, pszichológusok és pszichoanalitikusok behatóan megvizsgálták és megvitatták ezeket a tényezőket. A szociálpszichiátria nyelvére lefordítva a következőképpen jelölhetjük őket: 1. elsődleges belső előnyök, 2. elsődleges külső előnyök, 3. másodlagos előnyök és 4. egzisztenciális előnyök. Az első három megfelel annak, amit Freud "betegségből származó előnyként" írt le, éspedig: a belső paranózikus nyereség, a külső paranózikus nyereség és az epinózikus nyereség. A tapasztalat megmutatta, hogy a társas tranzakciókat sokkal hasznosabb és tanulságosabb az általuk nyújtott előnyök szempontjából vizsgálni, semmint védekező műveletként kezelni. Először is, a legjobb védekezés az, ha valaki egyáltalán nem bonyolódik tranzakciókba; másodsor, a "védekezések" fogalma csupán az előnyök első két osztályának egy részét fedi, a maradék, a harmadik és a negyedik osztállyal együtt, ebből a szempontból elsikkad.

A társas érintkezés legtöbb örömet nyújtó formái - akár beágyazódnak valamilyen tevékenységi sémába, akár nem - a játszmák és az intimitás. A hosszú ideig tartó intimitás ritka, és akkor is elsősorban magánjellegű; a lényeges társadalmi érintkezés nagy általánosságban játszmaformát ölt, és bennünket most elsősorban ez a téma érdekel. Az időstrukturálás kérdéséhez további adalékokkal szolgál a szerző csoportdinamikáról írott könyve.

Hivatkozások

1. Berne, E.: *Transactional Analysis in Psychotherapy*. Evergreen, 1961.
2. Spitz, R.: "Hospitalism: Genesis of Psychiatric Conditions in Early Childhood." *Psychoanalytic Study of the Child* 1:53-74, 1945.
3. Belbenoit, R.: *Dry Guillotine*. Cape, 1938.
4. Seaton, G. J. : *Scars on my Passport*. Hutchinson, 1951.
5. Kinkead, E.: *Why they Collaborated*. Longmans, 1960.
6. French, J. D.: "The Reticular Formation." *Scientific American*, 196:54-60, May, 1957.
7. A használt "köznyelvi kifejezések" a San Francisco Social Psychiatry Seminars folyamán alakultak ki.
8. Levine, S.: "*Stimulation in Infancy*." *Scientific American*, 202:80-86, May, 1960.
- "Infantile Experience and Resistance to Physiological Stress." *Science*, 126:405, August 30, 1957.
9. Huizinga, J. *Homo Ludens*. Routledge, 1949.
10. Kierkegaard, S.: *A Kierkegaard Anthology*. Ed. R. Bretall. Princeton University Press, Princeton, 1947.
11. Freud, S.: "General Remarks on Hysterical Attacks." Standard Edn. Hogarth Press, London, 1955. Vol. II. "Analysis of a Case of Hysteria." Uo. Vol. VI., 1953.
12. Berne, E.: *The Structure and Dynamics of Organizations and Groups*. Pitman Medical, 1963.

I. rész

JÁTSZMAELEMZÉS

Első fejezet

Strukturális elemzés

A spontán társas tevékenységet legtermékenyebben a pszichoterápiás csoportok bizonyos fajtáiban figyelhetjük meg. Kitűnik, hogy az emberek időről időre figyelemreméltó módon változtatnak magatartásukon, nézőpontjukon, hangjukon, szókincsükön és egyéb viselkedési sajátosságaikon. A viselkedésbeli változásokat gyakran érzelmi eltolódások kísérik. Úgy látszik, a magatartásformák bizonyos készlete minden emberben egy bizonyos lelkiállapotnak a megfelelője, míg egy másik készlet egy másfajta pszichikus attitűd járuléka; a kettő gyakran ellentétben áll. Ezek a változások és eltérések vezettek el az én-állapotok fogalmához.

Szaknyelven az én-állapot fenomenológiai vonatkozásban érzések összefüggő rendszereként, működési vonatkozásban pedig összefüggő magatartásminták készleteként írható le. Gyakorlatibb formában: az érzések rendszerét megfelelő magatartásminták együttese kíséri. Az ilyen én-állapotok korlátozott választéka mindenkinek rendelkezésére áll; ezek nem szerepek, hanem lélektani realitások. A választékot a következő kategóriákba csoportosíthatjuk: 1. a szülőkére hasonlító én-állapotok, 2. autonóm módon, a valóság tárgyilagos értékelésére irányuló én-állapotok és 3. archaikus maradványokat képviselő, korai gyermekkorban rögzült, de még mindig aktív én-állapotok. Szaknyelven extero pszichikus, neopszichikus és archeopszichikus én-állapotoknak nevezzük őket. Megnyilvánulásait köznyelven így jelöljük: szülői, felnőtti és gyermeki. Ezek az egyszerű kifejezések, a legszakosított okfejtéseket kivéve, mindenre beválnak.

Kiindulópontunk tehát a következő: egy-egy emberi közösség minden egyes tagjában, minden pillanatban szülői, felnőtti vagy gyermeki én-állapotok jutnak kifejezésre; az egyének, ha különböző fokú készséggel is, de képesek átváltani az egyik én-állapotból a másikba. Ezek a megfigyelések bizonyos diagnosztikus megállapításokhoz vezetnek. "Ez most a szülői éned" annyit jelent: "Most ugyanabban a lelkiállapotban vagy, mint valamelyik szülőd (vagy szülőpótlékod) szokott lenni; úgy reagálsz, ahogyan ő reagálna; ugyanolyan kedélyállapotban, ugyanazokkal a gesztusokkal, szókészlettel, érzésekkel stb." "Ez most a felnőtti éned" annyit jelent: "Most éppen autonóm módon, tárgyilagosan értékelted a helyzetet, és előítélet-mentesen fejezed ki ezeket a gondolati folyamatokat, a benned felmerült problémákat és következtetéseket." "Ez most a gyermeki éned" annyit jelent: "Reagálásod módja és célzata ugyanaz, mint lett volna kisfiú vagy kislány korodban."

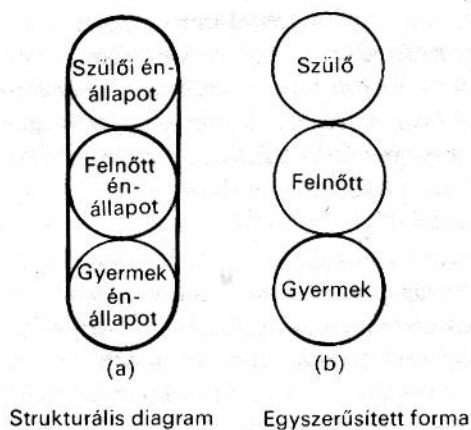
Mindez a következőket foglalja magába:

1. Mindenkinek voltak szülei (vagy szülőpótlékai), és így mindenki magában hordozza az én-állapot olyan készletét, amely újratermeli a szülők én-állapotait (úgy, ahogyan az egyén érzékelté őket); ezek a szülői én-állapotok bizonyos körülmények között aktivizálódhatnak (exteropszichikus működés). Köznyelven: "Mindenkiben lakozik egy Szülő."

2. Mindenki (beleértve a gyerekeket, az értelmi fogyatékosokat és a szkizofréneket is) képes objektív adatfeldolgozásra, ha a megfelelő én-állapot működésbe hozható (neopszichikus működés). Köznyelven: "Mindenkiben lakozik egy Felnőtt."

3. Mindenki volt egyszer fiatalabb, mint az adott pillanatban, és magában hordoz olyan, a korábbi éveiben rögzült maradványokat, amelyek bizonyos körülmények között aktivizálódhatnak (archeopszichikus működés). Köznyelven: "Mindenki magában hordoz egy kisfiút vagy kislányt."

Ezen a ponton most már célszerű az *I/a*-val jelzett *ábra* felvázolása; strukturális diagramnak nevezzük. Nézőpontunkból ez az egyén teljes személyiségének diagramja. Magába foglalja a személyiség szülői, felnőtti és gyermeki én-állapotát. Ezek gondosan el vannak különítve egymástól, mert erősen különböznek, és mert gyakran ellentétbe kerülnek egymással. A tapasztalatlan szemlélő első pillanatban nem látja világosan a különbségeket, de rövid idő alatt frappánsá és érdekessé válnak bárki számára, aki veszi a fáradságot, hogy megtanulja a strukturális diagnózist. A továbbiakban a valóságos személyeket kisbetűvel szülőknak, felnőtteknek és gyermekeknek nevezzük; a nagybetűs Szülőt, Felnőttet és Gyermecket a szóban forgó én-állapot megjelölésére tartjuk fenn. Az *I/b* *ábra* a strukturális diagram megfelelő, leegyszerűsített formáját mutatja.

1. ábra

Mielőtt befejeznénk a strukturális elemzés témáját, meg kell említenünk bizonyos problémákat.

1. A "gyermekes" szót a strukturális elemzésben sohasem használjuk, mivel olyan mellékzöngéi vannak, mint a nemkívánatosság, valami, amit le kell állítani, amitől meg kell szabadulni. A Gyermek (az archaikus én-állapot) leírásához a "gyermeki" kifejezést használjuk, tekintve, hogy ez biológiai jellegűbb és előítélet-mentesebb. Valójában a Gyermek nem is egy módon a személyiség legértékesebb része, és ugyanazt viheti be az egyén életébe, amivel egy valóságos gyermek gazdagíthatja a család életét: báj, öröm és alkotókészség forrása. Ha az egyénben lakozó Gyermek zavart és nem egészséges, akkor a következmények kellemetlenek lehetnek, de ebben az esetben is lehet és kell tenni valamit.

2. Hasonlóképpen áll a dolog az "érett" és "éretlen" szavakkal. A mi rendszerünkben nem létezik "éretlen személy". Csúppán olyan emberek vannak, akikben a Gyermek nem helyénvaló módon vagy terméketlenül kerekedik felül, de ezeknek az embereknek is van teljes, jól strukturált Felnőttjük: mindössze fel kell fedni és aktivizálni. Megfordítva az úgynevezett "érett emberek" azok, akik az idő java részében képesek a Felnőttet ellenőrzésük alatt tartani, de alkalomadtán a bennük levő Gyermek, mint mindenki másban, akár felül is kerekedhet - nemegyszer meghökkenítő eredménnyel.

3. Megemlítenéd, hogy a Szülő kétféleképpen, közvetlen és közvetett formában nyilvánul meg. Az egyik: aktív én-állapot; a másik: hatás. A közvetlen, aktív formában az illető így válaszol, ahogyan tulajdon apja (vagy anyja) ténylegesen válaszolt. ("Tégy úgy, ahogyan én.") A közvetett hatás esetében az illető úgy válaszol, ahogyan elvárták tőle. Ne azt tedd, amit én teszek, azt tedd, amit mondok.") Az első esetben olyan lesz, mint ők, a másodikban alkalmazkodik a kívánalmaikhoz.

A Gyermekek is két formában nyilvánul meg. Az egyik: alkalmazkodó Gyermekek; a másik: a természetes Gyermekek. Az alkalmazkodó Gyermekek szülői befolyásra módosítja viselkedését. Úgy viselkedik, ahogyan apja (vagy anyja) kívánta, például engedékenyen vagy koraéretten, de visszahúzódva vagy nyafogva is alkalmazkodhat. Ilyenkor a szülői hatás az ok, az alkalmazkodó Gyermekek pedig az okozat. A természetes Gyermekek spontán kifejeződés: például lázadás vagy alkotókészség. A strukturális elemzés érvényességét jól igazolja az alkoholizmus vizsgálata. A részesség először rendszerint a Szülőt fosztja meg erejétől; az alkalmazkodó Gyermekek felszabadul a Szülő hatása alól, és ezáltal természetes Gyermekeké válik.

Az eredményes játszmaelemzés szempontjából csak ritkán szükséges átlépnünk a fentiekben körvonalazott határokat, amennyiben a személyiség struktúrájáról van szó.

Az én-állapotok normális fiziológiai jelenségek. A lelki élet szerve és szervezője az emberi agy; termékei én-állapotok formájában szerveződnek meg és raktározódnak el. Penfield és társainak kutatómunkája már néhány konkrét bizonyítékkal is alátámasztotta ezt a megállapítást. Az emberben különböző szinteken másfajta csoportosító rendszerek is működnek - mint például az adatszerű emlékezet -, de a tapasztalás természetes formáját a változó lelkiállapotokban kell látnunk. Az én-állapotok minden egyes típusának nagy értéke van az emberi szervezet életműködésének a szempontjából.

A Gyermekekben intuíciók, alkotókészség, spontán hajtóerők és örömeik sejtlenek.

A Felnőtt a fennmaradáshoz szükséges. Adatokat dolgoz fel, valószínűség számításokat végez; az ember ezek segítségével birkózhat meg sikeresen a külvilággal. A Felnőtt szerzi meg a tapasztalatokat arról is, hogy mi jár kudarcral, és mi nyújt örömet. Amikor például egy forgalmas úton kell átkelnünk, a sebesség adatok komplex sorozatát kell feldolgoznunk; addig nem cselekszünk, amíg a számítások nem jelzik, hogy igen nagy valószínűséggel biztonságban érhetünk át a túlsoldalra. Az ilyen típusú sikeres becslések olyasfajta jóleső érzést váltanak ki, mint a sielés, a repülés, a vitorlázás és az egyéb mozgásos sportok okozta öröm. A Felnőttnek még egy feladata van: szabályozza a Szülő és a Gyermekek tevékenységét, és tárgyilagosan közvetít közöttük.

A Szülőnek két fő funkciója van. Először: lehetővé teszi, hogy az egyén a valóságos gyermekek szülőjeként sikeresen működhesseik, és így előmozdítsa az emberi faj fennmaradását. A Szülő értékét ebben a vonatkozásban jól szemlélteti az a tény, hogy a kisgyermekkorukban árván maradt emberek sokkal több nehézséggel küszködnek gyermekeik felnevelése során, mint azok, akiknek még serdülőkorukban is sértetlen volt az otthoni környezetük. Másodsor: bizonyos válaszokat automatikussá tesz, s ez sok időt és energiát takarít meg. Számos dolgot azért teszünk, mert "így szoktuk tenni". A Felnőtt ezáltal mentesül attól, hogy mindenféle csip-csup ügyben döntést hozzon, fontosabb kérdéseknek szentelheti magát, s a rutinügyeket a Szülőre hagyhatja.

Így tehát a személyiség mindhárom arculatának igen nagy az értéke, mind a fennmaradás, mind az életvezetés szempontjából. Elemzésük és újraszervezésük csak akkor indokolt, ha egyikük vagy másikuk megbontja az egészséges egyensúlyt. Máskülönbben mindhárom - a Szülő, a Felnőtt és a Gyermekek - egyforma megbecsülést érdemel, és mindegyiküket törvényes hely illeti meg a teljes és termékeny életben.

Hivatkozások

1. Penfield, W.: "Memory Mechanisms." *Archives of Neurology and Psychiatry*, 67:178-198, 1952.

2. Penfield, W. and Jasper, H.: *Epilepsy and the Functional Anatomy of the Human Brain*. Churchill, 1954. Chap. XI.

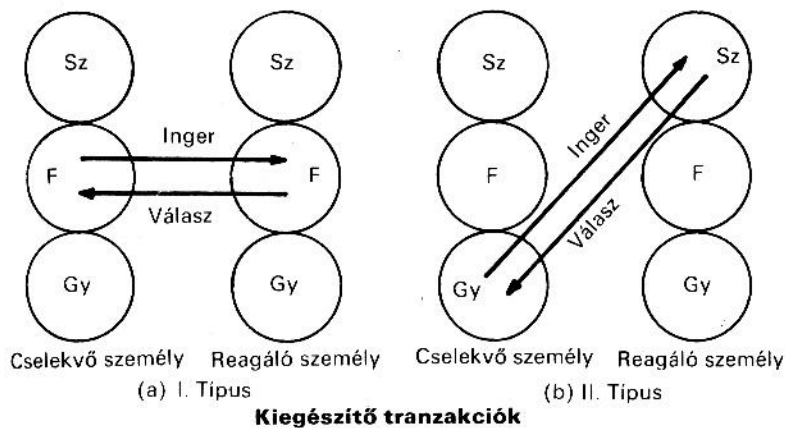
3. Berne, E.: "The Psychodynamics of Intuition." *Psychiatric Quarterly*, 36:294-300, 1962.

Második fejezet

Tranzakcionális elemzés

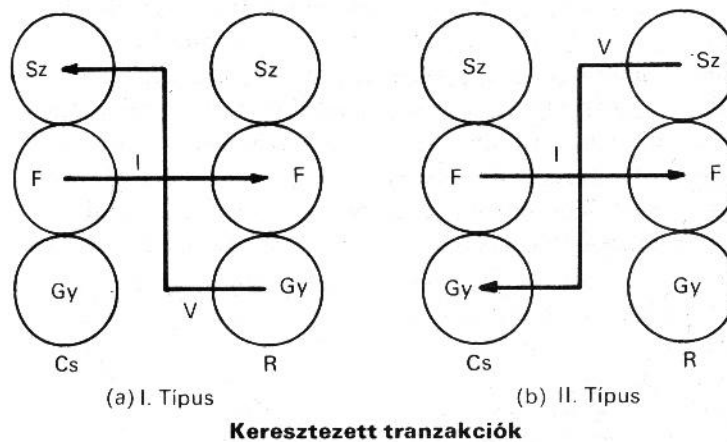
A társas érintkezés egységét tranzakciónak nevezzük. Ha két vagy több ember valamilyen társas összejövetelel találkozik, egyikük előbb vagy utóbb beszélgetésbe kezd, vagy más módon jelzi, hogy tudomásul vette a többiek jelenlétét. Ezt nevezzük tranzakciós ingernek. Erre egy másik személy olyasmint mond vagy tesz, ami valamilyen módon ezzel az ingerrel kapcsolatos; ezt nevezzük tranzakciós válasznak. Az egyszerű tranzakciós elemzés annak a megállapításával foglalkozik, hogy milyen én-állapotok mozgósították a tranzakciós ingert, és milyenek váltották ki a tranzakciós választ. A legegyszerűbb tranzakciókban mind az ingert, mind a választ az érdekelt felek Felnőttje adja. Ha a cselekvő személy például az eléje táruló adatokból úgy vélekedik, hogy most a szikére van szüksége, kinyújtja a kezét. A reagáló személy megérti a gesztust, felbecsüli a szükséges erőt és távolságot, és pontosan oda helyezi a szike nyelét, ahová a sebész várja. A Felnőtt-Felnőtt tranzakcióhoz egyszerűségben legközelebb a Gyermeke-Szülő tranzakciók állnak. A lázas gyermek egy pohár vizet kér, és anyja, aki ápolja, odahozza.

Mindkét fenti tranzakció kiegészítő jellegű, vagyis a válasz pontos, megfelel a várakozásnak, és követi az egészséges emberi viszonylatok természetes rendjét. Az első - I. típusú kiegészítő tranzakció néven - a *2/a ábrán* látható. A másodikat, a II. típusú kiegészítő tranzakciót a *2/b ábra* mutatja be. Nyilvánvaló azonban, hogy a tranzakciók többnyire láncreakcióban követik egymást; minden válasz maga is ingerré válik. A kommunikáció első szabálya úgy hangzik, hogy a kommunikáció mindaddig simán gördül, ameddig a tranzakciók kiegészítő jellegűek; ebből szükségszerűen következik, hogy ameddig a tranzakciók kiegészítő jellegűek, a kommunikáció, elvben, a végtelenségig folytatódhat. Ezek a szabályok függetlenek a tranzakciók természetétől és tartalmától; teljes mértékben a művelet vektorainak irányán alapulnak. Ameddig a tranzakciók kiegészítő jellegűek, a szabály szempontjából mellékes, hogy a két ember kritizálgató pletykába merült-e el (Szülő-Szülő), valamilyen problémát old-e meg (Felnőtt-Felnőtt), vagy együtt játszik (Gyermeke-Gyermeke vagy Szülő-Gyermeke).

2. ábra

Az ellentétes szabály így hangzik: a kommunikáció keresztezett tranzakció esetén megszakad. A legegyszerűbb fajtájú keresztezett tranzakció, amely a világon a legtöbb nehézséget okozta és okozza a társas érintkezésben, legyen az házasság, szerelem, barátság vagy munka, I. típusú keresztezett tranzakció néven a 3/a ábrán látható.

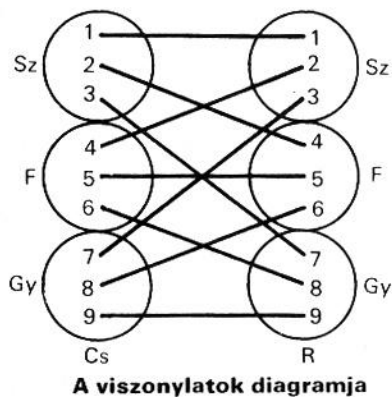
3. ábra

Ez a tranzakció áll a pszichoterapeuták figyelmének a középpontjában, és a pszichoanalízisben ezt írják le klasszikus indulatátviteli reakcióként. Az inger Felnőtől Felnőthöz érkezik. Például így: "Nézzük csak meg, hátha kiderül, miért kezdél erősebben inni az utóbbi időben." Vagy: "Nem tudod, hol vannak az ingombjaim?" A megfelelő Felnőtt-Felnőtt válaszok így hangzanának: "Nézzük meg! Engem is nagyon érdekelne!" Illetve; "Az íróasztalon." De ha a reagáló személy felfortyan, akkor ilyesféle válaszok érkezik: "Csak kritizálni tudsz, úgy, mint annak idején az apám." Illetve; "Már megint én vagyok a felelős mindenért." Ezek Gyermek-Szülő válaszok, és mint a tranzakciós diagramon láthatjuk, a vektorok keresztezik egymást. Ilyen esetekben az ivással vagy az ingombokkal kapcsolatos

problémákat mindaddig fel kell függeszteni, amíg nem tudjuk a vektorokat átrendezni. Az ivás esetében ez néhány hónapot is igénybe vehet, de az inggombok esetében néhány másodperc is elegendő lehet. Vagy a cselekvő személynek kell - a reagáló személyben hirtelen aktívvá lett Gyermek kiegészítőjeként - Szülővé válnia, vagy a reagáló személyben kell a Felnőttnek aktívvá válnia, a cselekvő személy Felnőttjének kiegészítőjeként. Ha a háztartási alkalmazott fellázad valamilyen mosogatási vita során, akkor véget ér az edényekről folytatott Felnőtt-Felnőtt beszélgetés; utána vagy csak Gyermek-Szülő vita következhet vagy egy másik Felnőtt-téma, nevezetesen a további munkaviszony megtárgyalása.

Az I. típusú keresztezett tranzakció ellentéte a 3/b ábrán látható. Ez a pszichoterapeuta számára ismerős ellenállási reakció. Ilyenkor a páciens valamilyen tárgyias Felnőtt-megjegyzést tesz, a terapeuta pedig keresztezi a vektorokat: úgy válaszol, mintha a szülő beszélne a gyerekéhez. Ez a II. típusú keresztezett tranzakció. A mindennapi életben a "Nem tudod, hol vannak az inggombjaim?" kiugraszthatja a másiktól azt, hogy "Miért nem ügyelsz a saját holmidra? Már nem vagy gyerek".

Néhány érdekes geometriai (topológiai) vonást figyelhetünk meg a *kapcsolati diagramon* (4. ábra), amely a cselekvő és a reagáló személy közötti társas cselekvés kilenc lehetséges vektorát szemlélteti.

4. ábra

A "pszichológiailag egyenlők" közötti kiegészítő tranzakciókat az (1-1)-(1-1), az (5-5)-(5-5) és a (9-9)-(9-9) ábrázolja. Ezenkívül még három másik kiegészítő tranzakció van: (2-4)-(4-2), (3-7)-(7-3) és (6-8)-(8-6). Az összes többi kombináció keresztezett tranzakció, és az esetek zömében ezek keresztezésként jelentkeznek a diagramon - lásd például (3-7)-(3-7), ami két némán egymásra meredő embert eredményez. Ha egyikük sem enged, vége szakad a kommunikációnak, és el kell válniok. A legkézenfekvőbb megoldás ilyenkor: engedni, és áttérni a (7-3)-ra, amely a "Perpatvar" nevű játszmában végződhet; vagy még inkább az (5-5)-(5-5)-re, amikor is mindkét fél nevetésben tör ki, vagy kezet ráz.

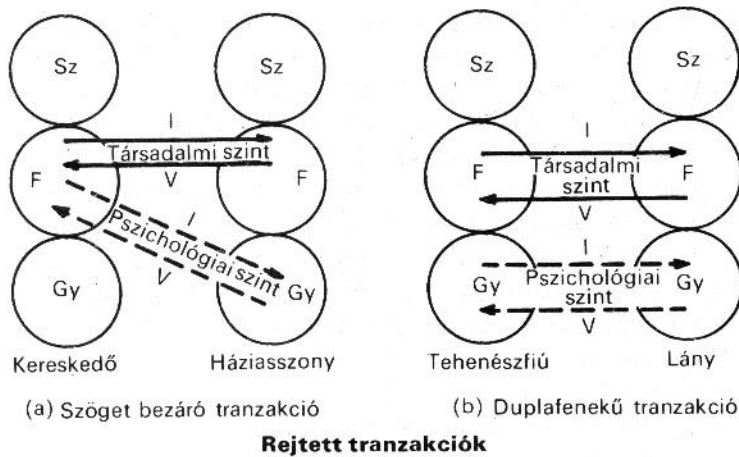
Az egyszerű kiegészítő tranzakciók általában felszínes munka- és társas kapcsolatokban zajlanak; könnyen megzavarhatják őket egyszerű keresztezett tranzakciók. A felszínes kapcsolat voltaképpen így is meghatározható: egyszerű kiegészítő tranzakciókra szorító kapcsolat. Ilyen kapcsolatokkal a különböző tevékenységek, rituálék és szórakozások során találkozunk. Sokkal összetettebbek a rejtett tranzakciók, amelyek egyidejűleg kettőnél több én-állapotnak megfelelő tevékenységet jelentenek: ez a kategória a játszmák alapja. A kereskedők előszeretettel bonyolítanak le szöveget bezáró tranzakciókat, ezek három én-állapotot mozgósítanak. Az alábbi párbeszéd durva, de drámai illusztrációja egy kereskedői játszmának:

Kereskedő: "Ez itt jobb, de maga ezt aligha engedheti meg magának."

Háziasszony: "Márpedig ezt fogom megvenni."

Ennek a tranzakciónak az elemzését az 5/a ábra szemlélteti. A kereskedő mint Felnőtt két objektív tényt szögez le: "Ez itt jobb", és "Maga ezt aligha engedheti meg magának". A látszólagos vagy társadalmi szinten ezek a szavak a Felnőttet célozzák meg a háziasszonyban, és a Felnőtt válaszában így kellene szólnia: "Mindkét dologban igaza van." Igen ám, de a rejtett, a pszichológiai vektort a kereskedő jól begyakorolt és tapasztalt Felnőttje irányítja a háziasszonyban lakozó Gyermeke felé. A kereskedő megállapításának helyességét a Gyermeke válasza bizonyítja, amely valójában ezt mondja: "Fütyülök az anyagi következményekre, megmutatom ennek az arcátlan fickónak, hogy érek annyit, mint bármelyik vevője." A tranzakció mindkét szinten kiegészítő, mivel a háziasszony feleletét szó szerint veszik, mintha egy Felnőtt kötne adásvételi szerződést.

A duplafenekű rejtett tranzakcióban négy én-állapot vesz részt; rendszerint flörtjátzműködésben fordul elő.

5. ábra

Tehenészfiú: "Jöjjön, nézze meg az istállót!"

Látogató: "Kislány korom óta imádom az istállókat."

Mint az 5/b ábra mutatja, társadalmi szinten itt Felnőtt-beszélgetés folyik istállókról, pszichológiai szinten pedig Gyermeke-beszélgetés szexjátékról. A felszínen úgy látszik, mintha a Felnőtt kezdeményezne, de mint a legtöbb játzműködésben, itt is a Gyermeke határozza meg a kimenetelt, és a résztvevők meglepetésnek nézhetnek elébe.

A tranzakciókat tehát a következőképpen oszthatjuk: kiegészítő vagy keresztezett, és egyszerű vagy rejtett tranzakciók, a rejtetteket pedig tovább bonthatjuk szöveget bezáró és duplafenekű típusra.

Harmadik fejezet

Eljárások és rituálék

A tranzakciók rendszerint sorozatban zajlanak le. A sorozatokat nem a véletlen állítja elő: programozottak. A programozás a következő három forrás egyikéből származhat: Szülőtől, Felnőtől vagy Gyermektől. Általánosabban fogalmazva: társadalomtól, anyagtól vagy idioszinkráziából. Mivel az alkalmazkodás megköveteli, hogy a Gyermeket mindaddig a Szülő vagy a Felnőtt oltalmazza, amíg ki nem tapasztalja a legkülönbözőbb társas helyzeteket, a Gyermektől eredő programozás a magánélet és az intimitás helyzeteiben bizonyul a legmegfelelőbbnek, itt ugyanis már megtörtént az előzetes kipróbálás.

A társas tevékenység legegyszerűbb formái az eljárások és a rituálék. Egyesek közülük egyetemesek, mások: helyi jellegűek, de mindegyiküket meg kell tanulni. Az eljárás egyszerű kiegészítő Felnőtt-tranzakciók sorozata, amely a valóság kezelésére irányul. A valóság meghatározható úgy, mint aminek két dimenziója van: egy statikus és egy dinamikus. A statikus valóság magába foglalja az anyag összes lehetséges elrendezését a világegyetemben. Az aritmetika például a statikus valóságról tett megállapításokból áll. A dinamikus valóság meghatározható úgy, mint az összes energiarendszer kölcsönhatás-lehetőségei a világegyetemben. A kémia például a dinamikus valóságról tett megállapításokat tartalmazza. Az eljárások a valóság anyagával kapcsolatos adatfeldolgozáson és valószínűségi számításokon alapulnak, és legmagasabb fokon a különböző szaktechnikákban érvényesülnek. A repülőgép vezetése és egy vakbél eltávolítása egyaránt eljárás. A pszichoterápia is eljárás oly mértékben, amennyiben a terapeutában levő Felnőtt ellenőrzése alatt folyik, és nem eljárás oly mértékben, amennyiben a Szülő vagy a Gyermek veszi át a terapeutában a parancsnokságot. Az eljárás programozását, a cselekvő személy Felnőttjének becslései alapján, az anyag határozza meg.

Az eljárások értékelésekor két változót használunk. Hatékony az eljárás akkor, amikor a cselekvő személy a lehető legelőnyösebb módon használja fel a rendelkezésre álló adatokat és tapasztalatokat, eltekintve ismereteinek esetleges fogyatékosságaitól. Ha a Felnőtt. adatfeldolgozási folyamatába belép a Szülő vagy a Gyermek, az eljárás szennyezett lesz, és hatékonysága csökken. Az eljárás hatékonysága a tényleges eredmények alapján ítélni lehet. A hatóerő pszichológiai, a hatékonyság anyagi ismérv. Egy trópusi szigeten a bennszülött segédorvos nagy gyakorlatra tett szert a hályogeltávolításban. Ami tudása volt, azt magas fokú hatóerővel működtette, de mivel kevesebbet tudott, mint az európai katonar orvos, munkája nem volt ugyanolyan hatékony. Az európai erősen rákapott az ivásra, hatóereje ettől megfogyatkozott, de a hatékonysága nem csökkent azonnal. Csak amikor az évek múlásával remegni kezdett a keze, akkor kerekedett fölébe a segédorvos, nemcsak hatóerő, hanem hatékonyság dolgában is. Látható ebből a példából, hogy mindkét változót az eljárások szakértője értékelheti a legjobban - a hatóerőt a cselekvő személlyel kötött ismeretség, a hatékonyságot pedig a tényleges eredmények tanulmányozása alapján.

Ebből a nézőpontból a rituálé külső társadalmi erők által beprogramozott egyszerű kiegészítő tranzakciók sztereotipizált sorozata. Az olyan fesztelen rituálé, mint például a búcsúzás egy társaságtól, részleteiben erős helyi eltéréseket mutathat, de alapvető formájában mindig azonos. Az olyan előírási rituálé, mint például a római katolikus mise, sokkal kevesebb választási lehetőséget kínál. A rituálé formáját a hagyomány szülői úton szabja meg, de újabb keletű "szülői" befolyások köznapi esetekben hasonló, de kevésbé tartós hatást gyakorolhatnak. Néhány, történelmi vagy antropológiai szempontból különösen érdekes, előírási rituálénak két fázisa van: 1. az a fázis, amikor a tranzakciók szigorú szülői cenzúra alatt folynak; 2. a szülőileg engedélyezett szabadság fázisa - ekkor a Gyermek többé vagy kevésbé teljes tranzakciós szabadságot élvez, ami aztán vad tobzódásba torkollik.

Számos előírási rituálé erősen szennyezett, de meglehetősen hatékony eljárásként indult. Ahogyan az idő múlt, és a körülmények változtak, eljárásként minden érvényességét elvesztette, viszont megmaradt mint vallási hitből származó cselekmény. Tranzakciós nyelven: büntudatot enyhítenek, vagy

kielégülésre törekednek, és így teljesítik a hagyományos szülői kívánalmakat. Ezek az idő strukturálásának biztonságos, megnyugtató (apotropaikus) és nemegyszer élvezetes módját nyújtják.

Jó bevezetésül szolgálnak a játszmaelemzéshez a fesztelen rituálék; ezek közül is legtanulságosabbak az amerikai üdvözlési rituálék.

1A: "Üdv!" (Helló, jó reggelt!)

1B: "Üdv!" (Helló, jó reggelt!)

2A: "Meleg az van, mi?" (Hogy vagy?)

2B: "De milyen. Bár úgy néz ki, hogy esni fog." (Jól. Te hogy vagy?)

3A: "Hát akkor vigyázz magadra!" (Rendben.)

3B: "Majd látjuk egymást!"

4A: "Viszlát!"

4B: "Viszlát!"

Nyilvánvaló, hogy ennek a párbeszédnek nem az információcsere volt a célja. Ha van is információ, azt bölcsen visszatartják. A-nak tizenöt percébe is beletelne, ha elmondaná, hogy érzi magát, és B, aki csak alkalmi ismerős, nem szívesen szánna ennyi időt a meghallgatására. Ezt a tranzakciósorozatot megfelelő módon "nyolcsimogatásos rituálénak" nevezhetjük. Ha A és B nagy sietségben találkoznak egymással, mindkettőjüket kielégítené egy kétsimogatásos "Üdv!" - "Üdv!". Ha régimódi keleti hatalmasságok lennének, akár kétszáz simogatásos rituálét is végigcsinálhatnának, mielőtt rátérnének üzleti ügyeikre. A tranzakciós elemzés zsargonjában A és B kölcsönösen lendített valamelyest egymás egészségén; legalábbis pillanatnyilag "gerincagyuk nem fog kiszáradni", és ezért mindegyikük hálás.

Ez a rituálé a két fél gondos, intuitív számításain alapul. Ismeretségüknek ezen a fokon felbecsülik, hogy minden találkozáskor pontosan négy simogatással tartoznak egymásnak, és pedig nem gyakrabban, mint napjában egyszer. Ha röviddel - mondjuk félórával - találkozásuk után megint összeakadnak, de nincs új témájuk valamilyen tranzakcióhoz, akkor elhaladhatnak egymás mellett bármiféle jeladás nélkül, esetleg csak kis fejmozdulattal vagy egy odavetett "Üdv! - Üdv!"-vel jelzik, hogy észrevették egymást. Ezek a számítások nemcsak rövid szakaszokra, hanem több hónapos periódusokra is érvényesek. Nézzük most C és D urat, akik átlagosan naponta egyszer találkoznak, fejenként egy-egy simogatásos "Üdv-Üdv"-öt váltanak egymással, és ki-ki megy a maga útjára. C egy hónapig szabadságon volt. A visszatérése utáni napon szokás szerint találkozik D-vel. Ha D ezúttal is csupán annyit mond, hogy "Üdv!", C úgy érzi, hogy megbántották, és "a gerincagya egy cseppet kiszikkad". Számításai szerint most körülbelül harminc simogatással tartoznak egymásnak. Ez besűrítendő néhány tranzakcióba is, ha azok kellőképpen telítettek. Ha megfelelő a lejátszás, D oldalán megközelítőleg az alábbiak követik egymást (ahol is az "intenzitás" vagy "érdeklődés" minden egysége felér egy simogatással):

1D: "Üdv!" (1 egység.)

2D: "Rég nem láttam erre felé!" (2 egység.)

3D: "Óh, csakugyan elvolt? Merre járt?" (5 egység.)

4D: "Ejha, ez nagyon érdekes. Hogy történt?" (7 egység.)

5D: "Hát mindenesetre remekül néz ki." (4 egység.) "A családjával együtt volt?" (4 egység.)

6D: "Hát örülök, hogy megint láttam." (4 egység.)

7D: "Viszlát." (1 egység.)

Mindez összesen 28 egységgel ajándékozza meg D-t. Ő is; C is tudja, hogy a hiányzó egységeket másnap pótolják, s így a számla jelenleg, gyakorlati szempontból, ki van egyenlítve. Két nappal később ismét visszatérnek majd a szokásos, kétsimogatásos "Üdv-Üdv"-höz. De most már mégis "jobban ismerik egymást", azaz mindegyik tudja, hogy a másik komolyan vehető, ez pedig hasznosnak bizonyulhat, ha egyszer "társaságban" találkoznak.

Érdeemes megnéznünk fordított esetet is. E és F kétsimogatásos "Üdv-Üdv" rituálét állított fel. Egy napon azután, ahelyett hogy a szokásos módon haladnának el egymás mellett. E megáll és megkérdezi: "Hogy van?" A beszélgetés így zajlik le:

1E: "Üdv!"

1F: "Üdv!"

2E: "Hogy van?"

2F: (Meglepődve) "Jól. És maga?"

3E: "Remekül. Szép meleg időnk van."

3F: "Igen." (Óvatosan.) "Bár mintha esőre állna."

4E: "Örülök, hogy megint láttam."

4F: "Én is. Sajnos mennem kell, nehogy a könyvtár bezárjon, mire odaérek. Viszlát."

5E: "Viszlát."

Miközben F elsiet, magában így morfondíroz: "Vajon mi ütött belé hirtelen? Talán biztosítási kötvényeket árul vagy valami efféle?" Tranzakciós nyelven: "Ő mindössze egy simogatással tartozik nekem, miért ad ötöt?"

Lássunk egy még egyszerűbb példát annak bizonyítására, hogy ezeknek az egyszerű rituáléknak a természete milyen gyökeresen tranzakciós jellegű, üzletszerű. G azt mondja: "Üdv!", és H válasz nélkül továbbmegy. G "Mi ütött belé?" reakciója ezt jelenti: "Kapott tőlem egy simogatást, és nem viszonzotta." Ha H ezt más ismerősökkel is elköveti, akkor szűkebb környezetében szóbeszéd tárgya lesz.

Határesetekben néha nehéz különbséget tenni eljárás és rituálé között. A laikus hajlamos arra, hogy a szakmai eljárásokat rituáléknak nevezze, noha valójában minden tranzakció épülhet helytálló, sőt létfontosságú tapasztalatra, de a laikus képzettsége nem elegendő ahhoz, hogy ezt tisztán lássa. Megfordítva, a szakemberek hajlamosak rá, hogy ésszerűnek tüntessék fel az adott eljáráshoz még hozzátapadó ritualisztikus elemeket, és kézlegyintéssel intézzék el a laikusokat azon az alapon, hogy nincsenek szakismereteik. Betokosodott szakemberek néha éppen azzal akadályozzák meg valamilyen új, helytálló eljárás bevezetését, hogy rituáléként legyintenek rá. Lásd Semmelweis és más újítók sorsát.

Az eljárás és a rituálé lényegi és egyben rokon vonása, hogy mindkettő sztereotipizált. Ha elindult az első tranzakció, a rákövetkező sorozat már megjósolható; előre megszabott módon halad az előre meghatározott befejezés felé, hacsak nem merülnek fel rendkívüli körülmények. A kettő közötti különbség az előre meghatározottság eredetében keresendő: az eljárást a Felnőtt programozza be, a rituálé Szülői mintákat követ.

Az olyan egyének, akik nem járatosak a rituálékban, illetve valahogyan kényelmetlennek érzik őket, néha úgy kerülnek ki a rituálét, hogy eljárással helyettesítik. Közéjük tartoznak például azok, akik mindig szívesen segítenek a háziasszonynak az ételek és italok elkészítésében és feltalálásában.

Negyedik fejezet

Időtöltések

Az időtöltések társadalmi és időbeli mátrixai nem egyformán összetettek, ezért bonyolultság dolgában is különböznek. Ha azonban a tranzakciót tekintjük a társas érintkezés egységének, akkor a megfelelő helyzetből kihámozhatjuk a tulajdonságok olyan együttesét, amelyet egyszerű időtöltésnek nevezhetünk. Így határozhatjuk meg: egyetlen terület köré csoportosult, félig rituális, egyszerű, kiegészítő tranzakciók sorozata, amelynek elsődleges célja valamely időköz strukturálása. Az időköz kezdetét és végét tipikus eljárások vagy rituálék jelzik. A tranzakciókat folyvást úgy programozzák, hogy a szünet idején mindkét fél maximális nyereséghez vagy előnyhöz jusson. Minél jobban alkalmazkodik valaki, annál több előnyhöz jut.

Az időtöltéseket jellemzően vendégségben, "társas összejöveteleken" játsszák, vagy akkor, amikor valamilyen hivatalos találkozó előtt a kezdésre várnak; a találkozó "kezdeté" előtti várakozási szakasznak ugyanaz a struktúrája és a dinamikája, mint a "vendégségnek". Az időtöltések ölthetik a "terefere" néven leírt formát, de lehetnek komolyabbak, azaz vitázó jellegűek is. Egy nagyszabású koktélparti nemegyszer az időtöltések kiállítási csarnoka. A szoba egyik sarkában néhány ember "Szülői munkaközösséget" játszik, egy másik sarok a "Pszichiátria" fóruma, a harmadik a "Járt-e már..." vagy a "Mi lett..." színtere, a negyedik csoport "Autómárkákban" utazik, a büfét pedig "Konyhaművészetet" vagy "Divatbemutatót" játszani akaró nők szállják meg. A lejátzások az effajta összejöveteleken majdnem azonosak, csak imitt-amott változik egy-egy név, az adott körzetben pedig egyidejűleg tucatnyi hasonló összejövetelen történik ugyanez. Más társadalmi rétegben, tucatnyi másféle összejövetelen ezalatt másfajta időtöltéseket üznek.

Az időtöltéseket különbözőképpen osztályozhatjuk. A külső meghatározók szociológiai jellegűek (nem, kor, családi állapot, kulturális, faji vagy gazdasági helyzet). Az "Autómárkák" (kocsik összehasonlítása) és a "Ki győzött" (sport) egyaránt "Férfibeszélgetés". A "Csemegeüzlet", a "Konyhaművészet" és a "Divatbemutató" mind "Női beszélgetés". A "Mustra" a serdülők időtöltése, a "Mérleg"-re való áttérés az érett kor beköszöntésére utal. Néhány fajta ugyanebből az osztályból, melyek mind a "Diskurálás" variációi: "Hogyan kell" (megcsinálni valamit) - kitűnő hézagpótló rövid repülőutakon; "Mennyi?" (az ára) kedvenc időtöltés alsó középosztálybeli italmérésekben; "Járt-e már?" (valamilyen nosztalgiával átszótt helyen) középosztálybeli játszma "tapasztalt vén rókák", például kereskedők körében; "Ismeri-e?" (ezt vagy azt) - magányosok időtöltése; "Mi lett?" (a jó öreg Joe-ból) - gyakran játsszák olyanok, akiket a gazdasági életben siker vagy kudarc ért; a "Másnap reggel" (micsoda katzenjammer!) és a "Martini" (én jobb receptet tudok) ambiciózus fiatal személyekre jellemző.

A strukturális-tranzakcionális osztályozás személyibb jellegű. Így a "Szülői munkaközösség" három szinten játszható. Gyermek-Gyermek szinten a "Hogyan intézed el a csökönyös Szülőt?" formát ölti; Felnőtt-Felnőtt változata, a tulajdonképpen "Szülői munkaközösség" sokat olvasó fiatal anyák között népszerű; idősebb embereknél az "Ifjúkori bűnözés" képében könnyen ölt dogmatikus Szülő-Szülő alakot. Egyes házaspárok "Mondd meg nekik, drágámot" játszanak; a feleség itt Szülői jelenség, a férj viszont koraérett Gyerekként tűnik ki. Bármilyen korú emberek játszhatják a "Mama, nézd, milyen

ügyes vagyokat", ez is Gyermek-Szülő időtöltés, mely olykor bátortalanul beleilleszkedik az "Ugyan, pajtás, ez mesebeszéd!-be".

Ennél is meggyőzőbb az időtöltések pszichológiai osztályozása. A "Szülői munkaközösséget" is, meg a "Pszichiátriát" is lehet például projektív vagy introjektív formában játszani. A projektív típusú "Szülői munkaközösség", amelynek elemzése a *6/a ábrán* látható, a következő Szülő-Szülő paradigmára épül:

A: "Nem volna ennyi bűnözés, ha nem zilálódna szét annyi család."

B: "Nem csak erről van szó. A gyerekeket manapság rendes családokban sem tanítják meg jó modorra, úgy, ahogyan régen."

Az introjektív típusú "Szülői munkaközösség" lejátszása (Felnőtt-Felnőtt) a következő:

C: "Úgy látszik, belőlem hiányoznak az igazi anyai adottságok."

D: "Teljesen mindegy, akárhogy próbálsz, sohasem lesz belőlük olyan ember, amilyent te szeretnél; csak állandóan törheted a fejed, hogy jól csinálod-e, mit rontottál el?"

A projektív típusú "Pszichiátria" a következő Felnőtt-Felnőtt formát ölti:

E: "Úgy vélem, valamilyen tudattalan orális frusztráció miatt cselekszik így."

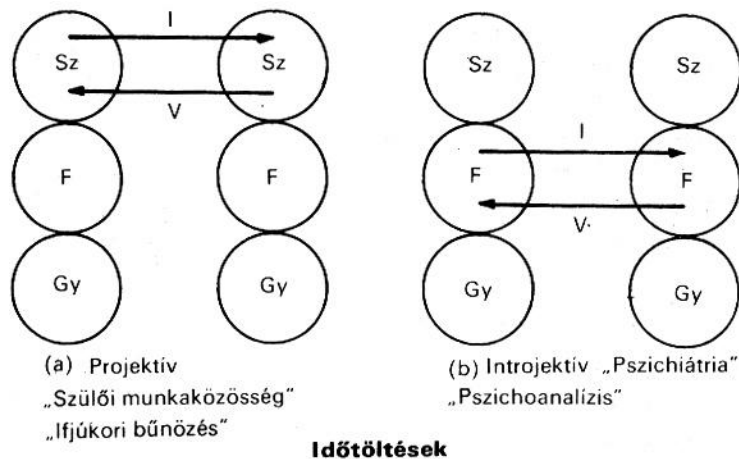
F: "Azt hiszem, remekül szublimáltad az agresszióidat."

A *6/b ábrán* az introjektív típusú "Pszichiátria" látható, ez is Felnőtt-Felnőtt időtöltés.

G: "Nekem ez a festmény olyan, mintha csak szétkenték volna a festéket".

H: "Nálam a festészet azt jelenti, hogy megpróbálok az apám kedvében járni."

Az időtöltések strukturálják az időt, kölcsönösen elfogadható simogatásokat nyújtanak az érdekelt feleknek, de van még egy funkciójuk: elvégzik a társadalmi kiválogatás műveletét is. Folyik az időtöltés, s közben a játékosban lakozó Gyermek körültekintően felbecsüli a többi személyben rejlő lehetőségeket. Mire a multság véget ér, mindenki kiszemelt néhány olyan játékost, akivel a jövőben is szeretne találkozni, másokat viszont kiselejtez - függetlenül attól, hogy milyen ügyesen vagy kellemesen vettek részt az időtöltésben. Azokat választja ki, akikről leginkább feltételezhető, hogy majd bonyolultabb viszonylatokba - vagyis játszmákba - is be tudnak illeszkedni. Bármennyire ésszerűen működik is a kiválasztási rendszer, valójában nagyjából tudattalan és intuitív.

6. ábra

Különleges esetekben a kiválasztási folyamat során a Felnőtt lehenyerli a Gyermeket. Tiszta képlete ennek a biztosítási ügynök, aki alaposan kitanulta a társadalmi időtöltéseket. Miközben játszik, Felnőtt énje kikapoghatja a várható üzletfeleket, és ugyanúgy válogatja ki őket a játékosok közül, mintha máskor is szeretne velük összejönni. A kiszemelés szempontjából közömbös az illető játszmakészsége vagy szeretetreméltósága, mivel a kiválasztási folyamat. többnyire periferikus tényezőkre, jelen esetben vásárlóerőre épül.

Az időtöltések egyik sajátos vonása a zártkörűség. Például a "Férfibeszelgetés" és a "Női beszélgetés" sohasem keveredik össze. A kemény "Járt-e már" (valahol) játékosokat nagyon bosszantja az a betolakodó, aki azt akarja játszani, hogy "Mennyibe került" (az avokádó), vagy hogy "Másnap reggel" (mi volt). A projektív "Szülői munkaközösség" játékosai rossz néven veszik az introjektív "Szülői munkaközösség" benyomulását, de általában nem annyira, mint egy másik időtöltését.

Az időtöltések alapul szolgálnak az ismerősök kiválogatásához, és barátságához is vezethetnek. Ha néhány asszony délelőttönként rendszeresen betér egymáshoz egy csésze kávéra azért, hogy "Kötelességmulasztó férjet" játszák, valószínűleg hideg fogadtatásban részesíti azt az új szomszédasszonyt, aki "Nézzük a jó oldalát ist" akar játszani. Ha arról beszélgetnek, hogy milyen fősvény a férjük, nagyon zavarólag hat a jövevény, aki kijelenti, hogy neki remek férje van, sőt egyenesen tökéletes; az ilyen hamar kiebrudalják. Ha egy koktélpartin valaki az egyik saroktársaságot fel akarja cserélni egy másikkal, be kell kapcsolódnia az új körben játszott időtöltésbe, vagy pedig sikeresen új mederbe kell terelnie az egész folyamatot. A jó háziasszony természetesen azonnal átlátja a helyzetet, és közli a programot: "Éppen projektív »Szülői Munkaközösséget« játszunk. Magának mi a véleménye?" Vagy: "Nos, lányok, most már eleget játszottatok »Divatbemutatót«. Ez itt J. úr, aki író/politikus/sebész, és bizonyára szívesen játszana »Nézd, milyen ügyes vagyokat«. Nem igaz, J. úr?"

Az időtöltésekből még egy fontos előny származik: a szerep megerősítése, a beállítottság megszilárdítása. A szerep olyasvalami, amit Jung maszknak (persona) nevez, azzal a különbséggel, hogy kevésbé opportunistá tartalmú és mélyebben gyökerezik az egyén fantáziájában. Így a projektív "Szülői munkaközösségben" az egyik játékos az erős kezű Szülő, a másik az igazságos Szülő, a harmadik az elnéző Szülő, a negyedik pedig a segítőkész Szülő szerepét választhatja. Mindegyik Szülő én-állapotot él át és nyilvánít ki, de mindegyikük másképpen mutatkozik meg. A négy szerep bármelyike megerősítést nyer, ha túlsúlyba kerül - azaz olyankor, ha nem talál szembenállásra, olyankor, ha a szembenállás éppen hogy megszilárdítja, vagy olyankor, ha bizonyos típusú emberek simogatással fejezik ki helyeslésüket.

A szerep megerősítése megszilárdítja az egyén beállítottságát; ezt nevezzük az időtöltésből származó egzisztenciális előnynek. A beállítottság egyszerű állító kijelentés, amely az egyén összes tranzakcióját befolyásolja; hosszú távon ez határozza meg a sorsát, sőt gyakran az utódaiét is. A beállítottság lehet többé vagy kevésbé abszolút. A projektív "Szülői munkaközösséget" a következő jellegzetes beállítottságok alapján lehet

játszani: "Minden gyerek rossz!", "A többi gyerekek mind rosszak!", "Minden gyerek szomorú!", "Az összes gyereket gyöttrik!". A megfelelő beállítottság kiválthatja az erős kezű, az igazságos, az elnéző és a segítőkész Szülő szerepének a kialakulását. Voltaképpen a beállítottság elsődlegesen a belőle fakadó szellemi attitűdben nyilvánul meg, és az egyén ezzel az attitűddel kezd bele a szerepét alkotó tranzakciókba.

A beállítottság meglepően korán kialakul és rögzül: a második, sőt akár az első és a hetedik életév között - mindenképpen sokkal korábban, mint amikor az egyén eléggé értelmes vagy tapasztalt ahhoz, hogy komoly elkötelezettséget vállaljon. A beállítottságból könnyen visszakövetkeztethetünk az illető gyermekkorára. Hacsak valami vagy valaki közbe nem jön, az ember egész hátralevő életét azzal tölti, hogy megszilárdítsa beállítottságát, és megbirkózzék az olyan helyzetekkel, melyek azt fenyegetik: elkerüli őket, bizonyos elemeket kivéd, vagy pedig kihívó módon úgy forgatja őket, hogy fenyegetésből igazolássá váljanak. Az időtöltések részben azért sztereotip jellegűek, mert ilyen sztereotipizált célokat szolgálnak. Az általuk kínált nyereség rávilágít, miért játsszák az emberek oly buzgón az időtöltéseket, és miért válnak az időtöltések roppant kellemessé, ha olyan emberekkel játsszák őket, akik konstruktív vagy jóakarató beállítottságot akarnak megőrizni.

Az időtöltést néha nehéz megkülönböztetni a tevékenységtől; gyakran előadódnak kombinációk. Nem egy mindennapos időtöltés, mint például az "Autómárkák", olyan párbeszédéből áll, amit a pszichológusok "Többféle módon befejezhető ügyletnek" neveznek.

A: "Én azért szeretem jobban a Fordot/Chevroletet/Plymoutht, mint a Fordot/Chevroletet/Plymoutht, mert..."

B: "Jé! Én meg azért szeretnék jobban egy Fordot/Chevroletet/Plymoutht, mint egy Fordot/Chevroletet/Plymoutht, mert..."

Nyilvánvaló, hogy az ilyen sztereotípiák is közvetíthetnek hasznos információt.

Megemlíthetünk még néhány közkeletű időtöltést. Az "Én is" gyakran a "Hát nem borzasztó" változata. A "Miért nem csinálnak már valamit?" (ebben az ügyben) olyan háziasszonyok kedvence, akik nem óhajtják a teljes női egyenjogúságot. Az "Akkor mi meg..." Gyermek-Gyermek időtöltés. A "Csináljunk már valamit!" fiatalok bűnözők és rosszban sántikáló felnőttek időtöltése.

Ötödik fejezet

Játszmák

I. Meghatározás

A játszma kiegészítő, rejtett tranzakciók folyamatos sorozata, amely pontosan meghatározott, előre látható kimenetel felé halad. Leíró módon: nemegyszer ismétlődésekbe bocsátkozó, a felszínen hitelt érdemlő, rejtett indítékú tranzakciók ismétlődő készlete. Köznapibb nyelven: csapás vagy "trükkös" lépések sorozata. A játszmákat két fő ismertetőjegy világosan elkülöníti az eljárásoktól, a rituáléktól és az időtöltésektől: 1. a rejtett

jelleg és 2. a nyereség. Az eljárások lehetnek sikeresek, a rituálék hatékonyak, az időtöltések hasznot hajtók, de meghatározásánál fogva mind a három nyílt; járhatnak versengéssel, de sohasem konfliktussal, a befejezés lehet feltűnést keltő, de sohasem drámai. Ezzel szemben minden játszma alapvetően tisztességtelen, kimenetele pedig nem csupán izgalmas, hanem drámai jellegű.

Végezetül a játszmákat meg kell különböztetnünk a társas cselekvés egyetlen hátralevő, eddig még nem érintett típusától, a művelettől is. A művelet olyan egyszerű tranzakció vagy tranzakciókészlet, amelyet valamely specifikus, tisztázott cél érdekében kezdeményeznek. Ha valaki leplezetlenül bátorításért fordul valakihez, és azt megkapja, ez művelet. Ha valaki bátorítást kér, s miután megkapták, azt valamilyen módon a bátorító ellen fordítja, ez játszma. Felszínesen a játszma műveletek együttesének látszik, de a nyereség nyilvánvalóvá teszi, hogy ezek a "műveletek" valójában manőverek voltak; nem becsületes kérések, hanem egy játszma lépései.

A "biztosítási játszmában" például a cselekvő személy, ha kemény játékos - függetlenül attól, hogy látszólag mit tesz a beszélgetésben -, valójában a lehetséges üzletfél megszerzésén dolgozik. Ha belevaló ügynök, akkor az hajtja, hogy minél jobb fogást csináljon. Ugyanez érvényes az "ingatlan-játszmára", a "pizsama-játszmára" és a hasonló foglalatosságokra. Amikor a kereskedő egy társas összefüggésben részt vesz valamilyen időtöltésben - különösen amikor a "Mérleg" változataiban -, látszólag ugyanazt teszi, mint a többiek; valójában ügyes manővereinek sorozatát álcázza. Segítségükkel kihalássza azt az információt, amelyben szakmailag érdekelt. Tucatnyi kereskedelmi folyóirat foglalkozik a kereskedői manőverek tökéletesítésével, számol be olvasóinak a kiemelkedő játékosokról és játszmákról (szokatlanul nagy ügyleteket lebonyolító, érdekes tőzsdéspekulánsokról). Tranzakciós nézőpontból ezek a folyóiratok csupán a Képes Sport, a Sakkvilág és más sportmagazinok változatai.

Ami a szögletes tranzakciókat, e Felnőtt-felügyelet alatt tudatosan, szakmai tökélyvel, maximális nyereség céljából megtervezett játszmákat illeti, a századelőn virágzó, nagyszabású "szélhámos-játszmákat" aligha lehet túlszámolni részletesen kidolgozott, gyakorlati megtervezettségük és pszichológiai virtuozitásuk dolgában.

Bennünket azonban most az ártatlan emberek öntudatlan játszmái érdekelnek, melyeket kettős tranzakciókban bonyolítanak, anélkül hogy ennek teljesen tudatában lennének; világszerte ezek képezik a társasági élet legfontosabb oldalát. Dinamikus tulajdonságai miatt a játszmát könnyű megkülönböztetni a pusztán statikus attitűdöktől, amelyek a beállítottságból erednek.

Ne vezessen félre bennünket a "játszma" szó használata. Mint a bevezetésben már szó esett róla, a játszmának nem szükségképpen része a szórakozás vagy akár az élvezet. Számos kereskedő nem tekinti szórakozásnak a munkáját, mint ahogyan ez Arthur Miller *Az ügynök halála* című darabjából is kitűnik. A komolyság hiánya sem szükségszerű velejárója a játszmának. A futballmérkőzéseket mostanában igen komolyan veszik, de nem komolyabban, mint az "Alkoholista" vagy a harmadfokú "Megerőszkolódsi" típusú tranzakciós játszmákat.

Ugyanez vonatkozik a "játék" szóra is; bárki bizonyíthatja, aki hosszabb ideig vad póker-"játékos" volt, vagy "játszott" a tőzsdén. Az antropológusok jól tudják, hogy a játszmák és a játék, valamint az eredményük igen komoly lehet. A valaha ismert legbonyolultabb játszma, az "Udvaronc" - amit Stendhal oly kitűnően ír le A párizsi kolostorban -, halálosan komoly volt. Természetesen mind között a legkegyetlenebb a "Háború".

1. Egy tipikus játszma

A házastársak közötti leggyakoribb játszmát köznapin nyelven "Ha te nem lennél-nek" nevezzük; ezt fogjuk felhasználni a játszmák jellegzetes vonásainak illusztrálására, általában.

Fehérné arról panaszkodott, hogy férje erősen korlátozza társadalmi tevékenységében, és ezért sohasem tanult meg táncolni. A pszichiátriai kezelés változásokat idézett elő attitűdjében, ennek következtében férje veszített magabiztosságából és elnézőbb lett. Fehérné most már szabadon kiszélesíthette működési terepét. Táncanfolyamra iratkozott be, és ekkor, legnagyobb kétségbeesésére rájött, hogy betegesen fél a táncparkettől: fel kellett hagynia tervével.

Ez és még néhány hasonló jellegű szerencsétlen kaland lemeztelenítette házassága szerkezetének néhány fontos alkatelemét. Számos kérője közül egy uralkodni vágyó férfit választott ki férjül. Ezzel olyan helyzetbe hozta magát, hogy elpanaszolhatta: "ha ő nem lenne", mindenféle dolgot csinálhatna. Barátnői közül is többnek uralkodni vágyó férje volt, és amikor délelőtt összeültek egy kis kávézásra, idejük zömét a "Ha ő nem lenne" játszására fordították.

Kiderült azonban, hogy - panaszaival ellentétben - férje voltaképpen szolgálatot tett neki, amikor eltiltotta attól, amitől a lelke mélyén félt; azzal, hogy akadályozta a feleségét valamiben, valójában megkímélte attól, hogy tudatára ébredjen félelmeinek. A Fehérnében lakozó Gyermek, részben ezért, ravasz módon ilyenfajta férjet választott magának.

De még más egyébről is szó volt. A férj tilalmi és a feleség panaszai gyakran veszekedéshez vezettek, és ennek következtében szexuális életük erősen megromlott. A férj, büntudatból, gyakran érkezett soron kívüli ajándékokkal; amikor több szabadságot adott az asszonynak, az ajándékok szegényesebbek és ritkábbak lettek. Feleség és férj kevés közös témát talált a háztartási gondokon és a gyerekeken kívül, így a veszekedések fontos eseménnyé nőttek; inkább csak ilyen alkalmakkor zajlott le közöttük több, mint felszínes beszélgetés. Az asszony számára a házasság mindenesetre bebizonyította azt, amit mindig is állított, nevezetesen, hogy minden férfi fősvény és zsarnok. Mint kiderült, attitűdje egy bizonyos korábbi éberálommal függött össze - azzal, hogy megerősösköljék -, és ez éveken át nem hagyta nyugodni.

Általános fogalmakban többféle módon is leírhatjuk ezt a játszmát, de egyvalami kétségtelen: a társas dinamika tág területébe tartozik. Az alapvető tény az, hogy házasságuk megkötésével Fehér és Fehérné lehetőséget kaptak az egymással való kommunikálásra; az ilyen lehetőséget társas kontaktusnak nevezhetjük. Az a tény, hogy élnek ezzel a lehetőséggel, háztartásukat társas együttessé teszi, szemben például a New York-i földalatti egyik kocsijával, ahol az emberek térbeli kontaktusban vannak, de ritkán ragadják meg ezt az alkalmat arra, hogy szociális együttessé alkossanak. Az a hatás, amelyet Fehérék egymás magatartására és reakcióira gyakorolnak: társas cselekvés. A különböző tudományágak különböző nézőpontból vizsgálják az ilyen társas cselekvést. Tekintve, hogy bennünket most a személyes történetek és az érintett egyének pszichodinamikája érdekkel, megközelítési módunk a szociálpszichológia egyik oldalát alkotja; bizonyos értelemben, implicit vagy explicit módon, a tanulmányozott játszma "egészségességét" ítéljük meg. Ez kicsit más, mint a szociológia és a szociálpszichológia semlegesebb és kevésbé elkötelezett attitűdje. A pszichológia fenntartja magának a jogot, hogy így szólhasson: "Álljunk meg egy pillanatra!" Más tudományágak ezt nem teszik. A tranzakcionális elemzés a szociálpszichológia egyik ága, a játszmaelemzés pedig a tranzakcionális elemzés egyik sajátos oldala.

A gyakorlati játszmaelemzés az egyes helyzetekben felmerülő különleges esetekkel foglalkozik. Az elméleti játszmaelemzés megpróbálja elvonatkoztatni és általánosítani a különféle játszmák sajátosságait, hogy ily módon pillanatnyi nyelvi tartalmuktól és kulturális mintájuktól függetlenül is felismerhetővé tegye őket. A "Ha te nem lennél" játszma házassági típusáról adott elméleti elemzésnek például könnyen felismerhetővé kell tennie a játszma jellegzetes vonásait, akár Új-Guinea egyik dzsungelfalujában, akár egy manhattani felhőkarcoló tetejére épült házikóban játsszák; akár esküvői ebédre, akár arról az összegről van szó, amelyből horgászbótot kellene venni az unokáknak; tekintet nélkül arra, hogy - a férj és feleség közötti őszinteség fokának megfelelően - mennyire nyíltan vagy cselesen teszik meg a lépéseket. A szociológiára és az antropológiára tartozik az a kérdés, hogy mennyire elterjedt az adott játszma egy bizonyos társadalomban. A játszmaelemzést mint a szociálpszichológia részét csupán az érdekli, hogy leírhasson egy-egy előforduló játszmát, függetlenül annak gyakoriságától. Ez a különbségtétel nem teljes, hasonlít a közegészségügy és a belgyógyászat közötti különbségtételre; az előbbi a malária elterjedtsége érdekli, az utóbbi viszont maláriaeseteket tanulmányoz, úgy, ahogyan szembekerül velük, az őserdőben vagy Manhattanben.

Pillanatnyilag az alábbiakban vázolt séma látszik leghasználhatóbbnak az elméleti játszmaelemzésben, de nem is kétséges, hogy ismeretanyagunk növekedtével javításra szorul majd. Először is meg kell állapítanunk, hogy a manőverek bizonyos egymásra következők kimerítik-e a játszma kritériumát. Ezután annyi mintát gyűjtünk össze az adott játszmából, amennyi csak lehetséges. Elkülönítjük a szignifikáns vonásokat. Bizonyos oldalokról kiderül, hogy a lényeghez tartoznak. Ezeket rubrikákba soroljuk, úgy, hogy azok - a tudomány jelenlegi állása szerint - a lehető legtöbbet mondják, és a lehető legtanulságosabban a jelenség szempontjából. Az elemzést mindig annak a szemszögéből végezzük, aki az "alany" - jelen esetben Fehérné.

Tézis: Ez a játszma általános leírása, amely tartalmazza az események közvetlen egymásra következősét (társadalmi szint) és információt azok pszichológiai hátteréről, fejlődéséről és jelentőségéről (pszichológiai szint). A "Ha te nem lennél" játszma házassági típusának esetében elegendőek lesznek a már megadott részletek.

Antitézis: Bizonyos egymásra következés játszmaként való felfogása mindaddig csak kísérleti jellegű feltételezés, ameddig egzisztenciális síkon nem nyer hitelesítést. A hitelesítés kétféle módon történik: vagy úgy, hogy visszautasítják a játékot, vagy úgy, hogy jutányosabb lesz a nyereség. Az, aki "tárgy", ebben az esetben energikusabb erőfeszítéseket fog tenni a játszma folytatására. A részvétel merev visszautasítása esetén a nyereség elértéktelenedése esetén az illető a "kétségbeesésnek" nevezett állapotba zuhan, amely bizonyos értelemben hasonlít a depresszióhoz, de több jelentős vonatkozásban különbözik tőle. Akutabb, és nem mentes a frusztráció és a zavarodottság elemeitől. Megnyilvánulhat például úgy is, hogy az illető kínos zavarában sírni kezd. Sikeres terápiás helyzetben ezt hamarosan jókedvű nevetés válthatja fel, amely tartalmazhatja azt a Felnőtt felismerést, hogy "Már megint beleestem!". Vagyis a kétségbeesés a Felnőtt ügye, míg a depresszióban a Gyermeké a parancsnokság. A reménykedés, a lelkesedés, a környezet iránti élénk érdeklődés ellentétes a depresszióval; a nevetés ellentétes a kétségbeeséssel. Ez a forrása a terápiás játszmaelemzés élvezetességének. A "Ha te nem lennél" antitézisé az engedékenység. A játszma addig folytatódhat, ameddig a férj tilt. Ha ahelyett, hogy "Ne merészd!", azt mondja, hogy "Csak rajta!", a mélyben húzóó beteges félelmek felszínre kerülnek, és a feleség nem támadhat többé a férj ellen, mint ezt Fehérné esete szemléltette.

Ahhoz, hogy a játszmat világosan értsük, ismernünk kell az antitézisé, és annak hatékonyságát a gyakorlatban kell bizonyítanunk.

Célzat: Itt egyszerűen megállapítjuk, hogy mi a játszma általános célja. Néha alternatívák adódnak. A "Ha te nem lennél" célzata meghatározható úgy is, hogy önbátorítás ("Nem arról van szó, hogy félek, hanem arról, hogy ő nem enged"), úgy is, hogy önigazolás ("Nem arról van szó, hogy nem próbálom meg, hanem arról, hogy ő visszatart tőle"). Az önbátorítási funkciót könnyebb tisztázni, és jobban összhangban áll a feleség biztonságigényével: a "Ha te nem lennél" játszma célzatát ezért az önbátorításban látják.

Szerepek: Mint korábban már megjegyeztük, az én-állapotok nem szerepek, hanem jelenségek. Ezért a formális leírásnak különbséget kell tennie az én-állapotok és a szerepek között. A kínálkozó szerepek számától függően a játszmákat kétszemélyes, háromszemélyes, sokszemélyes stb. játszmaként írhatjuk le. Az egyes játékosok én-állapota és szerepe néha egybevá, néha nem.

A "Ha te nem lennél" kétszemélyes játszma: szabadságában korlátozott feleséget és uralkodni vágyó férjet igényel. A feleség eljátszhatja a maga szerepét akár bölcs Felnőttként ("Legjobb lesz, ha úgy tesz, ahogyan ő mondja"), akár nyűgösködő Gyermekként. Az uralkodni vágyó férj megőrizhet egy Felnőtt én-állapotot ("Legjobban jársz, ha úgy teszel, ahogyan én mondom"), vagy átcúsúszhat a Szülőébe ("Kikapasz, ha nem azt csinálsz, amit mondom").

Dinamika: Amikor meg akarjuk jelölni az adott játszma mögött működő dinamikus hajtóerőket, több változat is lehetséges. Rendszerint kiválasztható azonban egyetlen olyan pszichodinamikus fogalom, amely hasznosan, találóan és kellő jelentéstartalommal jellemzi a helyzetet. Így a "Ha te nem lennél-t" akkor írjuk le a legjobban, ha főbikus forrásokból vezetjük le.

Példák: Igen tanulságos a játszma gyermekkori eredetét vagy annak infantilis prototípusait tanulmányozni, ezért a formális leírás során érdemes a közös gyökerek után kutatnunk. Előfordul, hogy a "Ha te nem lennél-t" éppoly gyakran játsszák kisgyermek, mint felnőttek, így a gyermekkori változat azonos a későbbivel; a tényleges szülőt a korlátokat állító férj helyettesíti.

Tranzakciós paradigma: Egy-egy tipikus helyzet tranzakciós bemutatásakor feltüntetjük a sokat eláruló, rejtett tranzakció társadalmi és pszichológiai szintjét. A "Ha te nem lennél" legrámaibb formája társadalmi szinten Szülő-Gyermek játszma.

Fehér: "Maradj itthon, és ügyelj a házra."

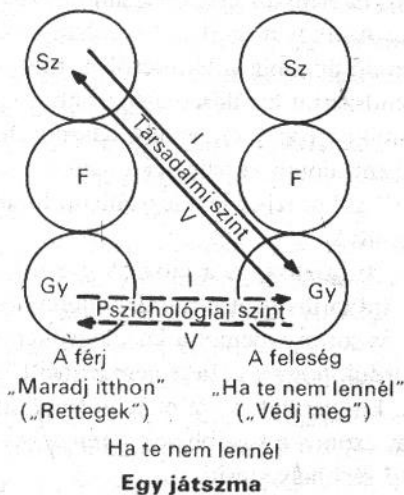
Fehérné: "Ha te nem lennél, elmehetnék egy kicsit szórakozni."

Pszichológiai szinten, a rejtett házassági szerződés szintjén a viszonylat Gyermek-Gyermek jellegű, és egészen más tartalmú.

Fehér: "Te mindig legyél itt, ha én hazajövök. Rettegek attól, hogy elhagynak."

Fehérné: "Itt is leszek, ha segítesz abban, hogy elkerüljem a főbikus helyzeteket."

A két szintet a 7. ábra szemlélteti.

2. ábra

Lépések: Egy-egy játszma lépései nagyjából megfelelnek egy-egy rituálé simogatásainak. A játékosokat, mint minden játszmában, a gyakorlat itt is egyre ügyesebbé teszi. A fölösleges lépéseket kiküszöbölik, és minden lépésben egyre több célzat tömörül. "Gyönyörű barátságok" gyakran azon alapulnak, hogy a játékosok igen gazdaságosan, nagy megelégedéssel egészítik ki egymást; játszmáikat maximális nyereséggel és minimális erőfeszítéssel játsszák. Bizonyos közvetítő, óvatossági vagy engedményes lépések kimaradhatnak, és ez igen elegánsá teszi a kapcsolatot. A védekező manővereken megtakarított erőfeszítést díszítésre, cifrázásra pazarolhatják - mindkét fél s nemegyszer a nézők gyönyörűségére. A megfigyelő tapasztalhatja, hogy a játszma kibontakozásához minimális számú lépésre van szükség, ezeket könnyű jegyzőkönyvben rögzíteni. Egyes játékosok, igényeiknek, tehetségüknek vagy vágyaiknak megfelelően, színesebbé teszik vagy megsokszorozzák ezeket az alapvető lépéseket. A "Ha te nem lennél" kerete a következő:

1. Utasítás - Engedelmesség ("Maradj itthon" "Rendben van").
2. Utasítás - Tiltakozás ("Maradj itthon megint" "Ha te nem lennél").

Előnyök: A játszma általános előnye: stabilizáló (homeosztatis) szerepe. A biológiai homeosztázisnak a simogatás kedvez, a pszichológiai stabilitást pedig a beállítottság megszilárdulása fokozza. Mint már említettük, a simogatás különböző formákat ölthet, így a játszma *biológiai előnyeit* tapintással kapcsolatos fogalmakban is rögzíthetjük. Így a férj szerepe a "Ha te nem lennél-ben" visszakézből adott pofonra emlékeztet. (aminek egészen más a hatása, mint a tenyérrel adott pofonnak: az félreérthetetlen megalázás), feleség válasza pedig olyan, mint amikor ingerülten sípcsonton rúgnak valakit. A "Ha te nem lennél" biológiai haszna tehát az ellenségeskedés -

nyűgösködés cserekapcsolatból származik: lehangoló, de láthatólag eredményes módja annak, hogy az idegszövetek épsége megmaradjon.

A játszma**ból** fakadó *egzisztenciális előny*: a feleség beállítottságának - "Minden férfi zsarnok" - megszilárdulása. Ez a beállítottság válasz az alárendelődés szükségletére, amely minden főbiának eleme; az összefüggés megvilágítja a koherens szerkezetet, minden játszma alapját. Terjedelmesebb változatban a megállapítás így hangzana: "Ha egyedül találnám magam egy tömegben, azonnal elfogna a kísértés, hogy megadjam magam; odahaza nem adom meg magam: ő kényszerít, minden férfi zsarnok." Ezért játsszák ezt a játszmat olyan asszonyok, akik valószerűtlenségi érzésektől szenvednek; ez azt jelenti, hogy erős kísértés helyzetében nehezen tudják megtartani Felnőtt én-állapotukat irányító helyzetében. A játszmaelemzést főként a végtermék érdekli.

A játszma *belső pszichológiai előnye*: a pszichikus háztartásra (libidóra) gyakorolt közvetlen hatás. A "Ha te nem lennélben" a férj tekintélyének való, társadalmilag elfogadható alárendelődés megkíméli az asszonyt neurotikus félelmei elszenvedésétől. Ugyanakkor, amennyiben vannak, mazochisztikus szükségleteket is kielégít. A mazochizmust itt nem az önmegettagadás értelmében használjuk, hanem klasszikus jelentésében: szexuális izgalom a megfosztottság, a megalázás vagy fájdalom helyzeteiben. Vagyis az asszony serkentést érez arra, hogy megfosszák valamitől, és uralkodjanak rajta.

A *külső pszichológiai előny*: a rettegett helyzet elkerülése a játszma révén. Ez különösen nyilvánvaló a "Ha te nem lennélben", amelyben a legfontosabb indíték: a férj szabta korlátozásokat elfogadva a feleség elkerüli azokat. a nyilvános helyzeteket, amelyektől fél.

A *belső társadalmi előny*: pontosan az, amit a játszma elnevezése kifejez, a játékos ezt adja tudtára szűkebb baráti körének. Az engedelmesség feljogosítja a feleséget annak mondogatására: "Ha ő nem lenne." Ez strukturálja azt az időt, amelyet férjével kell töltenie. Fehérné esetében ez a struktúraigény - egyéb közös érdeklődés híján - különösen erős, fokozottan az volt gyermekeik megérkezése előtt és felnövekedésük után. A közbülső időben a játszmat kevésbé intenzíven és ritkábban játszották, mivel a gyermekek betöltötték szokásos szerepüket: strukturálták az időt szüleik számára, és szállították anyjuknak a "Ha te nem lennél" még elterjedtebb változatát, "Az elfoglalt háziasszonyt". Az a tény, hogy Amerikában a fiatal anyák gyakran valóban nagyon elfoglaltak, mit sem változtat ennek a változatnak az elemzésén. A játszmaelemzés csupán a következő kérdésre igyekszik előítélet-mentesen választ adni: ha a fiatalasszony valóban elfoglalt, vajon hogyan aknázza majd ki elfoglaltságát abból a célból, hogy némi ellenszolgáltatást kapjon érte?

A *külső társadalmi előny*: az, amit az illető a helyzetből külső társadalmi kapcsolataiban hasznosít. Az a játszma, amelyben a feleség mondja a férjnek, hogy "Ha te nem lennél átalakulhat a "Ha ő nem lenne" időtöltéssé; ezt játssza az asszony, amikor délelőtt összeül kávézni a barátnőivel. Ismét látható, hogyan hatnak ki a játszma a társak kiválasztására. Amikor az új szomszédasszonyt meghívják egy csésze kávéra, "Ha ő nem lenne" játszmaára invitálják. Ha tűrhető módon játssza, hamarosan kebelbarátja lesz a régi játékosoknak, amennyiben a többi tényezők is azonosak. Ha nem megy bele a játszmaiba, és kitarat amellett, hogy az ő férje jószívű, nem sokáig marad a körükben. Helyzete olyasféle lesz, mintha koktélparkon következetesen elzárkózna az ivás elől - a legtöbb társaságban fokozatosan kikopna a meghívottak listájáról.

Ezzel teljessé lett a "Ha te nem lennél" formai vonásainak elemzése. Ha a folyamatot még tovább kívánjuk boncolni, forduljunk az "És miért nem?... - Hát igen, de..." ábrázolásához. Ez világszerte a leggyakoribb játszma társas összejöveteleken, bizottsági üléseken és pszichoterápiás csoportokban.

3. A játszma keletkezése

Szemponunktól a gyermeknevelést képzési folyamatnak tekinthetjük, amelynek során a gyermeket megtanítják arra, hogy milyen játsszákát játsszon, és hogyan játssza azokat. Megtanítják ezenkívül az adott társadalmon belüli helyzetének megfelelő eljárásokra, rituáléokra és időtöltésekre, de ezeknek kisebb a jelentőségük. Az, hogy milyen jól ismeri és milyen ügyesen gyakorolja az eljárásokat, rituálékat és időtöltéseket, meghatározza, hogy milyen lehetőségek kínálkoznak majd a számára - egyébként azonos feltételek mellett. Játsszái azonban meghatározzák, hogyan fog élni ezekkel a lehetőségekkel, és milyen kimenetelűek lesznek a számára adódó élethelyzetek. Forgatókönyvének, tudattalan élettervének elemeként kedvelt játsszái meghatározzák (megint csak azonos feltételek mellett) végső sorsát: is: házasságának és pályafutásának végeredményét és a halálát övező mozzanatot.

A lelkiismeretes szülők nagy odaadással tanítják meg gyermekeiket az életkori szakaszaiknak megfelelő eljárásokra, rituáléokra és időtöltésekre; nem kisebb gonddal választják ki azokat az iskolákat, kollégiumokat és egyházakat, amelyek az ő tanításaikat erősítik meg, ugyanakkor könnyedén mellőzik a játsszák problémáját., holott a játsszákából tevődik össze minden család érzelmi életének alapvető struktúrája. A játsszákát a gyermekek néhány hónapos koruktól kezdve alapvető mindennapi tapasztalatokban sajátítják el. Több ezer éve esik már szó ilyen kérdésekről, de meglehetősen általános, rendszertelen módon. A modern ortopszichiátriai irodalomban találkozzunk módszeresebb megközelítési kísérletekkel, a játsszma fogalma nélkül azonban csekély lehetőség van az ellentmondásmentes vizsgálódásra. A belső, egyéni pszichodinamika különböző elméletei eddig nem tudták kielégítően megoldani az emberi kapcsolatok problémáit. Ezek tranzakciós helyzetek, és a társadalmi dinamika olyan elméletét. igénylik, amely nem vezethető le kizárólag az egyéni indítékokból.

Tekintve, hogy ma még kevés olyan jól képzett gyermekpszichológus és gyermekpszichiáter működik, aki egyben a játsszmaelemzésben is járatos volna, kevés megfigyeléssel rendelkezünk a játsszák keletkezéséről. Szerencsés módon az alábbi epizód egy nagy tudású tranzakcionista analitikus jelenlétében zajlott. le.

A 7 éves Tominak az asztalnál megfájdult a gyomra; kérte, hogy távozhassék. Szülei azt ajánlották, hogy fekdjön le egy kicsit. Kistestvére, a 3 éves Miki, ekkor így szólt: "Nekem is fáj a gyomrom" - nyilvánvalóan ugyanarra a figyelemre pályázott. Apja néhány pillanatig nézte, majd megkérdezte: "Ugye, te nem akarsz ugyanazt a játsszát eljátszani?" Erre Mikiből kitört a nevetés, és azt mondta: "Nem!"

Ha ebben a házban minden az étkezés vagy az emésztés körül forog, rémült szülei Mikit is azonnal ágyba dugják. Ha a gyerek és a szülők több ízben megismétlik ezt a produkciót, bizonyosra vehetjük, hogy a játsszma beépült volna Miki jellemébe. Szülői közreműködéssel igen gyakran fordul elő ilyesmi. Akárhányszor csak elfogta volna a gyereket az irigység, amiért riválisa valamilyen kiváltságban részesült, beteget jelentett volna, hogy ő is kiváltságoshoz jusson. A rejtett tranzakció ebben az esetben a következőből áll: (társadalmi szint) "Nem érzem jól magamat" + (pszichológiai szint) "Nekem is jár tőled kiváltság". Mikit azonban megkímélte a sors a hipochondriától. Lehet, hogy végül rosszabbul alakul a sorsa, de bennünket most nem ez érdekel. Az a lényeg, hogy egy játsszát in statu nascendi szétzúztak, ami azért sikerülhetett, mert az apa rákérdezett, amire a fiú nyíltan beismerte, hogy játsszát kezdeményezett.

Világosan látható ebből, hogy gyermekek teljes tudatossággal kezdeményeznek játsszákát. Mire pedig az inger és a válasz sémája berögzül, a játsszák kezdetei belevesznek az idők homályába, és rejtett természetüket társadalmi mozzanatok kódosítják el. Mindkettőt csak megfelelő eljárással ismerhetjük meg: az eredetet az analitikus terápia valamelyik változatával, a rejtett minőséget pedig antitézis révén. Az ilyen módszerű klinikai kísérletek világossá teszik, hogy a játsszák utánzó természetűek, és hogy eredendően a gyermek személyiségének Felnőtt (neopszichikus) oldala alakítja ki őket. Ha a Gyermek én-állapot feléleszthető a felnőtt játékosban, úgy ennek az oldalnak (a Gyermek én-állapot Felnőtt oldalának) a pszichológiai fogékonysága olyan szembeszökő, készsége az emberek manipulálására pedig olyan irigylésre méltó, hogy köznapi jelöléssel a pszichiátria "Professzorának" nevét kapta. Így aztán a játsszmaelemzéssel foglalkozó pszichoterápiás csoportokban a legkifinomultabb eljárások egyike az, amikor a résztvevők megkeresik a kis "Professzort". A beteg korai, második és nyolcadik életéve közötti játsszateremtő kalandjait mindenki lenyűgözve, sőt gyakran (hacsak nem tragikusak a játsszák) derülten és vidáman hallgatja, amibe az előadó maga is bekapcsolódhat, jogos önelégültséggel és magabiztossággal. Ha egyszer már képes erre, megnyugtatóan halad afelé, hogy elhagyjon egy rosszul választott magatartásmintát, és ez csak a javát szolgálja.

Ezek az okok magyarázzák, hogy a játsszák formális leírásakor miért próbáljuk lehetőleg mindig jelezni a kisgyermekkorai vagy gyermekkorai prototípust.

4. A játszmák funkciója

Mivel a mindennapi élet oly csekély lehetőséget kínál az intimitásra, és az intimitás bizonyos formái (különösen, ha intenzívek) a legtöbb ember számára lélektanilag nem lehetségesek, a komoly társadalmi életben is az idő javát játszmák töltik ki. A játszmák tehát szükségesegek és kívánatosak, a probléma egyedül az, vajon az adott játszma a leggyümölcsözőbb eredményt. kínálja-e az egyén számára. Ezzel kapcsolatban ne feledjük, hogy a játszma lényege a kibontakozás, illetve a nyereség. Az előkészítő lépéseknek az a legfőbb funkciójuk, hogy megteremtsek a helyzetet a nyeréshez, de mindig úgy tervezik meg őket, hogy minden egyes lépés melléktermékként maga is biztosítsa a lehetséges kielégülések maximumát. Így a "Schlemielben" (zűrzavart támaszt, aztán bocsánatot kér) a nyereség és a játszma célja: elnéző jóindulatot kierőszakolni a bocsánatkéréssel. Amikor mindenfélét kiönt és kiéget a cigarettájával, csupán a célja felé lépdel, de közben minden vétség megajándékozza a maga gyönyörűségével. Az, hogy öröme származik a kilöttyintésekből, még nem teszi a dolgot játszmává. A kritikus inger a bocsánatkérés, ez vezet a kibontakozáshoz. Máskülönben a kilöttyintés egyszerűen csak destruktív művelet lenne, esetleg gyönyört. okozó vétség.

Hasonló az "Alkoholista" játszma: bármi legyen is az ivás szükségletének fiziológiai eredete - ha egyáltalán van ilyen -, a játszmaelemzés nyelvén a részegeskedés csupán lépés egy játszmában, amelyet az illető környezetének tagjaival folytat. Az ivás maga is gyönyörűséget okozhat, de nem ez a játszma lényege. Bizonyítja ezt a "Szárass alkoholista" nevű változat; ugyanazok a lépései, ugyanahhoz a nyereséghez vezet, mint a szabályos játszma, mindössze annyi a különbség, hogy italosüvegek nélkül játsszák.

Túl a játszmáknak azon a társadalmi funkcióján, hogy kielégítően strukturálják az időt, némelyik játszma egyenesen nélkülözhetetlen bizonyos egyének egészségének fenntartásához. Az ilyen emberek lelki egyensúlya annyira labilis, beállítottságuk olyan ingatag, hogy játszmáiktól megfosztani őket kockázatos: orvosolhatatlan kétségbeesésbe, sőt pszichózisba taszíthatja őket. Ezek az emberek keményen harcolnak minden antitetikus lépés ellen. Házassági helyzetekben gyakran megfigyelhető, hogy amikor a pszichiáter az egyik házastársnál javulást ér el (például az felhagy egy pusztító játszmával), a másik házastárs állapotában rohamosan rosszabbodás következik be; számára ugyanis a játszmák kulcsfontosságúak voltak az egyensúly fenntartásához. A játszmaelemzés éppen ezért ezért nagy körütekintést igényel.

Szerencsére a játszmamentes intimitás, amely az emberi életvezetés legtökéletesebb formája (vagy legalábbis kellene hogy legyen), olyan nagyszerű ellenszolgáltatásokat nyújt, hogy kiegyensúlyozatlan személyiségek is biztonsággal és jókedvűen válhatnak meg játszmáiktól, ha a jobb kapcsolathoz megfelelő partnert találhatnak.

Tágabb értelemben a játszmák szerves és dinamikus összetevői minden ember tudattalan élettervének vagy forgatókönyvének, arra szolgálnak, hogy kitöltsék az időt, amíg az ember a végső megvalósulásra vár, s egyidejűleg előmozdítják a cselekvést. Tekintve, hogy a forgatókönyv utolsó aktusa jellegzetes módon vagy csoda, vagy katasztrófa után kiált - attól függően, hogy a forgatókönyv építő vagy romboló jellegű -, a neki megfelelő játszmák is hasonlóképpen építőek vagy rombolóak. Az, akinek a forgatókönyve köznyelvi kifejezéssel "a sült galambra" irányul, minden biztonnyal kellemes partner olyan játszmákban, mint a "Nahát, hogy maga milyen óriási, Bürgözdí úr!"; míg az, akinek a forgatókönyve tragikus, "a hullamerevség beálltára" irányul, olyan kellemetlen játszmának hódolhat, mint a "Most rajtacsíptelek, te gazember!".

Megemlítenő, hogy az imént említett köznap kifejezések szerves részét alkotják a játszmaelemzésnek, és szabadon élnek velük a tranzakcionális pszichoterápiás csoportokban és szemináriumokon. "A hullamerevség beállta" onnan ered, hogy egy beteg álmában elhatározta: különböző dolgokat el akar intézni, "mielőtt a hullamerevség beállna". A beteg egy jól összeszokott csoport tagjaként rámutatott. valamire, ami a terapeuta figyelmét elkerülte: a gyakorlatban sült galambra, illetve a halálra várni - szinonimák. Mivel a köznyelvi kifejezések a játszmaelemzésben roppant fontosak, később még részletesebben foglalkozunk velük.

5. A játszmák osztályozása

A játszmák és időtöltések elemzésekor használt változók többségét már említettük; bármelyikük alkalmas a játszmák és időtöltések rendszerezésére is. A legkézenfekvőbb osztályozások a következő tényezőkön alapulnak:

1. A játékosok száma: kétszemélyes játszmák ("Frigid nő"), háromszemélyes játszmák ("Verekedjete meg ti ketten"), ötszemélyes játszmák ("Alkoholista") és sokszemélyes játszmák ("És miért nem... - Hát igen, de...").
2. A használt pénzegység: szavak ("Pszihiátria"), pénz ("Adós"), testrészek ("Mindenféle műtét").
3. Klinikai típusok: hisztérikus ("Megerőszakolósdi"), rögeszmés-kényszeres ("Schlemiel"), paranoid ("Miért mindig velem történik ilyesmi?"), depresszív ("Már megint beleestem").
4. Zónák: orális ("Alkoholista"), anális ("Schlemiel"), fallikus ("Verekedjete meg ti ketten!").
5. Pszichodinamika: főbiaelhárító ("Ha te nem lennél"), projektív ("Szülői munkaközösség"), introjektív ("Pszihiátria").
6. Ösztönfajta: mazochista ("Ha te nem lennél"), szadista ("Schlemiel"), fetisista ("Frigid férfi").

Gyakran hasznos, ha a játékosok számán kívül három másik mennyiségi változót is tekintetbe veszünk:

1. Hajlékonyság. Bizonyos játszmák - például az "Adós" és a "Mindenféle műtét" - igazában csak egyfajta pénzegységgel játszhatók, míg mások, például az exhibicionista játszmák, rugalmasabbak.
2. Makacsság. Egyesek könnyen adják fel játszmáikat, mások kitartóak.
3. Intenzitás. Egyesek oldottan játszanak, mások feszültebbek és agresszívebbek. Ennek megfelelően vannak lágy és kemény játszmák.

Ennek a három változónak az összjátéka teszi a játszmákat szelídebbé vagy erőszakossá. Mentális zavarban szenvedőknél ebben a vonatkozásban gyakran olyan szembeötlő a változás, hogy szakaszokról beszélhetünk. Egy paranoid szkizofréniás kezdetben játszhat első fokú, hajlékony, laza, könnyed "Hát nem borzasztó" játszmát, és fokozatosan belecsúszhat a rugalmatlan, tapadós, kemény harmadfokúba. A játszmák fokozatait így különböztetjük meg:

- a) első fokú játszma: a cselekvő személy köreiben társadalmilag elfogadott;
- b) másodfokú játszma: nem származik belőle állandó, jóvátételmenten károsodás, de a játékosok szeretik eltitkolni a közönség elől;
- c) harmadfokú játszma: életre szólóan játsszák - a műtőben, a bíróságon vagy a hullaházban végződik.

A játszmák a "Ha te nem lennél" elemzésekor tárgyalt bármelyik tényező alapján is osztályozhatók. Ezek: a célzatok, a szerepek, a legnyilvánvalóbb előnyök. Egy rendszeres, tudományos osztályozás kiindulópontjául

minden bizonnyal az egzisztenciális beállítottság lenne a legesélyesebb jelölt, tekintve azonban, hogy ezt a tényezőt kellőképpen még nem ismerjük, az ilyenfajta osztályozással egyelőre várnunk kell.

Jegyzetek

Megbecsülésre méltó Stephen Potter fogékonysága a mindennapi társas helyzetek manőverei vagy "trükkjei" iránt, és az a humoros mód, ahogy tárgyalja őket, valamint G. H. Mead úttörő munkája a játszmáknak a társas életben betöltött szerepéről. A pszichiátriai tünetekhez vezető játszmákat 1958 óta módszeresen tanulmányozza a San Francisco Social Psychiatry Seminars, és a játszmaelemzésnek ezzel a részével foglalkozik újabban T. Szasz is. A játszmáknak a csoportfolyamatokban betöltött szerepével jelen szerzőnek a csoportdinamikáról írt könyve foglalkozik.

Hivatkozások

1. Maurer, D. W.: *The Big Con*. The Bobbs-Merrill Co., New York, 194U.
2. Potter, S. : *Theory and Practice of Gamesmanship*. Hart Davis, 1947.
3. Mead, G. H.: *Mind, Self and Society*. Cambridge University Press, 1935. (Magyarul: *A pszichikum, az én és a társadalom szociálbehaviorista szempontból*. Gondolat, 1973.)
4. Szasz, T.: *The Myth of Mental Illness*. Secker and Warburg, 1961.
5. Berne, E.: *The Structure and Dynamics of Organizations and Groups*. Pitman Medical, 1963.

II. rész

JÁTSZMATÁR

Bevezetés

E gyűjtemény utolsó darabja 1962-ből származik, de állandóan fedeznek fel újabb és újabb játzmákat. Megesik, hogy arról, ami csak egy ismert játzma változatának látszik, a behatóbb vizsgálat kideríti, hogy teljesen új játzma. És megfordítva: az újnak tűnő játzmáról bebizonyosodik, hogy egy ismert játzma változata. Az elemzés egyes tételei az új ismeretek felhalmozódásával ugyancsak megváltozhatnak; például olyan esetben, amikor a dinamika jellemzésére többféle dolog közül is választhatunk, később kiderülhet, hogy megállapításunk nem volt a legtalálób. A klinikai munka számára azonban mind a játzmák jegyzéke, mind az elemzések tételei megfelelőek.

Egyes játzmákat in extenso tárgyalunk és elemzünk. Másokat - melyek alaposabb vizsgálatot igényelnek, vagy nem mindennapiak, vagy pedig jelentésük teljesen világos csak röviden érintünk. Az, aki az "alany", általában "cselekvő személyként" szerepel, vagy a "Fehér" nevet kapja, míg a másik fél a "Fekete" névre hallgat.

A játzmákat családokba soroljuk, annak a helyzetnek megfelelően, amelyben általában előfordulnak: Életjátzmák, Házassági játzmák, Szexuális játzmák és Alvilági játzmák. Egy fejezet a szakmabeliek számára szedi csokorba a Rendelői játzmákat, végül néhány példa a Jó játzmákat érzékelteti.

I. Jelölés

Az elemző jegyzőkönyvekben a következő jelölések használatosak:

Cím: ha a játzmának hosszú a neve, a szövegben a megfelelő rövidítést használjuk. Ha egy játzmának vagy változatainak több neve is van, a játzmák mutatójában találunk rá utalást. Szóbeli beszámolóban helyesebb a játzma teljes nevét mondani, mint a rövidítést vagy a belőle készült betűszót.

Tézis: olyan találóan öntjük szavakba, amennyire csak lehetséges.

Célzat: ez fogalmazható meg a leggazdagabb tartalommal: a leíró tapasztalataira épül.

Szerepek: első helyen, dőlt szedéssel adjuk meg annak a szerepét, aki az "alany", és akinek a nézőpontjából a játzmát tárgyaljuk.

Dinamika: ugyanaz a helyzet, mint a célzatnál.

Példák: 1. illusztráljuk a játzma gyermekkorban játszott formáját, a legkönnyebben felismerhető prototípust; 2. illusztráció a felnőtt életből.

Paradigma: a lehető legtömörebben szemlélteti a kritikus tranzakciót vagy tranzakciókat társadalmi és pszichológiai szinten.

Lépések: a gyakorlatban fellépő tranzakciós ingerek és tranzakciós válaszok minimális számának megadása. Ezek különböző helyzetekben korlátlanul kibővíthetnek, elhalványulhatnak vagy díszítményekkel gazdagodhatnak.

Előnyök: 1. Belső pszichológiai előny - megpróbáljuk megállapítani, hogyan járul hozzá a játszma a belső lelki egyensúlyhoz. 2. Külső pszichológiai előny - megpróbáljuk rögzíteni, milyen szorongást keltő helyzeteket vagy intimitásokat kerülnek el. 3. Belső társadalmi előny - megadjuk a bizalmas körben játszott játszma jellegzetes mondatát. 4. Külső társadalmi előny - megadjuk annak a származék játszmának vagy időtöltésnek a kulcsmondatát, amelyet kevésbé bizalmas körben játszanak. 5. Biológiai előny - jellemezni próbáljuk, milyenfajta simogatást nyújt a játszma az érintett feleknek. 6. Egzisztenciális előny - megállapítjuk, hogy tipikus módon milyen beállítottságból játsszák a játszmát.

Rokon játszmák: a kiegészítő, kapcsolatos és antitetikus játszmák megjelölése.

A játszmát igazán csak pszichoterápiás helyzetben lehet megérteni. Akik destruktív játszmákban utaznak, sokkal gyakrabban fogják látogatni a terapeutát, mint akik konstruktív játszmákat játszanak. Ezért a tüzetesen ismert játszmák alapvetően destruktív jellegűek; ne feledjük azonban, hogy szerencsésebb emberek konstruktív játszmákat is játszanak. Nehogy a játszma is - sok más pszichológiai fogalomhoz hasonlóan - a vulgarizálás sorsára jusson, még egyszer hangsúlyozni kell, hogy igen pontosan körülírt fogalomról van szó: a játszmákat a korábban felsorolt kritériumok alapján világosan meg kell különböztetni az eljárásoktól, a rituáléktól, az időtöltésektől, a műveletektől, a manőverektől és a különböző beállítottságból eredő attitűdöktől. A játszmát valamilyen beállítottságból játsszák, de a beállítottság vagy a neki megfelelő attitűd nem játszma.

2. Köznyelvi kifejezések

Az itt használt köznyelvi kifejezések nagy részét a betegeknek köszönhetjük. Ha ezeket a fordulatokat jól időzítve, a többiek érzékenységét is tekintetbe véve használják, úgy a játékosok megbecsülik, megértik és élvezik őket. Ha néha tiszteletlenek is, az ironia a játszma, nem pedig a játékosok ellen irányul. A köznyelvi kifejezéstől elsősorban azt várjuk, hogy találó legyen, de ha ráadásul még szórakoztató is, ez csak azt bizonyítja, hogy fején találta a szöveget. Mint a köznyelvi jelzők tárgyalása során másutt már bizonyítani igyekeztem: egy oldalnyi tudós, több szótagú szó kevesebbet nyújt, mint az a megállapítás, hogy egy bizonyos nő ringyó, vagy hogy egy bizonyos férfi izgága fráter. Elméleti célokra tudományos nyelven rögzíthetjük a pszichológiai igazságokat, de ha a gyakorlatban akarjuk hatékonyan felismerni az érzelmi törekvéseket, akkor más megközelítés szükséges. Így tehát szívesebben játszunk "Hát nem borzasztó?-t", mint "szavakba öntött, kivetített anális agressziót". Az előzőnek nemcsak dinamikusabb a jelentése és nagyobb az átütőereje, hanem pontosabb is. És az emberek állapota néha gyorsabban javul világos termekben, mint homályos szobákban.

Hivatkozás

I. Berne, E.: "Intuition IV: Primal images and Primal Judgements." *Psychiatric Quarterly*, 29:634-658, 1955.

Hatodik fejezet

Életjátzmák

Normális társadalmi körülmények között minden játzmának fontos, feltehetőleg döntő hatása van a játékosok sorsára; egyes játzmáknak megvan az esélyük arra, hogy életre szólókká váljanak, és hogy viszonylag ártatlan kibiceket is behálózzanak. A játzmáknak erre a csoportjára jól illik az Életjátzmák elnevezés. Idetartoznak: az "Alkoholista", az "Adós", "Rúgj belém!", "Most rajtacsíptelek, te gazember!", "Ennek is te vagy az oka!" és mindezeknek a főbb változatai. Egyik oldalon a Házassági játzmákkal mosódnak össze, a másikon az Alvilágiakkal.

I. Alkoholista

Tézis: A játzmaelemzés nem ismer olyasmit, hogy alkoholizmus vagy "egy alkoholista", hanem csak egy bizonyos típusú játzmában előforduló, Alkoholistának nevezett szerepet. Ha a mértéktelen ivás legfőbb mozgatója valamilyen biokémiai vagy fiziológiai rendellenesség - ez ma sem teljesen bizonyított -, úgy ennek a tanulmányozása a belgyógyászatra tartozik. A játzmaelemzést egészen más érdekli: azok a társadalmi tranzakciók, amelyek az ilyenfajta szertelenséggel kapcsolatosak. Vagyis az "Alkoholista" játzma.

Teljes pompájában ötszemélyes játzma, noha a szerepek annyira összesűrűsödhetnek, hogy kétszemélyes játzmaeként kezdődhet és fejeződhet be. A központi szerep az "Alkoholistáé" azé, aki az "alany", ezt Fehér játssza. A fő mellékszerep az "Üldözőé", amelyet típusosan az ellenkező nem képviselője, rendszerint a házastárs játsszik. A harmadik szerep a "Megmentőé", ezt rendszerint azonos nemű játssza, gyakran a jószágos háziorvos, akit a beteg is érdekel, meg az iszákosság problémája is. Klasszikus esetben az orvos sikeresen megmenti az "Alkoholistát"; Fehér leszokik az ivásról, és amikor már hat hónapja egy korty ital se ment le a torkán, gratulálnak egymásnak; másnap Fehért az árokban találják meg.

A negyedik szerep a "Balek" vagy a "Fajankóé". Az irodalomban ezt többnyire a csemegekereskedő alakítja, aki hitelez Fehérnek, "felírásra" ad neki egy szendvicset s talán még egy csésze kávé is, anélkül hogy üldöznék, vagy megpróbálná megmenteni. Az életben ezt a szerepet gyakrabban Fehér anyja játssza: pénzt ad, és együtt érez Fehérrel a felesége miatt, aki nem érti meg. Az ilyen játzmában Fehérnek némi elfogadható magyarázatot kell adnia a pénzigényére; valamilyen tervéről beszél, s mindketten úgy tesznek, mintha hinnének benne, jóllehet tisztában vannak vele, hogy az összeg java mire fog elmenni. A "Balek" néha átcsúszik egy másik szerepbe, ez is segítőkész szerep, de nem lényeges: ez az "Agitátor", a "jó fiú", aki anélkül hogy kérnék, ellátja Fehért utánpótlással - "Gyere, igyál meg velem valamit (és még sebesebben csúszol majd lefelé a lejtőn)".

Minden ivásjátzmában mellékszerep jut egy hivatásosnak: a csaposnak vagy az italbolti eladónak. Az "Alkoholista" játzmában övé az ötödik szerep, ő az összekötő. Ő az utánpótlás közvetlen forrása, érti az alkoholista szöveget, és bizonyos értelemben ő a legjelentősebb személy minden iszákos életében. A hivatásos

tudja, hogy mikor kell megállni. A kocsmáros egy bizonyos ponton túl nem szolgálja ki az Alkoholistát, aki utánpótlás nélkül marad, ha engedékenyebb Összekötőre nem akad.

A feleség az "Alkoholista" kezdeti szakaszán játszhatja mindhárom mellékszerepet: éjfélkor, amikor levetkőzteti a férjét, kávé készít neki, és eltűri, hogy megverje, ő a Balek; reggel, amikor korholja gyalázatos életmódjáért, ő az Üldöző; este pedig a Megmentő, aki igyekszik rávenni, hogy változzék meg. A későbbi fázisokban - ami néha szervi leromlásnak tulajdonítható - Fehér már meg tud lenni az Üldöző és a Megmentő nélkül, de elviseli őket, ha hajlandók utánpótlási forrásként működni. Azután elmegy a Missziósházba, és hagyja, hogy egy ingyenebéd fejében megmentsék; vagy pedig mindaddig eltűri az amatőr vagy hivatásos korholást, ameddig azt alamizsna követi.

Jelenlegi tapasztalataink azt mutatják, hogy az "Alkoholista" nyeresége (ami a játszmákra általában jellemző) abból a vonatkozásból származik, amelyre a kutatók legkevésbé figyelnek. Ebben a játszmában maga az ivás csupán mellékes gyönyör, amelynek járulékos előnyei vannak; a folyamat valódi csúcspontja nem egyéb, mint a másnaposság. Ugyanez történik a "Schlemiel" játszmában is: a zűrjavartámasztás, amely a figyelem középpontjába kerül, csupán gyönyört okozó módszer Fehér számára ahhoz, hogy eljusson a döntő ponthoz, Fekete jóindulatú elnézésének megszerzéséhez.

Az Alkoholista számára a másnaposság nem annyira testi kín, mint lelki gyötrem. Az iszákosok két kedvelt időtöltése a "Martini" (mennyit ittak, milyen keverésben) és a "Másnap reggel" (Most hadd meséljem el az én katzenjammeromat). A "Martinit" többnyire az enyhébb, társasági ivók játsszák; számos alkoholista jobban kedveli a kemény, pszichológiai "Másnap reggel" meneteket és az olyan szervezetek, mint a Névtelen Alkoholista, (volt alkoholisták antialkoholista szervezete az Egyesült Államokban - a szerk.) korlátlan lehetőséget kínálnak ehhez.

Egy beteg, valahányszor tivornya után felkereste a pszichiáterét, mindenféleképpen elmondta magát; a pszichiáter nem szólt semmit. Később, amikor egy terápiás csoportban Fehér elmesélte ezeket a látogatásokat, kérkedő elégedettséggel közölte, hogy a pszichiáter mindenféleképpen elmondta. Terápiás helyzetben a legtöbb alkoholista nem az ivásról akar elsősorban beszélni - ezt láthatólag csak üldözőik iránti tiszteletből teszik -, hanem az ivást követő szenvedésről. Az ivás tranzakciós szándéka - eltekintve a gyönyörűségtől, amelyet nyújt - az, hogy olyan helyzetet teremtsen, amelyben a Gyermekek szigorúan megdorgálhatja nemcsak a belső Szülő, hanem a környezetében levő minden olyan szülői figura, aki megfelelően érdekelt abban, hogy valamire kényszerítse. Így tehát a játszma terápiájának nem az ivásra, hanem a másnaposságra, a szibarita önkémszerítésre kell az összetűzet irányítania. Van azonban olyanfajta erős ivó is, aki nem ismeri a másnaposságot; ezek az emberek nem tartoznak a fenti kategóriába.

Létezik "Szárász alkoholista" nevű játszma is. Ebben Fehér italosüveg nélkül járja végig az anyagi vagy társadalmi leromlás útját; lépéseinek sorozata ugyanaz, és a mellékszerepeknek is ugyanazt az együttes igényli. Itt is a másnap reggel a kritikus pont. Éppen a "Szárász alkoholista" és a rendes "Alkoholista" közötti hasonlóság domborítja ki, hogy mindkettő - játszma; például mindkettőben azonos eljárás célozza azt, hogy az illető elbocsássák az állásából. A "Kábítószer-élvező" hasonlít a "Alkoholistához", de baljósabb, drámaibb, feltűnést keltőbb és gyorsabb. Legalábbis a mi társadalmunkban sokkal erősebben támaszkodik a könnyen elérhető Üldözőre, a Balekok és Megmentők szórványosabbak, az Összekötő szerepe viszont sokkal inkább központi jellegű.

Az "Alkoholista" játszmába különböző - helyi vagy nemzeti, sőt akár nemzetközi - szervezetek kapcsolódnak bele. Nem egy közzé is teszi a játszma szabályait. Úgyszólván mindegyik elmagyarázza, hogyan kell az Alkoholista szerepét játszani: hajts fel egy pohárával reggeli előtt, költsd el a másra szánt pénzt stb. Elmagyarázza a Megmentő funkcióját is. A Névtelen Alkoholista például belemegy a tényleges játszmába, de igyekszik rávenni az Alkoholistát, hogy maga öltse fel a Megmentő szerepét. Előnyben részesítik a volt Alkoholistákat, mert ők tudják, hogyan zajlik a játszma, ennél fogva alkalmasabbak a mellékszerep eljátszására, mint azok, akik ezt a játszmát nem ismerték. Híre kelt, hogy a Névtelen Alkoholista egyik szekciójában a tagok kifogytak megoldozható alkoholistákból, mire újakezdték az ivást; megmentendő emberek híján csak így tudták folytatni a játszmát.

Egyes szervezetek azon fáradoznak, hogy javítsanak a játszma többi játékosának a sorsán. Van, amelyik abba az irányba tereli a házastársakat, hogy az Üldöző szerepéből átváltson a Megmentő szerepébe. Az elméletileg eszményinek tekinthető kezeléshez az a tevékenység áll a legközelebb, amely az alkoholisták tizenéves utódaival

foglalkozik; ezeket a fiatalokat inkább arra biztatják, hogy lépjenek ki a játszmából, semmint hogy pusztán szerepet változtassanak.

Az Alkoholista pszichológiai terápiája is sokkal inkább arra törekszik, hogy abbahagyassa a játszmát, mintsem hogy egyszerű szerepcserét idézzon elő. Bizonyos esetekben ez lehetséges is, noha az Alkoholistának igen nehéz ugyanolyan érdekes elfoglaltságot találnia, mint a saját játszmája. Mivel klasszikus módon fél az intimitástól, jobb, ha egy másik játszma a pótlék, mint valamely játszmamentes kapcsolat. Az úgynevezett gyógyult alkoholisták társaságban gyakran nem hatnak valami felvidítőan; valószínűleg siváran egyhangúnak találják az életüket, és állandó kísértést éreznek, hogy visszakanyarodjanak a régi útra. A sikeres "játszmaúrának" az az ismertetőjegye, hogy a volt Alkoholista ihatik társaságban anélkül is, hogy veszélynek tenné ki magát. A szokásos "teljes absztinencia" terápiai játszmaelemző megközelítésből nem tartjuk kielégítőnek.

Ennek a játszmának a leírásából nyilvánvaló, hogy a Megmentő erős kísértést érez az "Én csak segíteni próbálok rajtad" játszására, az Üldözött a "Nézd, mit tettél velem" vonzza, a "Balekot" pedig a "Jótét lélek". Ahogyan nőtt azoknak a megmentő szervezeteknek a száma, amelyek azt az eszmét népszerűsítik, hogy az alkoholizmus betegség, az alkoholisták kitanulták a "Faláb" játszmát. A jog, amely különleges érdeklődést tanúsít az ilyen emberek iránt, bátorítani látszik ezt a tendenciát. A hangsúly az Üldözöttől áttevődött a Megmentőre; arról, hogy "Bűnös ember vagyok", arra, hogy "Hát mit várnak egy beteg embertől?" (ez belesimul a modern gondolkodás irányvonalába, amely a vallástól a tudomány felé tart). Egzisztenciális szempontból ez a váltás kérdéses, gyakorlati szempontból pedig mintha kevésbé csökkentette volna a megrögzött alkoholisták szeszfogyasztását. Mindennek ellenére a Névtelen Alkoholista a legtöbb ember esetében még mindig a legjobb kezdő lépés az élvezetek túlhajtásának gyógyításában.

Antitézis: Mint ismeretes, az "Alkoholistát" rendszerint keményen játsszák, és nehezen hagyják abba. Egy terápiás csoportban volt egyszer egy alkoholista nő, aki igen tartózkodóan viselkedett. Tette ezt egészen addig, amíg úgy gondolta, most már eleget tud a többi tagról ahhoz, hogy nekilásson játszmájának. Megkérte a többieket, mondanák meg neki, mit gondolnak róla. Mivelhogy általában kellemesen viselkedett, azok szép dolgokat mondtak róla. Ő azonban tiltakozott: "Nem ezt akarom. Azt akarom tudni, hogy igazában mit gondoltok." Világossá tette, hogy elítélő megnyilatkozásokra vágyik. A többiek nem mentek bele az üldözésébe, mire hazament, és közölte a férjével, hogy amennyiben még egyszer inna, akkor vagy váljon el tőle, vagy küldje kórházba. A férj ezt meg is ígerte; a feleség még aznap este leitta magát, és a férj szanatóriumba küldte. Ebben az esetben a csoporttagok nem vállalták a Fehérné által nekik szánt Üldözött szerepet: a nő nem tudta elviselni az antitetikus magatartást, annak ellenére, hogy mindenki igyekezett megerősíteni benne a belátásnak azt a fokát, amelyre már eljutott. Odahaza megtalálta azt, aki hajlandó volt a kívánt szerepet eljátszani.

Más esetben azonban a páciens elő lehet készíteni arra, hogy felhagyjon a játszmával, és meg lehet kísérelni egy igazi társadalmi terápiát, amelyben a terapeuta elhárítja mind az Üldözött, mind a Megmentő szerepét. Nem kevésbé terápiaellenes a Balek szerepének vállalása, mert ez megengedi a páciensnek, hogy kibújjon anyagi és pontossági kötelezettségei alól. Tranzakciós szemszögből az a helyes terápiás eljárás, hogy a talaj gondos megpuhítása után felnőtt, szerződészerű beállítottságból vissza kell utasítani a szerepek mindegyikét abban a reményben, hogy a beteg nemcsak az ivástól, hanem a játszmától való tartózkodást is képes lesz elviselni. Ha erre nem képes, legjobban, ha egy Megmentőhöz utasítják.

Az antitézis különösképpen nehéz, mivel a nyugati országokban a súlyos iszákost a rosszallás, a törődés vagy a nagylelkűség kiváló alanyának tekintik, és az, aki nem hajlandó az Alkoholista körüli szerepek egyikét sem elvállalni, könnyen nyilvános felháborodást válthat ki. A racionális megközelítés néha még vészjóslóbb a Megmentőkre, mint az Alkoholistákra nézve, s szerencsétlen következményekkel is járhat a terápia szempontjából. Klinikán dolgozók egy csoportja komoly érdeklődést mutatott az "Alkoholista" játszma iránt, és megpróbált olyan valóságos terápiát elindítani, amely sokkal inkább a játszma megbontására, mint a betegek pusztán megmentésére irányult. Amint ez világossá vált, kiutálta őket az a laikus bizottság, amely a klinikát támogatta; egyiküket sem hívták meg többé, hogy kapcsolódjanak be a betegek kezelésébe.

Rokon játszmák: Az "Alkoholista" egyik érdekes mellékeseményét "Igyál egyet-nek" nevezzük. Az ipari pszichiátria egy éles szemű kutatója fedezte fel. Fehér és felesége (antialkoholista Üldözött) piknikre; mennek Feketével és feleségével (mindketten Balekok). Fehér így szól Feketékhez: "Igyatok egyet!" Ha isznak egy pohárral, az feljogosítja Fehért arra, hogy négygel vagy ötten igyék. A játszma akkor lepleződik le, ha Feketék nemet mondanak. Az ivás szabályai szerint Fehér akkor sértve érezheti magát, és a következő társas kiránduláshoz hajlíthatóbb partnerek után fog nézni. Ami társadalmi szinten a Felnőtt nagylelkűségének tűnik, az pszichológiai szinten pimaszság, tekintve, hogy a Fehérben lakozó Gyermek nyílt megvesztegetéssel szerez

Feketétől szülői elnézést, és mindezt: a tiltakozásra erőtlen Fehérné orra előtt bonyolítja le. Valójában Fehérné éppen azért megy bele az egészbe, mivel "erőtlen" lesz a tiltakozásra; őt legalább annyira izgatja, hogy a játszma tovább folyjék, mint Fehért; Fehérné továbbra is az Üldöző szerepét kívánja alakítani, Fehér pedig az Alkoholistáét. Könnyen elképzelhetjük, hogyan vág vissza a férjnek a piknik utáni reggelen. Ez a változat bonyodalmakat okozhat, ha Fehér főnöke Feketének.

A Balek szénája általában nem áll olyan rosszul, mint ahogyan a neve sejteti. A Balekok gyakran magányos emberek, akik sokat nyerne abból, hogy jók az Alkoholistákhoz. A "Jótét lelket" játszó csemegekereskedő ezen az úton számos ismeretséget köt, és saját társadalmi körében jó hírnevet szerezhethet nemcsak mint nagylelkű személy, hanem mint élvezetes mesélő is. Mellesleg a "Jótét lélek" egyik változatában az illető mindenféle tanácsot kér, hogyan lehetne legeredményesebben segíteni az embereken. Ez a derűs és konstruktív játszma példája; érdemes bátorítani. Ellentéte a "Kemény fickó", aki erőszakban képezi ki magát, és ahhoz kér tanácsot, hogyan lehetne legjobban bántani az embereket. Bár súlyos testi sértésre sohasem kerül sor, a játékos kivívja azt a jogot, hogy kapcsolatra lépjen valódi, életre szólóan játszó kemény fickókkal, és dicsőségük visszfényében sütkérezhet. Ezt a típust a franciák a fanfaron de vice (a bűn háryjánosa) névvel illetik.

Elemzés

Tézis: "Milyen rosszul viselkedtem; lássuk, meg tudsz-e állítani?"

Célzat: önkényeztetés.

Szerepek: Alkoholista, Üldöző, Megmentő, Balek, Összekötő.

Dimamika: orális megfosztottság.

Példák: 1. "Lássuk, rajta tudsz-e kapni!" Ez a játszma rendkívül bonyolult, ezért a prototípusai nehezen viszonyíthatók egymáshoz. Gyermek az azonban, kiváltképp alkoholista gyermekei, gyakran végigcsinálnak sok olyan manővert, amely az Alkoholistát jellemzi. A "Lássuk, meg tudsz-e állítani!" hazudozást, dolgok elrejtését, elítélő megjegyzések kiprovokálását, segítőkész emberek keresését, ingyenes kosztot adó, jó lelkű szomszéd felkutatását foglalja magába. Az önkényeztetés gyakran a későbbi évekre halasztódik. 2. Az Alkoholista és köre.

Társadalmi paradigma: Felnőtt-Felnőtt.

Felnőtt: "Mondjátok meg, hogy igazában mit gondoltok rólam, vagy segítsetek, hogy abba hagyjam az ivást."

Felnőtt: "Őszinte leszek hozzád."

Pszichológiai paradigma: Szülő-Gyermek.

Gyermek: "Lássuk, meg tudsz-e állítani!"

Szülő: "Abba kell hagynod, mert különben..."

Lépések: 1. Provokáció - vádolás vagy megbocsátás. 2. Elnézés - harag vagy csalódás.

Előnyök: 1. Belső pszichológiai előny -- a) az ivás mint eljárás - ellenszegülés, megújult önbizalom és az ellenállhatatlan szükségérzet kielégítése; b) az "Alkoholista" mint játszma - (valószínűleg) önkényeztetés. 2. Külső pszichológiai előny - az intimitás szexuális és egyéb formáinak elkerülése. 3. Belső társadalmi előny - "Lássuk, meg tudsz-e állítani!" 4. Külső társadalmi előny - "Másnap reggel", "Martini" és egyéb időtöltések. 5. Biológiai előny -

váltakozva szeretet- és indulatcsere. 6. Egzisztenciális előny - "Mindenki meg akar fosztani attól, hogy..."

2. Adós

Tézis: Az "Adós" több, mint játszma. Amerikában kezd forgatókönyvvé, élettervvé válni, akárcsak bizonyos afrikai vagy új-guineai őserdőkből. Amott a rokonság magas áron menyasszonyt vásárolt a fiatalembernek, és ezzel a következő évekre adósukká teszik. Itt, Amerikában, hasonló szokás uralkodik, legalábbis az ország kevésbé civilizált részeiben. A különbség csupán annyi, hogy a menyasszony ára egyháznak az ára, és amennyiben a rokonok nem érdekeltek a dologban, akkor a hitelező szerepét a bank veszi át.

Így tehát az új-guineai fiatalember is, aki a füléből lecsüngő ócska zsebórával akar hódítani, meg az amerikai fiatalember is, aki a csuklójára feszülő új karórával akar sikert aratni, egyaránt úgy érzi, hogy van "cél" az életében. A nagy ünnepekre, az esküvőre vagy a házszentelőre nem akkor kerül sor, amikor a kölcsönt visszafizették, hanem amikor felvették. A televízió például nem azt a középkorú férfit tolja az előtérbe, aki végül is letörlesztette jelzálogkölcsönét, hanem azt a fiatalembert, aki családjával éppen új otthonába költözik, s büszkén lobogtatja az imént aláírt papírt, amely aktív éveinek zömében kezét-lábát megköti majd. Ha kifizette adósságait - a jelzálogot, gyermekeinek iskoláztatási költségeit és a biztosítását -, problematikussá válik: ő az az "idősebb állampolgár", akit a társadalomnak nemcsak anyagi kényelemmel, hanem új "céllal" is el kell látnia. Ha nagyon ravasz, akkor itt is, akárcsak Új Guineában, agyonterhelt adós helyett nagystílű hitelező lehet belőle, de ez viszonylag ritkán esik meg.

Amint ezeket a sorokat írom, egy fatetű mászik az íróasztalomon. Ha a hátára fordítom, megfigyelhetem, mekkora küzdelemmel verekszi vissza magát a lábaira. Ezalatt van "cél" az életében. Amikor sikerül a művelet, mintha győzelmi kifejezés ülne az arcára. Továbbmászik, és szinte halljuk, amint a fatetűk gyülekezetének majd elmondja történetét. A fiatalabb nemzedék közben tisztelettel néz fel rá: íme egy rovar, akinek sikerült. De önelégültségbe csalódás is vegyül. Most, hogy felülre került, az élet céltalannak látszik. Lehetséges, hogy a győzelem megisméltésének reményében még egyszer visszajön majd. Érdemes lenne tintával megjelölni a hátát, hogy felismerhesse az ember, amikor megkockáztatja. Bátor állat a fatetű. Nem is csoda, hogy évmilliók óta fennmaradt.

A legtöbb fiatal amerikai azonban csak valamilyen szorongató nehézség idején veszi teljesen komolyan a jelzálogát. Amikor lehangoltnak érzi magát, vagy rossz a gazdasági helyzet, kötelezettségei miatt nem omolhat össze; sőt, egyeseket talán ez ment meg az öngyilkosságtól. Majdhogynem szünet nélkül játszanak egy lány "Ha nem volnának az adósságok" játszmat, de máskülönbben egész kellemesen éldegélnek. Csak néhányan csinálnak karriert azzal, hogy keményen játsszák az "Adóst".

A "Próbáld meg behajtani!-t" általában fiatal házaspárok játsszák. Jól szemlélteti, hogyan lehet egy játszmat úgy felállítani, hogy - bármilyen lejátszás esetén - a játékos "nyerjen". Fehérék hitelre mindenféle javakhoz és szolgáltatásokhoz jutnak, kisszerű dolgokhoz vagy luxusszínvonalúakhoz, aszerint hogy milyen származásúak, és szüleik vagy nagyszüleik hogyan tanították meg őket játszani. Ha a hitelező néhány erőtlen kísérlet után felhagy a behajtással, akkor Fehérék bírság nélkül élvezhetik szerzeményeiket, és ebben az értelemben nyernek. Ha a hitelező rámenősebb, akkor egyszerre okoz gyönyörűséget nekik az ellenük folyó hajtóvadászat és a megszerzett dolgok használata. A játszma kemény formája akkor áll elő, amikor a hitelező elszánta magát a behajtásra. Szélsőséges eszközökhöz kell nyúlnia, hogy hozzájuthasson a pénzéhez. Ezekben mindig lesz kényszerítő elem, a hitelező Fehér munkaadóihoz fordul, vagy pedig egy lármás, rikító színű teherautót küld Fehér háza elé a nagybétűs felirattal: VÉGREHAJTÁSI ÜGYNÖKSÉG.

Ezen a ponton fordul meg a dolog. Fehér most már tudja, hogy minden bizonnal fizetnie kell. De a kényszerítő elem miatt, amit többnyire a kötelező "harmadik levele" tesz világossá ("Amennyiben nem jelenik meg hivatalunkban 48 órán belül..."), Fehér minden további nélkül jogosnak érzi, hogy dühös legyen, és átvált a "Most rajtacsíptelek, te gazember" egyik változatára. Ebben az esetben azt nyeri, hogy felmutathatja: lám, milyen kapzsi, könyörtelen és megbízhatatlan a hitelező. Az ebből származó két legnyilvánvalóbb előny a következő: 1. megerősíti Fehér egzisztenciális beállítottságát, ami nem egyéb, mint a "Minden hitelező - harácsoló" leleplezett formája; 2. nagyfokú külső társadalmi nyereséget biztosított, mivel Fehér most olyan helyzetbe jut, hogy barátai előtt nyíltan ócsárolhatja a hitelezőt, anélkül hogy elveszítené a "Jótét lélek" státusát. További belső társadalmi nyereséghez is juthat, amikor közvetlenül szembekerül a hitelezővel. Ezenfelül igazolva látja azt, hogy visszaél a hitelrendszerrel: ha a hitelezők ilyenek, mint azt éppen bizonyította, miért kellene bárkinek is fizetnie?

Az "Adóst" "Megpróbálom, hátha megúszom" formájában néha kisebb házak tulajdonosai is játsszák. A "Próbáld meg behajtani!" és a "Megpróbálom, hátha megúszom" játékosai könnyűszerrel felismerik egymást, és a várható tranzakciós nyereség meg a kilátásba helyezett sport titokban kedvükre van; könnyen kapcsolatba keverednek egymással. Függetlenül attól, hogy ki nyeri el a pénzt, mindegyik javított a másik helyzetén azzal, hogy "Miért mindig velem történik ilyesmi?-t" játszott, miután túl van mindenen.

A pénzjátzmák igen komoly következményekkel járhatnak. Lehet, hogy ezek a leírások mulatságosnak tűnnek egyesek valóban annak látják őket -, de nem azért, mert jelentéktelen apróságokra vonatkoznak, hanem azért, mert olyan dolgoknak mutatják meg a banális indítékait, melyeket az embereknek illik komolyan venni.

Antitézis: A "Próbáld meg behajtani!" kézenfekvő antitézise: azonnali készpénzfizetést kell kérni. A jó "Próbáld meg behajtani!" játékos azonban, kiváló módszerek birtokában, sikeresen meg tudja ezt kerülni, csak a legviharedzettebb hitelezőn nem tud kifogni. A "Megpróbálom, hátha megúszom" antitézise a szolgálatkészség és becsületesség. Mivel a kemény "Próbáld meg behajtani!" és "Megpróbálom, hátha megúszom" játékosok hivatásosok a szó teljes értelmében, az amatőr pontosan annyi eséllyel játszik ellenük, mint a hivatásos hazardjátékosok ellen. Noha az amatőr ritkán nyer, legalább élvezi, ha belekeveredik a játzmák valamelyikébe. Mivel mindkét játzmát hagyományosan kegyetlenül játsszák, a hivatásosoknak mi sem zavaróbb, mint ha egy amatőr áldozat hahotázik saját vereségén. Pénzügyi körökben ez soha nem fordulhat elő. Tudunk olyan esetekről, hogy az adós az utcán összetalálkozott valakivel, aki kinevette, s ez ugyanúgy meghökkentette, frusztrálta és zavarba ejtette, mint ha a Schlemielnek saját ellentétét kellene alakítania.

3. Rúgj belém!

Tézis: E játzma játékosainak társasági modora felér azzal, mintha egy "Kérlek, hogy ne rúgj belém" szövegű feliratot hordoznának. Szinte ellenállhatatlan kísértésbe viszik embertársaikat, és amikor előáll a természetes következmény, Fehér szánalomra méltóan siránkozik: "De hiszen a felirat azt mondja, hogy ne rúgj belém." Majd hitetlenkedve hozzáfűzi: "Miért mindig velem történik ilyesmi?" Klinikailag a "Miért mindig velem történik ilyesmi?" lehet befelé vetített (introjektált), és elleplezheti az a "Pszichiátriából" vett klisé, hogy "Valahányszor nyomás alá kerülök, mindig kiborulok." A "Miért mindig velem történik ilyesmi?" egyik játzmaeleme visszájára fordult büszkeség: "Az én balszerencsém jobb, mint a tiéd." Ezt a tényezőt gyakran megtalálni paranoidoknál.

Ha a Fehér környezetében levő emberek tartózkodnak attól, hogy "Én csak segíteni próbálok rajtad" típusú jólelküsből, társadalmi konvencióból vagy szervezeti szabályokból kifolyólag reagáljanak rá, Fehér magatartása egyre provokatívabb lesz, túllépi az elviselhetőség határát, és kikényszeríti, hogy parancsolólag

lépjenek fel vele szemben. A "Rúgj belém!" játékosokból kerülnek ki a kivetettek, a faképnél hagyottak, az elbocsátottak.

Nők körében ennek a játszmának az "Elnyűtt ruha" felel meg. Játékosai gyakran előkelő nők, de kopottnak akarnak látszani. Gondoskodnak róla, hogy keresetük, "jó" okból, sohase emelkedjék a megélhetési színvonal fölé. Ha váratlanul nagyobb összeg hullik az ölükbe, mindig akadnak vállalkozó szellemű fiatalemberek, akiknek a segítségével hamarosan megszabadulnak tőle; cserébe betársulhatnak valamilyen hitvány üzleti vállalkozásba vagy ehhez hasonlóba. Köznyelvi kifejezéssel az ilyen nőt "A mama barátnőjének" nevezik, ez mindig kész arra, hogy okos Szülői tanácsot adjon, és mások élményeiből él. A "Miért mindig velem történik ilyesmi?" csendes játszma, csak a résztvevők derekas küzdelemre valló magatartása sugározza azt, hogy: "Miért mindig velem történik ilyesmi?"

A "Miért mindig velem történik ilyesmi" egyik érdekes formáját olyanfajta kiegyensúlyozott emberek játsszák, akik az életben egyre több elismerést és sikert aratnak, gyakran várakozásukon felül. Itt a "Miért mindig velem történik ilyesmi?" elmélyült konstruktív gondolkodáshoz és a legjobb minőségű személyiségfejlődéshez vezethet - amennyiben a játszma a "Mit is tettem azért, hogy ezt kiérdemeljem?" alakot ölti.

1. Most rajtacsíptelek, te gazember!

Tézis: Klasszikus formája a pókerezésben szemlélhető. Fehér verhetetlen leosztást kap, mondjuk négy ászt. Ha "Most rajtacsíptelek..." játékos, akkor ebben az esetben sokkal jobban izgatja az a tény, hogy kényére-kedvére kiszolgáltatta neki a sors Feketét, mint az, hogy jó pókerjátékos, vagy hogy pénzhez jut.

Fehér valamilyen fürdőszoba-berendezést akart csináltatni. Mielőtt megrendelte volna a munkát, a szerelővel együtt gondosan áttanulmányozta a költségvetést. Megállapodtak az árban, és Fehér kikötötte, hogy nem léphetnek fel különkiadások. Amikor a szerelő benyújtotta a számlát, egy előre nem látott szelep miatt néhány dollárt hozzácsapott az összeghez. Ez négy dollár többletet jelentett egy négyszáz dolláros számlán. Fehér feldühödött, telefonon felhívta a szerelőt, és magyarázatot kért. A szerelő nem volt hajlandó visszatáncolni. Fehér hosszú levélben becsmérelte a szerelő tisztességét és morálját; közölte, hogy addig nem fizeti ki a számlát, amíg az vissza nem vonja a külön felszámított tételt. A szerelő végül is beadta a derekát.

Rövidesen kitűnt, hogy mind a kettő játszmát játszott. Tárgyalásaik alatt felbecsülték egymás kapacitását. A szerelő a számla benyújtásával tette meg a provokatív lépést, de kedvezőtlen helyzetben volt, tekintve, hogy szavát adta Fehérnek. Az utóbbi ekkor feljogosítva érezte magát, hogy gátlástalanul kitöltse mérgét a szerelőn. Ahelyett hogy az önmaga számára felállított Felnőtt-mércék szerint, méltó módon, csupán tárgyalt volna vele - ha akár egy csipetnyi ártalmatlan bosszúsággal is -, Fehér megragadta az alkalmat, hogy a szerelőt egész életvitele miatt alaposan kioktassa. A felszínen Felnőtt érvelt Felnőtt ellen, jogos üzleti vita folyt egy bizonyos megállapított pénzösszege körül. Pszichológiai szinten Szülő szólt Felnőtt-höz: Fehér kihasználta banális, de társadalmilag védhető ellenvetését (beállítottságát) arra, hogy cseles ellenfelére zúdítsa sok éven át felgyülemlt haragját, ugyanúgy, ahogyan anyja tette volna hasonló helyzetben. Fehér azonnal ráismert a saját attitűdjére ("Most rajtacsíptelek..."), és rájött, hogy titokban milyen élvezetet szerzett neki a szerelő provokációja. Felidéződött benne, hogy kora gyermekkor óta mindig kereste a hasonló igazságtalanságokat; élvezettel fogadta és hasonló lendülettel aknáztta ki őket. Elmondta, hogy az esetek zömében már nem is emlékszik a voltaképpeni provokációra, de igen részletesen fel tudta idézni a rákövetkező csatározást. A szerelő szemmel láthatóan a "Miért mindig velem történik ilyesmi?" valamelyik változatát játszotta.

A "Most rajtacsíptelek..." kétszemélyes játszma, amelyet meg kell különböztetni a "Hát nem borzasztó?-tól". A "Hát nem borzasztó?-ban" a cselekvő személy azért vadászik az igazságtalanságra, hogy egy harmadik személynek panaszkodhasson róla. Így háromszemélyes játszmává bővíti: Agresszor, Áldozat, Bizalmas. A "Hát nem borzasztó?-t" "Könnyebb a baj, ha többen viselik" jelige alatt játsszák. A Bizalmas rendszerint olyan személy, aki maga is "Hát nem borzasztó?-t" játszik. A "Miért mindig velem történik ilyesmi?" ugyancsak háromszemélyes, de itt a cselekvő személy balsors-hegemóniára törekszik, és zokon veszi, ha versenytársai akadnak. A "Most rajtacsíptelek, te gazember!" kereskedelmi téren háromszemélyes hivatásos formát ölt, ez a

"zsarolás erkölcsrendészeti botrányal való fenyegetőzéssel". Többé-kevésbé enyhe formában kétszemélyes házassági játszmaként is előfordul.

Antitézis: A legjobb antitézis a korrekt magatartás. Aki kapcsolatra lép egy "Most rajtacsíptelek, te gazember!" játékkal, annak az első alkalommal egyértelműen és részletesen meg kell határoznia a kapcsolat szerződészerű struktúráját, a szabályokhoz pedig szigorúan ragaszkodnia kell. Klinikai gyakorlatban például azonnal tisztázni kell az elmulasztott vagy lemondott találkozás kifizetésének a kérdését, és a könyvelést különös gonddal kell végezni, nehogy hiba csússzék bele. Váratlan körülmény felmerülése esetén az antitézis abból áll, hogy vita nélkül, elegánsan engedni kell, mindaddig, ameddig a terapeuta hozzáláthat a játszma megbontásához. A mindennapi életben a "Most rajtacsíptelek, te gazember!" játékkal bonyolított gazdasági ügyletek mindig kockázatosak. Az ilyen személy feleségét udvarias korrektséggel kell kezelni; a legenyhébb flört, udvarlás vagy bármi apróság is kerülendő, kiváltképp, ha maga a férj bátorítja azt.

Elemzés

Tézis: "Most rajtacsíptelek, te gazember!"

Célzat: Igazolás.

Szerepek: Áldozat, Agresszor.

Dinamika: Féltékeny harag.

Példák: 1. Ezúttal rajtacsíptelek. 2. Féltékeny férj.

Társadalmi paradigma: Felnőtt-Felnőtt.

Felnőtt: "Látod, milyen csúnyán viselkedtedl?"

Felnőtt: "Most, hogy felhívod rá a figyelmemet, én is úgy látom."

Pszichológiai paradigma: Szülő-Gyermek.

Szülő: "Figyeltelek, abban a reményben, hogy hibázol." Gyermek: "Ezúttal rajtacsíptél."

Szülő: "Igen, és most majd megmutatom neked, hogy milyen az, amikor nagyon dühös vagyok."

Lépések: 1. Provokáció - Vád. 2. Védelem - Vád. 3. Védelem - Büntetés.

Előnyök: 1. Belső pszichológiai előny - a harag igazolása. 2. Külső pszichológiai előny - elkerüli a saját fogyatékoságaival való szembenézést. 3. Belső társadalmi előny - Most rajtacsíptelek, te gazember. 4. Külső társadalmi előny - mindig azon vannak, hogy kitoljanak az emberrel. 5. Biológiai előny - ellenséges, többnyire azonos neműekkel folytatott cserekapcsolat. 6. Egzisztenciális előny - az emberekben nem lehet bízni.

5. Ennek is te vagy az oka!

Tézis: Klasszikus formájában házassági játszma, sőt, elsőrendű házasságbomlasztó, de játszhatják szülők és gyermekek is, és munkahelyeken is előfordulhat.

1. Első fokú "Ennek is te vagy az oka!": Fehér emberkerülő hangulatban van, beletemetkezik valamilyen tevékenységbe, ami kissé elszigeteli az emberektől. Pillanatnyilag talán nem is kíván egyebet, mint hogy békében hagyják. Egyszerre csak rátör egy betolakodó, a felesége vagy valamelyik gyereke, esetleg egy simogatásért jön, esetleg valami effélét kérdez: "Hol találom meg a hosszú csőrű fogót?" Ez a megzavarás lesz az "oka" annak, hogy Fehér vésője, ecsetje, írógépe vagy forrasztópákája megcsúszik; mire dühödten rákiált a betolakodóra: "Ennek is te vagy az oka!" Ha ez éveken átismétlődik, családja egyre inkább magára hagyja, amikor valamibe beletemetkezik. Természetesen nem a betolakodó, hanem saját ingerültsége "okozza" a megcsúszást, ami nagyon is jól jön neki, mert erre hivatkozva dobja ki a látogatót. Sajnos, ezt a játszmát már kisgyerekek is rövid úton megtanulják, s így könnyen örökítődik át nemzedékről nemzedékre. A benne rejlő kielégülések és előnyök világosabban előtűnnek, amikor a játszmát megtévesztőbben játsszák.

2. Másodfokú "Ennek is te vagy az oka!": Ha erre a játszmára életvitel alapul, és nem csak alkalmanként használt védekező mechanizmus, akkor Fehér olyan nőt vesz feleségül, aki "Én csak segíteni próbálok rajtad-ot" vagy annak egyik rokonát játssza. Ebben az esetben mindenkor simán átengedheti feleségének a döntést. Ez gyakran a tapintat és a lovagiasság álöltözetét veheti magára. Fehér tiszteletteljesen és udvariasan feleségére bizza a választást, hová menjenek vacsorázni, milyen filmet nézzenek meg. Ha a dolgok jól jönnek ki, élvezzi a helyzetet. Ha nem, őt hibáztathatja, mondva vagy érzékeltetve, hogy "ezt te főzted ki", ami az "Ennek is te vagy az oka!" játszma egyszerű változata. Vagy: Fehér a gyermekek felnevelésére vonatkozó döntéseket hártja át feleségére, miközben ő végrehajtó hatóságként tevékenykedik. Ha a gyerekek felfordulást csinálnak, akkor törőlmetszett "Ennek is te vagy az oka!-t" játszhat. Az évek során ez készíti elő a talajt ahhoz, hogy az anyát lehessen hibáztatni, ha a gyerekek rossz irányba fejlődnek. A játszma ekkor már nem öncél, hanem csupán pillanatnyi kielégülés az "Én megmondtam" vagy a "Nézd, már megint mit csináltál" felé vezető úton.

A hivatásos játékos, aki pszichológiai útját "Ennek is te vagy az oka!-val" egyengeti, munkájában is élni fog vele. A munkahelyén játszott "Ennek is te vagy az oka!" játszmában sokat szenvedő, neheztelő pillantás helyettesíti a szavakat. A játékos javaslatokat kér munkatársaitól, "demokratizmusból" vagy pedig az "ésszerű vezetés" jegyében. Ezzel aztán támadhatatlan pozícióból terrorizálhatja fiatalabb kollégáit. Ha hibát követ el, ellenük fordíthatja a dolgot, ők lesznek a bűnbakok. Ha a hibát a felettesek ellen fordítja (őket teszi felelőssé), akkor a játszma önpusztító lesz: munkahelyen felmondáshoz, a hadseregben más egységhez való áthelyezéshez vezethet. Megbántott embereknél ebben az esetben a "Miért mindig velem történik ilyesmi?" egyik alkotóeleme, depressziósoknál pedig a "Már megint beleestem-é". (Mindkettő a "Rúgj belém!" családba tartozik.)

3. Harmadfokú "Ennek is te vagy az oka!": kemény formájában paranoidok játszhatják olyan emberek ellen, akik kellőképpen elővigyázatlanok ahhoz, hogy tanácsot adjanak nekik (lásd: "Én csak segíteni próbálok rajtad"). A játszma itt veszedelmes, sőt kivételes esetben végzetes is lehet.

Az "Ennek is te vagy az oka!" és a "Miattad keveredtem ebbe" pompásan kiegészíti egymást. A kettő kombinációja számos házasságban klasszikus alapja az álcázott játszmaszerződésnek. Ezt a szerződést az alábbi történelem szemlélteti.

Fehérék megegyeztek abban, hogy a családi könyvvitelt, a folyószámla körüli teendőket Fehérné végzi, mivelhogy Fehér "hadilábon áll a számokkal". Néhány hónapos időközökben hiteltúllépésről értesítették őket, és Fehérnek kellett a bankkal elrendeznie az ügyet. Valahányszor a bajok forrását keresték, kiderült, hogy Fehérné valamilyen drága dolgot vett, anélkül hogy férjének szölt volna. Amikor ez napvilágra került, Fehér nagy hévvel játszotta a "Miattad keveredtem belé-t", az asszony pedig könnyek között hallgatta a dorgálást, és megígérte, hogy többet ilyesmi nem fog előfordulni. Egy darabig simán mentek a dolgok, mígnem egy napon beállított a hitelező embere, és kérte egy régóta esedékes számla kiegyenlítését. Fehér, aki nem tudott a számláról, kérdőre vonta feleségét. Az asszony ekkor eljátszotta a maga "Ennek is te vagy az oka!" játszmáját, mondván, hogy a férj hibájából állt elő a helyzet. Mivel a férj megtiltotta, hogy a feleség túllépje a folyószámlájuk keretét, az asszony csak úgy tudott kijönni a jövedelmükből, hogy ezt a nagy összeget kifizetetlenül hagyta, a fizetési felszólításokat pedig eltitkolta a férj elől. Ezek a játszmák tíz éven át folytak azon az alapon, hogy most fordult elő utoljára, és a jövőben minden másképpen lesz - ami néhány hónapig így is történt. A terápia során Fehér igen okosan elemezte

a játszmát, anélkül hogy a terapeuta segítségére szorult volna, és hatékony ellenszert is kigondolt. A házaspár megegyezett abban, hogy minden törlesztés és bankszámla Fehér nevére kerül. Fehérné továbbra is végzi a könyvelést és a csekkbefizetéseket. Így sem a fizetési felszólítások, sem a túllépések nem kerülhetik el a férj figyelmét. Ily módon megosztották a költségvetési munkákat. Először némi zavart okozott, hogy Fehéréket megfosztották az "Ennek is te vagy az oka!" "Miattad keveredtem ebbe" játszmapárból származó kielégülésektől és előnyöktől, de így rákényszerültek, hogy nyíltabb és konstruktívabb típusú örömmel jutalmazták egymást.

Antitézis: Az első fokú "Ennek is te vagy az oka!" játszmának az antitézise, hogy a játékost magára kell hagyni. Másodfokú játszma esetében a döntést vissza kell háritani Fehérre. Az első fokú játékos reagálhat úgy, hogy elveszettnek érzi magát, de ritkán gurul dühbe; a másodfokú játékos dacossá válhat, ha rákényszerítik, hogy kezdeményezést vállaljon; ez odáig mehet, hogy az "Ennek is te vagy az oka!" játszma rendszeres leszerelése kellemetlen következményeket válthat ki. A harmadfokú játszma antitézisének szakmailag jól felkészült személy kezére kell bízni.

Részleges elemzés

Ennek a játszmának az igazolás a célja. Dinamikus szempontból: lány formája az idő előtti ejakulációval hozható összefüggésbe, kemény formája a "kasztráció" miatti szorongáson alapuló haraggal. Gyermeknél könnyen alakul ki ez a játszma. A külső pszichológiai előny (a felelősség elkerülése) a legszembetűnőbb, és a játszmát gyakran siettet a fenyegetően közelgő intimitás; a "jogos" harag ugyanis kiváló ürügy a szexuális kapcsolat elkerülésére. Az egzisztenciális beállítottság: "Én ártatlan vagyok."

Jegyzet

Köszönettel tartozom az oaklandi Center for Treatment and Education on Alcoholismtól dr. Rodney Nurse-nek és Mrs. Frances Matsonnak, valamint dr. Kenneth Evertsnek, dr. R. J. Starrelsnak, dr. Robert Gouldingnak és más, e probléma iránt különösen érdeklődő kollégáknak nem szűnő erőfeszítéseikért, hogy az "Alkoholistát" mint játszmát tanulmányozzák, továbbá a téma jelenlegi kifejtéséhez való hozzájárulásukért és kritikájukért.

Hivatkozások

1. Berne, E.: *A Layman's Guide to Psychiatry and Psychoanalysis*. Simon and Schuster, New York, 1957. 191.
2. Mead, Margaret: *Growing Up in New Guinea*. William Morrow and Company, New York, 1951.

Hetedik fejezet

Házassági játszmák

Úgyszólván minden játszmából megépülhet a házasság és a családi élet állványzata, de egyes játszmák - mint például a "Ha te nem lennél" - különösen életképesek, más játszmákat pedig - mint például a "Frigid nőt" - sokan azért tűnnek el hosszú időn át, mert a szerződésben vállalt intimitás törvényes erővel tartja össze őket. A házassági játszmákat természetesen csak önkényesen választhatjuk el a külön fejezetben tárgyalt szexuális játszmáktól. A következő játszmák virágoznak ki jellegzetes módon házasságon belül: "Sarokba szorítás", "Bíróság", a "Frigid nő", a "Frigid férfi", "Úzött vad", "Ha te nem lennél", "Láthatod, hogy mindent megpróbáltam" és "Drágám".

1. Sarokba szorítás

Tézis: A "Sarokba szorítás" szemlélteti a legtisztábban a játszmák manipulatív vonatkozását és intimitást megakadályozó funkcióját. A "Sarokba szorítás" paradox módon abból áll, hogy az egyik fél képmutatóan nem hajlandó részt venni a másik fél játszmájában.

1. Fehérné javasolja a férjnek, hogy menjenek moziba. Fehér beleegyezik.

2/a Fehérné "öntudatlan" nyelvbottlást követ el. Beszélgetés közben fesztelenül megemlíti, hogy festetni kellene. Ez költséges dolog, és Fehér nemrégiben tudtára adta, hogy anyagilag nem a legjobban állnak; kérte, hogy - legalábbis a következő hónap elejéig - ne hozza zavarba, ne bosszantsa valamilyen új pénzkiadási javaslattal. Fehérné tehát szerencsétlen pillanatban hozakodik elő a ház állapotával, és Fehér durván válaszol.

2/b A másik alternatíva: Fehér tereli a házra a beszélgetést, s így Fehérné nehezen tud ellenállni a kísértésnek, hogy meg ne említse, festetni kellene. Fehér, ugyanúgy, mint az előző esetben, durván válaszol.

3. Fehérné felhúzza az orrát; közli, hogy amennyiben Fehér ilyen csapnivaló hangulatban van, akkor nem megy vele moziba, legjobb lesz, ha Fehér egyedül megy. Mire a férj: ha így gondolja, akkor elmegy, egyedül.

4. Fehér moziba megy (vagy mulatni valahová a barátaival); Fehérné otthon hagyja, hadd babusgassa a rajta esett sérelmet. Ebben a játszmában kétféle trükk lehetséges:

a) Fehérné múltbeli tapasztalatok alapján nagyon is jól tudja, férje nem várja el tőle, hogy komolyan vegye a bosszankodását. A férj valójában nem akar többet, mint egy kis méltánylást, amiért olyan keményen dolgozik a család megélhetéséért. Ha ezt megkapná, akkor kart karba öltve, boldogan eltávozhatnának. De Fehérné visszautasítja a játszmát, és a férj úgy érzi, hogy csúfosan cserbenhagyták. Csalódottan és neheztelve megy el, a feleség látszólag vérig sértve, valójában titkos győzelemérzettel marad otthon.

b) Fehér múltbeli tapasztalatok alapján nagyon is jól tudja, felesége nem várja el tőle, hogy komolyan vegye a sértődöttségét. Az asszony valójában csak annyit akar, hogy gyengéd szavakkal kicsalogassák sértődöttségéből. Ha ez megtörténne, akkor kart karba öltve boldogan eltávozhatnának. De Fehér visszautasítja a játszmát, és tudja, hogy ez nem becsületes; tudja, az asszony arra vágyódik, hogy kedveskedéssel elcsalogassa, de úgy tesz, mintha ezt nem tudná. Elmegy, vidáman és megkönnyebbtűlten, de megbántott ábrázattal. Az asszony csalódottan, neheztelve marad otthon.

A győztes pozíciója, naivan nézve, mindkét esetben kikezdzhetetlen: a férj vagy a feleség mindössze annyit tett, hogy a másikat szó szerint értette. Ez világosabb a b) esetben, ahol Fehér készpénznek veszi, hogy Fehérné nem akar menni. Mindketten tudják, hogy ez nem igaz, de az asszony, mivel kimondta, sarokba szorult.

Itt a külső pszichológiai előny a legszembeszökőbb. A filmek mindkettőjükre ösztönzőleg hatnak szexuálisan; többkevesebb bizonyossággal előre tudják, hogy miután hazaértek a moziból, szeretkezni fognak. Ezért az a fél, amelyik el akarja kerülni az intimitást, beindítja a játszmát (a 2/a-t vagy a 2/b-t). Ez a "Perpatvar" egyik különösen idegesítő változata (9. fejezet).

Az a fél, amelyikkel "méltatlanul bántak", természetesen a maga hasznára fordíthatja azt, hogy a jogos felháborodás állapotában nincs kedve a szerelmeskedéshez; a sarokba szorított házastárs számára nincs kiút.

Antitézis: Fehérnének ez egyszerű. Mindössze annyit kell tennie, hogy karon fogja a férjet, mosolyog, és elmegy vele hazulról (átváltás a Gyermek én-állapotból a Felnőtt én-állapotba). Fehérnek nehezebb az antitézis, mivel az asszony a kezdeményező, de ha az egész helyzetet áttekinti, kedveskedéssel elérheti, hogy Fehérné, akár mint kiengesztelt, duzzogó Gyermek, akár - jobbik esetben - mint Felnőtt, vele menjen.

A "Sarokba szorítás" némiképpen eltérő formája olyan családi játszma, amelybe a gyerekek is bevonódnak; ez a változat rokona a Bateson és munkatársai által leírt "kettős kötésnek". Itt a gyereket szorítják sarokba, aki akármit csinál: rossz gyerek. Bateson iskolája szerint ez fontos kórokozó tényezője lehet a szkizofréniának. A mi nyelvünkön ez úgy hangzik, hogy a szkizofrénia lehet egy gyermek antitézise a "Sarokba szorításra". A felnőtt szkizofréniások játszmaelemzéssel való kezelése során ez helytállónak bizonyult, vagyis amikor egy családi "Sarokba szorítás" játszmát abból a célból elemezzük, hogy bebizonyítsák: a szkizofréniás magatartást a játékosok azért vették és veszik fel, hogy kivédjék ezt a játszmát, a megfelelően előkészített betegnél részleges vagy teljes átmeneti javulás áll be.

Mindenbe beleszólok, "Szülői" szülők közreműködésével szokott zajlani a "Sarokba szorítás" hétköznapi formája, melyet az egész család játszik, s amely többnyire a kisebb gyermekek jellemfejlődését érinti. A kislányt vagy a kisfiút állandóan nógatják, hogy segítsen többet a ház körül, de amikor megteszi, a szülők belekötnek abba, amit csinál: házi használatú példája annak, hogy "jaj neked, ha megteszed, és jaj neked, ha nem". Ezt a "kettős kötetést" a "Sarokba szorítás" dilemmás típusának nevezhetjük.

A "Sarokba szorítás" játszma néha a gyermekkori asztma környezeti kóroka lehet.

Kislány: "Anyu, szeretsz engem?"

Anyu: "Mi az, hogy szeretet?"

Ez a válasz támasz nélkül hagyja a gyermeket. A kislány a mamáról szeretne beszélni, a mama pedig átkapcsol a filozófiára, amihez a gyermek még nem eléggé érett. Légzése nehezzé válik, az anya ingerült lesz, beáll az asztma, a mama mentegetőzik, és beindul az "Asztma" játszma menete. A "Sarokba szorítás" asztmás típusa még további tanulmányozásra vár.

Terápiás csoportokban néha előfordul a "Sarokba szorítás" egyik elegáns változata, amelyet "Russel-Whitehead típusnak" nevezhetünk.

Fekete: "Mindenesetre, amikor csendben vagyunk, senki sem játszik játszmákat."

Fehér: "A hallgatás is lehet játszma."

Vörös: "Ma senki sem játszott játszmákat."

Fehér: "De a nemjátszás is lehet játszma."

A terápiás antitézis is legalább ilyen elegáns. Tilosak a logikai paradoxonok. Ha Fehért megfosztják ettől a manővertől, szorongásai azonnal felszínre jönnek.

Az "Uzsonnazacskó" nevű házassági játszma közel áll egyfelől a "Sarokba szorításhoz", másfelől az "Elnyűtt ruhához". A férj, aki megengedhetné magának, hogy délben egy jó vendéglőben étkezzék, reggelente néhány szendvicset készít magának, amit egy papírzacskóban elvisz a hivatalába. Felhasznál kenyérdarabokat és vacsoramaradványokat, a papírzacskókat pedig a felesége rakja el neki. A férfi így teljes ellenőrzést gyakorolhat a család pénzügyei fölött, mert ennyi önfeláldozás láttán ugyan melyik feleség merészelne műszörme gallért vásárolni magának? A férj még egyéb előnyöket is élvez: egyedül költheti el az ebédjét, és az ebédszünetben pótolhatja, amit délelőtt elmulasztott. Ez a játszma több szempontból konstruktív, Benjamin Franklin helyeselte volna, tekintve, hogy kedvez a takarékoság, a kemény munka és a pontosság erényének.

2. Bíróság

Tézis: Leíró módon azoknak a játszmáknak az osztályába sorolható, amelyeknek legszínompásabb példányait a jogban láthatjuk; idetartozik a "Faláb" (elmezavarra való hivatkozás) és az "Adós" (polgári kereset). Klinikailag leggyakrabban a házassági tanácsadón és a házaspárokból álló pszichoterápiás csoportokban szemlélhetők. Ezekben a helyeken néha örökös "Bíróság" játszma folyik, amivel semmit sem oldanak meg; a játszmát ugyanis sohasem bontják meg. Ilyen esetekben kiderül, hogy a tanácsadó vagy a terapeuta maga is mélységesen belebonnyolódott a játszmába, anélkül hogy ennek tudatában lenne.

A "Bírósgót" akárhányan játszhatják, de lényegileg háromszemélyes; szereplői - a férj, a feleség és a terapeuta személyében - a felperes, az alperes és a bíró. Ha terápiás csoportban vagy rádióban, illetőleg televízióban játsszák, a hallgatóságra jut az esküdtek szerepe. A férj kezdi, panasszal: "Hadd mondjam el, mit tett tegnap (a feleség neve). Fogta a..." stb., stb. Erre a feleség védekezően válaszol: "A valóságban a dolog így történt... emellett, közvetlenül azt megelőzően ő... és különben is, akkor mind a ketten..." stb. A férj lovagiasan hozzáfűzi: "Nos, örülök, hogy láthatták az érem mindkét oldalát, szeretem a tiszta ügyeket." Ezen a ponton a tanácsadó megfontoltan így szól: "Azt hiszem, ha jobban belegondolunk..." stb., stb. Ha közönség is van, a terapeuta őket is bevonhatja a dologba: "Nos, hadd halljuk, mi a többiek véleménye." Ha a csoport már jól összeszokott, a közönség utasítások nélkül is betölti az esküdtszék szerepkörét.

Antitézis: A terapeuta azt mondja a férjnek: "Önnek teljesen igaza van!" Ha a férj önelégülten vagy győzelemittasan elengedi magát, a terapeuta megkérdezi: "Mit érez, amikor ezt mondom?" A férj így felel: "Azt, hogy pompás." Mire a terapeuta: "Voltaképpen úgy gondolom, hogy nincs igaza." Ha a férj becsületes, azt mondja: "Végig tisztában voltam vele." Ha nem becsületes, reakciójából kiolvasható lesz, hogy játszma folyik. Akkor jobban neki lehet látni a dolognak. A játszmaelem abban a tényben található, hogy noha a felperes kifelé lármás győzelmet követel, alapjában véve tudja, hogy nincs igaza.

Amikor már elégséges klinikai anyag áll rendelkezésre a helyzet megvilágításához, a játszma olyan manőverrel állítható le, amely az antitézis művészetének egyik legelegánsabb darabja. A terapeuta eltiltja a csoportot a (nyelvtani) harmadik személy használatától. Ettől fogva a tagok csakis közvetlenül egymáshoz fordulhatnak, vagy önmagukról beszélhetnek, nem mondhatják: "Hadd mondjam el magának róla..." Ezen a ponton a házaspár vagy abbahagyja a játszmát, csoporton belül; vagy átvált a "Drágám-ra", ami már némi javulás; vagy éppenséggel belekezd a "Továbbá-ba", ami viszont semmiféle segítséget nem jelent. (A "Drágám" leírására még

visszatérek.) A "Továbbá" játszmában a felperes vádat vádra halmoz. Az alperes mindegyikre azt válaszolja: "Meg tudom magyarázni." A felperes nem is figyel a magyarázatra, de mihelyt az alperes szünetet tart, "továbbá" felkiáltással máris beleveti magát a következő vádbeszédbe; ezt ismét magyarázat követi - tipikus Szülő-Gyermek közléscserének vagyunk tanúi.

A "Továbbá" játszmát legintenzívebben paranoid alperesek játsszák. Ezek görcsösen ragaszkodnak a tényekhez, s ez frusztrálja leginkább az olyan vádlókat, akik humorosan vagy képes beszéddel fejezik ki magukat. A "Továbbá" legnyilvánvalóbb csapdája a metafora, éppen ezért kerülendő.

A "Bíróság" hétköznapi formája gyakran látható gyermekek körében; ekkor háromszemélyes játszma két testvér és az egyik szülő között. "Anyu, elvette a csokimat." "Igen, de ő meg elvette a babámat, előtte meg rám ütött, és különben is, megígértük egymásnak, hogy elosztjuk a csokit."

Elemzés

Tézis: "El kell ismerniük, hogy igazam van."

Célzat: Önbátorítás.

Szerepek: Felperes, Alperes, Bíró (és/vagy Esküdtszék).

Dinamika: Testvérek közti versengés.

Példák: 1. A gyerekek veszekednek, a szülő közbelép. 2. Házaspár "segítséget" kér.

Társadalmi paradigma: Felnőtt-Felnőtt.

Felnőtt: "Ezt tette velem."

Felnőtt: "A valóságban a tények a következők."

Pszichológiai paradigma: Gyermek-Szülő.

Gyermek: "Nekem mondd, hogy igazam van!"

Szülő: "Ennek van igaza." Vagy: "Mind a kettőtöknek igaza van."

Lépések: 1. A panaszt elkönnyvelik - A védekezést elkönnyvelik. 2. A felperes elkönnyveli a cáfolatot, az engedményt vagy a jóindulatú gesztust. 3. A bíró döntése, vagy utasítások az esküdtszéknek. 4. A végső döntés elkönnyvelése.

Előnyök: 1. Belső pszichológiai előny - a bűnösség kivetítése. 2. Külső pszichológiai előny - felmentés a bűnösség alól. 3. Belső társadalmi előny - "Drágám", "Továbbá", "Perpatvar" és egyéb játszmák. 4. Külső társadalmi előny - "Bíróság". 5. Biológiai előny - simogatás a bírótól és az esküdtszékétől. 6. Egzisztenciális előny - depressziós beállítottság; nekem soha sincs igazam.

3. Frigid nő

Tézis: Ez mindig házassági játszma, mivel aligha képzelhető el, hogy egy kötetlen kapcsolat valamennyire is hosszú időn át szolgálhatna a szükséges lehetőségekkel és előjogokkal, vagy hogy egy ilyenfajta kapcsolat fennmaradna a szóban forgó játszma esetén.

A férj közeledik feleségéhez, és visszautasításban részesül. Ismételt kísérletei után közlik vele, hogy minden férfi vadállat; felesége a szemére veti, hogy nem is szereti igazán, vagy hogy nem önmagáért szereti, csak a szex érdekli. A férj egy időre felhagy szándékával, aztán újabb kísérletet tesz azonos eredménnyel. Végül is feladja a reményt, és többé nem közeledik. Telnek a hetek vagy a hónapok, a feleség pedig egyre fesztelenebb lesz, olykor egyenesen hanyag. Hiányos öltözékben megy át a hálószobán, vagy elfelejt tiszta törülközőt magához venni, amikor fürdeni megy, így a férjnek kell azt utána vinnie. Ha az asszony keményen játszik vagy erősen iszik, az is lehetséges, hogy társas összejöveteleken más férfiakkal kacérkodik. Végül is a férj reagál a kihívásokra, és újra kísérletet tesz. Megint csak visszautasításban részesül; beindul a "Perpatvar" játszma, amelynek most már része lesz iménti magatartásuk, belevonódnak más házaspárok, rokonaik, pénzügyeik és kudarcaik. Az egészre egy bevágott ajtó tesz pontot.

Ekkor a férj úgy dönt, hogy befejezettnek tekint mindent, és kialakítanak egy szexmentes modus vivendit. Hónapok telnek el. A férj nem kér a negligéparádéból és az "elfelejtett törülköző" manőverből. A feleség egyre kihívóbban fesztelen és feledékeny, de a férj kitart elhatározása mellett. Egyik este azután a feleség közeledik hozzá, és megcsókolja. A férj először érzéketlen marad, felidézi magában elhatározását, a természet azonban a hosszú böjtölés után követeli a maga jussát. Azt hiszi, hogy most már biztosra mehet. Az első tapogatózó lépések nem ütköznek akadályba. Egyre merészebb lesz. A feleség a kritikus ponton azonban visszahőköl és felkiált: "Ugye, hiába mondtam neked! Minden férfi vadállat, én csak gyöngédséget akartam, de titeket csak a szex érdekli!" Az erre bekövetkező "Perpatvar" játszma ezen a ponton átugorhatja az előzetes fázisokat - iménti magatartásukat és a rokonokat -, s egyenesen rátérhet az anyagi problémára.

Meg kell jegyezni, hogy a férj, állításai ellenére, rendszerint éppúgy fél a szexuális intimitástól, mint a felesége, és nagy gonddal választott olyan élettársat, aki biztosíték arra, hogy nem kell túlságosan igénybe vennie ingatag potenciáját; a zavarokért pedig a feleséget hibáztathatja.

A játszma hétköznapi formáját különböző korú férjzetlen hölgyek játsszák, s ezzel rövid úton kiérdemelnek egy közönséges jassznyelvi jelzöt. Náluk a dolog gyakran belecsúszik a felháborodás játszmába vagy a "Megerőszakolódsi-ba".

Antitézis: A "Frigid nő" veszélyes játszma, és lehetséges antitézisei ugyancsak veszélyesek. Szeretõt tartani hazardjáték. A versenytárs ösztönző hatására a feleség felhagyhat a játszmával, és megpróbálhat normális házasságot kezdeményezni, esetleg későn. Másfelől megeshet, hogy a szerelmi viszonyt - gyakran ügyvédi segédlettel - fegyverként használja a férj ellen folytatott "Most rajtacsíptelek, te gazember!" játszmában. A kimenetel abban az esetben is bizonytalan, ha a férj aláveti magát pszichoterápiás kezelésnek, a feleség viszont nem. A feleség játszmája összeomolhat, amint a férj megerősödik, és így képessé válik az egészségesebb alkalmazkodásra; ha azonban az asszony kemény játékos, a férj állapotának javulása váláshoz vezethet. Mindkét fél számára, ha lehetséges, az a legjobb megoldás, ha bekapcsolódik egy tranzakcionális házassági csoport munkájába; itt lelepleződnek a játszma kínálta előnyök, felszínre kerül az alapjául szolgáló patológikus szexualitás. Ez az előkészítés mindkét házastársban felkeltheti az intenzív egyéni pszichoterápia iránti érdeklődést. Eredménye az lehet, hogy pszichológiai értelemben újra házasságot kötnek. Ha ez nem megy, annyi mindenképpen elérhető, hogy a felek érzékenyebben fogják fel a helyzetet, és ennek megfelelően némileg újraformálják magatartásukat.

A hétköznapi forma tisztességes antitézise: más társ keresése. A ravaszabb és brutálisabb formák némelyike tisztességtelen, sőt bűnös.

Rokon játzmák: A fordított játszma, a "Frigid férfi" ritkábban fordul elő, de általános menete ugyanaz. Változatok csupán a részletekben mutatkoznak. A végső kimenetel a felek forgatókönyvétől függ.

A "Frigid nő" sorsdöntő pontja ugyanaz, mint a "Perpatvar" befejező fázisa. Ha erre sor került, a szexuális intimitás már nem jöhet szóba; a "Perpatvar" ugyanis mindkét fél számára perverz kielégülés, nincs további igény egymás szexuális izgatására. Következésképpen a "Frigid nő" legfontosabb ellenszere a "Perpatvar" elutasítása. Így a feleség szexuális kielégületlensége annyira felfokozódhat, hogy engedékenyebbé válik. A "Frigid nőt" és az "Üss meg, papát" annak alapján lehet egymástól megkülönböztetni, hogy mire használják benne a "Perpatvart". Az "Üss meg, papában" a "Perpatvar" az előjáték része, a "Frigid nőben" pedig a nemi aktust helyettesíti. Vagyis az "Üss meg, papában" a "Perpatvar" a nemi aktus előfeltétele, egyfajta izgalomfokozó fétis; a "Frigid nőben" viszont az egész epizód véget ér, mihelyt a "Perpatvar" lezajlott.

A "Frigid nő" egyik korai típusát az a finomkodó kislány játssza, akit Dickens ábrázol a Szép reményekben. Kikeményített ruhácskájában odajön a kisfiúhoz, és megkéri, hogy csináljon neki egy homoktortát. Utána csúfondáros megjegyzéseket tesz a kisfiú piszkos kezére, ruházatára, és közli vele, hogy lám, ő milyen tiszta.

Elemzés

Tézis: "Most rajtacsíptelek, te gazember!"

Célzat: Igazolás.

Szerepek: A finoman viselkedő feleség, a tapintatlan férj.

Dinamika: Péniszirigység.

Példák: 1. Köszönöm a homoktortát, te piszkos kisfiú. 2. Provokatív, frigid feleség.

Társadalmi paradigma: Szülő-Gyermek.

Szülő: "Megengedem, hogy csinálj nekem egy homoktortát (hogy megcsókolj)."

Gyermek: "Szörnyen szeretném."

Szülő: "Most nézd meg, milyen piszkos vagy."

Psichológiai paradigma: Gyermek-Szülő.

Gyermek: "Vajon el tudsz-e csábítani?"

Szülő: "Megpróbálom, ha megakadályozol benne."

Gyermek: "Te kezdted."

Lépések: 1. Csábítás - Válasz. 2. Visszautasítás - Beletörődés. 3. Provokáció - Válasz. 4. Visszautasítás -

Perpatvar.

Előnyök: 1. Belső pszichológiai előny - megszabadulás a szadista fantáziálás miatti büntudattól. 2. Külső

pszichológiai előny - elkerülni azt, amitől fél, a feltárulkozást és a behatolást. 3. Belső társadalmi előny - a "Perpatvar". 4. Külső társadalmi előny - Maga mit tesz a piszkos kisfiúval

(férjjel)? 5. Biológiai előny - korlátozott szexjáték és ellenséges indulatok cseréje. 6. Egzisztenciális előny - Én tiszta vagyok.

4. Úzött vad

Tézis: Ez a hajszolt háziasszony játzmája. Helyzete megkívánja, hogy tíz-tizenkét különféle foglalatossághoz értsen, vagy másként. fogalmazva, hogy kecsesen betöltsön tíz-tizenkét szerepet. Időnként a vasárnapi mellékletekben félig tréfásan listákat olvashat ezekről az elfoglaltságokról és szerepekről: szerető, anya, gyermekgondozó, szobalány stb. Mivel ezek a szerepek rendszerint ütköznek egymással és fárasztóak, több éves egymásra rakódásuk előidézi azt az állapotot, amelyet jelképesen háziasszonytér elnevezés jelöl (a térdet ugyanis ringatáskor, sikáláskor, emeléskor, autővezetéskor stb. egyaránt használjuk); tünete röviden és velősen a "Fáradt vagyok" panaszban összegeződnek.

Ha a háziasszony képes arra, hogy kialakítsa a maga tempóját, és kielégülést találjon abban, hogy szereti a férjét és a gyerekeit, akkor nemcsak leszolgálja, hanem élvezi is a maga huszonöt évét, és egy kicsit a szívébe hasít majd a magányosság, amikor legfiatalabb gyermekét is elküldte a bentlakásos főiskolára. Ha viszont úgy zajlik az élete, hogy egyfelől a benne lakozó Szülő irányítja, és e célra kiválasztott kritikus férje folyton felelősségre vonja, másfelől pedig család szeretete nem nyújt neki elég kielégülést, akkor egyre boldogtalanabb lesz. Először talán a "Ha ti nem lennétek" és a "Szépséghiba" nevű játzsmákból származó előnyökkel próbálja majd vigasztalni magát (és valóban, minden háziasszony ráfanyalodik erre, ha az út göröngyössé válik); ez azonban rövidesen már nem elegendő ahhoz, hogy a verkli tovább menjen. Ekkor más kiutat kell kitalálnia - ez lesz az "Úzött vad" Játzma. Ennek a játzsmának egyszerű a tézise. A háziasszony a nyakába vesz mindent, ami csak adódik, sőt még többet is venne. Egyetért férje bíráló megjegyzései ~ el, és helyt ad gyerekei összes kérdésének. Ha vacsorát kell adnia, úgy érzi, hogy hibátlan alakítást kell nyújtania a következő szerepekben: kellemes csevegő, a ház úrnője, lakberendező, élelmező, ragyogó nő, szűz királynő és diplomata. De mindez nem elég: a vacsora napján délelőtt még saját. kezűleg tortát is fog sütni, és fogorvoshoz viszi a gyerekeket. Ha elkínzottnak érzi magát, úgy napját még gyötrelmesebbé fogja tenni. A délután közepe táján azután joggal összeesik, és a házban semmit sem végeznek el úgy, ahogyan kellene. Magára hagyja a férjét, a gyerekeket, a vendégeket, és önmagának tett szemrehányásai csak fokozzák gyötrelmeit. Két-három ilyen eset után házassága veszélybe kerül, a gyerekeket megzavarják a történetek, az asszony lefogy; haja rendetlen, arca nyúzott, a cipője elnyűtt. Ekkor jelenik meg a pszichiáternél, készen a kórházi beutalásra. *Antitézis:* A logikus antitézis is egyszerű: Fehérné a hét folyamán sorban egymás után eljátszhatja összes szerepeit, de nem szabad egyidejűleg kettőt vagy többet vállalnia. Amikor koktélpartit ad, játszhat például élelmezőt vagy dadát, de a kettőt együtt nem. Ha csupán a háziasszonytértdől szenved, akkor már emiatt is leszűkítheti tevékenységeit.

Ha igazi "Úzött vadat" játszik, igen nehezen képes ezt az elvet követni. Az ilyen esetekben a férj roppant gondos választás eredménye; olyan ember, aki egyébként méltányos, és csak akkor kritizálja a feleségét, ha úgy véli, hogy kevésbé hatékonyan működik, mint annak idején az anyja. Valójában az asszonyban anyja fantáziaképét veszi feleségül, úgy, ahogyan azt a benne levő Szülő megörökítette, ez pedig hasonló ahhoz a fantáziaképhez, amit az asszony őriz anyjáról vagy nagyanyjáról. Ha rátalált a megfelelő partnerre, az asszonyban levő Gyermek most már kiköthet a hajszoltság szerepkörénél, ami fenntartja lelki egyensúlyát. Ezt már nem adja fel egyhamar. Minél több felelősségteljes elfoglaltsága van a férjnek, annál könnyebben találnak majd mindketten Felnőtt okokat ahhoz, hogy kapcsolatuk egészségtelen oldalai fennmaradjanak.

Amikor a helyzet tarthatatlanná válik - nemegyszer annak következtében, hogy az iskola hivatalból közbelép boldogtalan gyermekük ügyében -, pszichiáterhez fordulnak, s ezzel a játzma háromszemélyessé bővül. A pszichiátertől ilyenkor két dolgot akarhatnak: a férj azt kívánja tőle, hogy végezzen generáljavítást a feleségén, a feleség pedig szövetséget vár tőle a férje ellen. Hogy mi történik ezután, az a pszichiáter ügyességén és

éberségén múlik. Az első szakasz, a feleség depressziójának enyhítése, rendszerint simán telik el. A döntő második szakaszban az asszony játszmát vált: feladja az "Úzött vadat" a "Pszichiátria" kedvéért. Ez fokozódó ellenállást válthat ki mindkét házastársból, amit gyakran igen jól lepleznek, de hirtelen, ha nem is váratlanul, kirobban. Ha ezt a szakaszt is átvészelték, akkor megindulhat a játszmaelemzés igazi munkája.

Mindenképpen világosan kell látni, hogy az igazi bűnös a feleség Szülője, anyja vagy nagyanyja; a férj bizonyos mértékben csak szalmabáb, akit azért választottak, hogy eljátssza szerepét a játszmában. A terapeutának nemcsak ezt a Szülőt kell leküzdenie, valamint a férjét, aki most már "fut a pénze után", hanem a társadalmi környezetet is, amely ösztönzi a feleség engedékenységét. Egy héttel azután, hogy megjelent a cikk, amely a háziasszony temérdek kötelező szerepét ecseteli, a vasárnapi lap az Én hogyan birkózom meg vele? című írást hozza. Ez tíz pontból álló teszt annak megállapítására, hogy: "Milyen jó háziasszony (feleség, anya, házvezetőnő, kincstárnok) vagy?" Az "Úzött vadat" játszó háziasszonynak ez ugyanaz, mint a gyermekeknek a játékszerhez mellékelte cédula a játék szabályairól. Az ilyesmi siettetheti az "Úzött vad" játszma kifejlődését. Ha nem gátolják meg, az "Úzött vad" az "Állami Kórház" nevű játszmában végződhet. ("Amit a legkevesbé kívánok, az az, hogy kórházba küldjenek.")

Az ilyen házaspárok esetében az egyik gyakorlati nehézség az, hogy a férj - a "Láthatod, hogy mindent megpróbáltam" játszása mellett - kerüli, hogy személyesen bevonódjék a kezelésbe, mivel általában sokkal zavartabb, mint azt maga is bevallaná. Ehelyett - indulatkitörések formájában - közvetett üzeneteket küldözget a terapeutának; tudja, hogy a feleség az ilyen eseményekről hünen be fog számolni. Az "Úzött vad" játszma ezért léphet át harmadfokú életre-halálra menő válási harcba. A pszichiáter szinte egymaga áll az élet oldalán, csupán a beteg zaklatott Felnőttje segíti, ez pedig olyan harcot folytat, amely halálosnak bizonyulhat a feleség belső Szülőjével és Gyermekeivel szövetkezett férj mindhárom én-állapota számára. Drámai küzdelem, esélye kettő az öt ellen; próbára teszi a legjátszmamentesebb terapeuta szakmai jártasságát is. Ha elszáll a bátorsága, akkor választhatja a könnyebb ellenállást, és betegét feláldozza a válóperes bíróság oltárán; ez egyenértékű azzal, mintha így szólna: "Én megadom magam - verekedjete meg ti ketten."

5. Ha te nem lennél

Tézis: Ennek a játszmának a részletes elemzését az 5. fejezetben olvashattuk. A játszmaelemzés történetében ez volt a második játszma, amelyre fény derült. Elsőnek az "És miért nem - Hát igen, de..." rajzolódott ki, de ezt eleinte csak érdekes jelenségként kezeltük. A "Ha te nem lennél" bemutatásával világossá vált, hogy alkalmasint a társas cselekvések egész csoportja rejtett tranzakciókon nyugszik. Ezután kezdtük aktívan kutatni az ilyenfajta viselkedést; ennek egyik eredménye a jelen gyűjtemény.

Rövidre fogva: egy nő uralkodni vágyó férfíhoz megy feleségül abból a célból, hogy korlátozzák a tevékenységét, és ezzel megkímélik attól, hogy nyugtalanító helyzetekbe kerüljön. Ha ez csak egyszerű művelet lenne, rövid úton kifejezhetné háláját a férjnek, miután megtette neki ezt a szívességet. A nő reakciója a "Ha te nem lennél" játszmában azonban ezzel éppen ellentétes: visszaél a helyzettel, panaszkodik, hogy korlátozzák tevékenységében. Házastársa ettől kényelmetlenül érzi magát, és mindenféle kedvezményeket nyújt neki. Ez a játszma jelenti a belső társadalmi előnyt. A külső társadalmi előny a "Ha ő nem lenne" című időtöltés, amelyet az asszony a maga rokon lelkű barátnőivel játszik.

6. Láthatod, hogy mindent megpróbáltam

Tézis: Hétköznapi, klinikai formájában háromszemélyes játszma; szereplői: egy házaspár és a pszichiáter. A férjnek (rendszerint) válás lebeg a szeme előtt, noha fennen bizonygatja az ellenkezőjét. A feleség sokkal őszintébben akarja a házasság fennmaradását. A férj kelleetlenül jön a terapeutához, és a feleség előtt feltűnően sokat beszél együttműködési készségéről; rendszerint lágy "Pszichiátria" vagy "Bíróság" játszmát játszik. Az idő múlásával a férjben neheztelő állandó ellenséges vitakozó hajlam fejlődik ki. Odahaza eleinte több "megértést" és önmérsékletet tanúsít, de végül is elviselhetetlenebb, mint valaha. Egy, öt vagy tíz látogatás után - ez a terapeuta ügyességétől függ - nem hajlandó többé eljönni, helyette inkább vadászni vagy horgászni megy. A feleség ekkor rákényszerül a válóper beadására. A férj most ártatlan, hiszen a feleség tette meg a kezdeményező lépést, ő pedig - azzal, hogy eljár a terapeutához - kimutatta jóindulatát. Kiváló helyzetet teremtett ahhoz, hogy így szóljon ügyvédhez, bíróhoz, baráthoz vagy rokonhoz: "Láthatod, hogy mindent megpróbáltam!"

Antitézis: A házaspár együtt jelentkezik. Ha az egyik mondjuk a férj - világosan játssza ezt a játszmát, akkor a másikat egyéni kezelésre fogják, a játékkal nem foglalkoznak, azon a jogos alapon, hogy kevésbé megközelíthető a terápia számára. A férj ettől még elválhat, de csak olyan áron, hogy le kell mondania a "mindent megpróbáltam" pozíciójáról. Szükség esetén a feleség kezdeményezhet válást, de az ő pozíciója sokat javult, tekintve hogy ő valóban "megpróbálta". A kedvező, a remélt kimenetel az, hogy a férj - miután játszmáját megbontották - a kétségbeesés állapotába kerül, és - igazi indítékkal - máshová fordul gyógykezelés végett.

Könnyen megfigyelhető a játszma hétköznapi formája, ennek két szereplője a gyermek és az egyik szülő. A következő két beállítottság egyikéből játszható: "Gyámoltalan vagyok" vagy "Ártatlan vagyok". A gyermek valóban megpróbálja a dolgot, de többnyire összezagyválja vagy alulmarad. Ha Gyámoltalan, akkor a szülőnek kell helyette megcsinálnia. Ha Ártatlan, akkor a szülőnek semmilyen elfogadható oka nincs arra, hogy megbüntesse. Ez felfedi a játszma elemeit. A szülőknek két dologgal kell tisztába jönniük: melyikük tanította meg a gyereket erre a játszmára, és mi az, amivel fenntartják a játszmát.

Érdekes, noha nemegyszer baljóslatú változat a "Láthatod, hogy mindvégig mindent megpróbáltam", amely rendszerint másod- vagy harmadfokú, keményebb játszma. Jól szemlélteti a szívósan dolgozó gyomorfekélyes ember esete. Sok olyan ember akad, aki súlyosbodó betegsége ellenére is megteszi, amit csak tud, és ahhoz, hogy elfogadható módon megbirkózhassék a helyzettel, családjá támogatását igényli. Az ilyen körülmények azonban rejtett célok érdekében is kiaknázhatók.

Első fok: Valaki bejelenti feleségének és barátainak, hogy gyomorfekélye van. Tudtukra adja azt is, hogy nem hagyja abba a munkáját. Ez csodálatot vált ki. A fájdalom és a kellemetlen állapot talán fel is jogosítja arra, hogy egy csöppet kérkedjék, enyhe vigaszt nyer szenvedése miatt. Méltányolni kell, hogy nem játszik helyette "Falábat", és jár neki némi elégtétel azért, hogy továbbra is ellátja a feladatait. Ilyen esetben a "Láthatod, hogy mindvégig mindent megpróbáltam-ra" az az előzékeny válasz, hogy "Igen, mindannyian bámuljuk a lelkiismeret és a lelkiismeretességét".

Második fok: Valakivel közlik, hogy gyomorfekélye van, de ő eltitkolja ezt felesége és barátai előtt. Éppúgy dolgozik és hajtja magát, mint azelőtt, egy napon aztán összeesik a munkahelyén. Értesítik a feleségét, aki ezzel a következő üzenetet kapja: "Láthatod, hogy mindent megpróbáltam." A férj most azt várja a feleségtől, hogy jobban becsülje, mint bármikor azelőtt, és megbánást érezzen az összes alávalóságokért, amelyeket a múltban mondott és tett. Röviden: azt várja, hogy - miután csődöt mondott minden korábbi körüludvarlási módszere - felesége most igazán szeresse. De sajnos ezt hiába várja, a feleség mostani gyengeségét és együttérzését sokkal inkább a büntudat, mint a szerelem mozgatja. Lelke mélyén az asszony neheztel, mert úgy érzi, a férj tisztességtelen fégyvert vetett be ellene, nem volt rendes dolog, hogy eltitkolta előle betegségét. Röviden és velősen: a briliánsokkal kirakott karkötő tisztesebb eszköze az udvarlásnak, mint a perforált gyomor. Az ékszer az asszony szabadon visszadobhatja, de a gyomorfekélynek tiszta lelkiismerettel nem fordíthat hátat. Azzal, hogy a férj hirtelen szembeszegezi vele súlyos betegségét, nemigen tudja "megfőzni", az asszony sokkal inkább csapdába esett vadnak érzi magát.

Ez a játszma gyakran azon nyomban felismerhető, amikor a betegnek tudomására hozzák, hogy feltehetőleg súlyosabb betegségnek néz elébe. Ha megfogamzik benne a játszma, az egész terv valószínűleg már ekkor átvillan az agyán. A helyzet gondos pszichiátriai áttekintése mindezt már ekkor felszínre hozhatja. Felfedhető a benne lakozó Gyermek titkos káröröme, amely akkor lép működésbe, amikor megtudja, hogy milyen fegyver birtokába jutott; mindezt pedig eltakarja a Felnőtt-aggodalom afölött, hogyan tud majd megbirkózni a betegségé által előidézett gyakorlati problémákkal.

Harmadik fok: Még komorabb és bosszúállóbb dolog a súlyos betegség miatt elkövetett, előre nem jelzett öngyilkosság. A gyomorfekély rákká fejlődik, és egy napon a feleség, akit sohasem tájékoztattak arról, hogy baj van, bemegy a fürdőszobába, és holtan találja a férjét. Az üzenet világos: "Láthatod, hogy mindvégig mindent megpróbáltam." Ha ugyanazzal a nővel már kétszer is előfordult ilyesmi, itt az ideje, hogy rájöjjön, miféle játszmát játszott.

Elemzés

Tézis: "Nekem ne parancsolgassanak."

Célzat: Igazolás.

Szerepek: Állhatatos, Üldöző, Tekintély.

Dinamika: Anális passzivitás.

Példák: 1. Öltözködő gyermek. 2. Válni szándékozó házastárs.

Társadalmi paradigma: Felnőtt-Felnőtt.

Felnőtt: "Itt az ideje, hogy (felöltözködj, elmenjünk a pszichiáterhez)."

Felnőtt: "Jó, megpróbálom." Pszichológiai paradigma: Szülő-Gyermek.

Szülő: "Most pedig azért is (felöltözzöl, elmegyünk a pszichiáterhez)."

Gyermek: "Láthatod, nem megy."

Lépések: 1. Javaslat - Ellenállás. 2. Nyomás - Engedelmesség. 3. Jóváhagyás - Kudarc.

Előnyök: 1. Belső pszichológiai előny - az agresszió miatt érzett büntudat feloldása. 2. Külső pszichológiai előny

kibújás az otthoni kötelezettségek alól. 3. Belső társadalmi előny - Láthatod, hogy mindent megpróbáltam. 4. Külső társadalmi előny - ugyanaz. 5. Biológiai előny ellenséges indulatok cseréje. 6. Egzisztenciális előny - Gyámoltalan (ártatlan) vagyok.

7. Drágám

Tézis: Legszebb példányai a házaspárok csoportterápiájának korai fázisaiban láthatók, amikor a felek védekeznek. Társas összejöveteleken is megfigyelhető: Fehér egy anekdotának álcázott enyhén becsmérlő megjegyzést tesz Fehérnére, amely így fejeződik be: "Nem így van, drágám?" Fehérné két, látszólag Felnőtt-okból úgy tesz, mintha egyetértene: a) az anekdota, lényegét tekintve, helytálló, és szórszálhasogatásnak tűnne, ha olyasmibe kötne bele, amit lényegtelen részletként tálalnak (de ami voltaképpen a tranzakció leglényegesebb pontja); b) bárdolatlanságnak látszana ellentmondani valakinek, aki az embert nyilvánosság előtt "drágámnak" szólítja. Beleegyezésének pszichológiai oka azonban depressziós beállítottságában rejlik. Éppen azért ment férjhez Fehérhez, mert tudta, hogy a férfitől megkaphatja az elvárt szolgálatot: az kitálalja fogyatékosait, és így megkíméli őt attól a kellemetlenségtől, hogy magának kelljen azokat feltárnia. Amikor kicsi volt, a szülei ugyanilyen módon siettek a segítségére.

A "Bíróság" mellett ez a másik leggyakoribb játszma a házassági csoportokban. Minél feszültebb a helyzet, minél közelebb jár a játszma a leleplezéshez, annál keserűbben ejtik ki a "drágám" szót - mígnem felszínre kerül a neheztelés. A gondos vizsgálat kimutatja, hogy ez a játszma a "Schlemiel" rokona, a döntő lépés ugyanis Fehérné hallgatólagos megbocsátása Fehér neheztelése miatt, de ennek tudomásulvételét az asszony makacsul elhárítja. Ebből következik, hogy a "Drágám" ellenszerét a "Schlemiel" ellenszeréhez hasonlóan kell játszani: "Mesélhetsz rólam becsmérlő anekdotákat, de légy szíves, ne nevezz »drágámnak«!" Az antitézisnek ugyanazok a veszélyei, mint "Schlemiel" ellenszerének. Kifinomultabb és kevésbé veszélyes antitézis az a válasz, hogy: "Igen, aranyom!"

Egy másik formában a feleség, ahelyett hogy egyetértene, egy hasonló, a férjről szóló "Drágám" típusú anekdotával válaszol, ami valójában annyit tesz, mint: "Te sem vagy különb nálam, kedvesem."

A becéző szavakat néha nem is ejtik ki, de a jó fülű hallgató kimondatlanul is érzékeli őket. Ez a "Drágám" játszma néma változata.

Hivatkozások

1. Bateson, G. et al.: "Toward a Theory of Schizophrenia." *Behavioral Science*, 1:251-264, 1956.

Nyolcadik fejezet

Társasági játzmák

Az összejövetel az időtöltésekért vannak, az időtöltések pedig az összejövetelért (beleértve a hivatalos csoport-összejövetel megkezdése előtti időszakot is). De ahogy az ismeretségek fokozatosan elmélyülnek, játszmák kezdik felütni a fejüket. A Schlemiel és áldozata felismeri egymást, ugyanezt teszi Nagy Menő és "Ó én szegény" beindul az összes ismerős, de számításon kívül hagyott kiválasztódási folyamat. Ebben a fejezetben négy olyan tipikus játszmát veszünk szemügyre, melyet szokványos társadalmi helyzetekben játszanak. Ezek a következők: "Hát nem borzasztó?", "Szépséghiba", "Schlemiel" és "És miért nem... Hát igen, de..."

1. Hát nem borzasztó?

Tézis: Négy jelentősebb formában játsszák: Szülői időtöltés, Felnőtt-időtöltés, Gyermeki időtöltés és játszma. Az időtöltésekben nincs végkifejlet vagy nyereség, viszont sok a méltatlan érzélem.

1. A "Manapság" képmutató, büntető, sőt esetenként gonosz Felnőtt-időtöltés. Szociológiai szempontból bizonyos típusú, csekély, de független jövedelemmel rendelkező középkorú asszonyokra jellemző. Egy ilyenfajta asszony kimaradt a terápiás csoportból, amikor nyitó lépését - a saját társadalmi körében megszokott élénk helyeslés helyett csend fogadta. Ebben a játszmaelemzéshez szokott, tapasztalt csoportban Fehért mellbe vágta az együttérzés hiánya, amikor a következőt mondta: "Hát ha már erről beszélünk, bizony nem. csoda, hogy manapság senkiben sem lehet megbízni. Egyszer átkutattam az egyik albérlőm íróasztalát, és el se hinnék, hogy mit találtam." Az asszony tudta a válaszokat minden aktuális közösségi problémára, úgy is, mint: ifjúkori bűnözés (a szülők manapság nagyon engedékenyek); válás (a feleségeknek manapság nincs elegendő tennivalójuk, ami lekötne őket); bűnözés (manapság idegenek költöznek be a fehér városnegyedekbe); emelkedő árak (a kereskedők manapság túlságosan nyereszkesedők). Világosan érzékeltette, hogy ő bizony cseppet sem engedékeny kihágásokat elkövető fiával és albérlőivel szemben.

A "Manapságot" a "nem csoda" jelszó különbözteti meg a puszta pletykától. A nyitó lépés akár azonos is lehet ("Azt mondják, hogy Bürgözdí Flóri"), de a "Manapságnak" iránya és lezárása van; esetleg "magyarázattal" is szolgál. A puszta pletyka csupán kalandozik egy kicsit vagy tovakúszik.

2. A "Sérülés" - azzal a jelszóval, hogy "Milyen kár!" - jóindulatúbb Felnőtt-változat, noha ugyanolyan kóros indítékok húzódnak meg a mélyén. A "Sérülés" elsősorban a vér kicsordulásával foglalkozik; lényegében bizalmas eszmecsere klinikai kérdésekről. Bárki előadhat egy esetet., minél borzasztóbbat, annál jobb, a részletességet mohó megelégedéssel nyugtázzák. Arcsérülések, hasi műtétek és nehéz szülések a kedvelt témák. Ezt a változatot a versengés és a sebészi hozzáértés különbözteti meg a henye pletykától. Rendszeresen foglalkoznak kórbonctannal, diagnózissal, prognózissal és összehasonlító esettanulmányokkal. A puszta pletykának nincs ellenére a jó prognózis, ezzel szemben a "Sérülés" játszmában az egyértelműen biztató kilátások hallatán - hacsak nem nyilvánvalóan őszintétlen a tálalás - titokban talán még a Játékszabály-vizsgáló Bizottság is összeül, mivel ebben az esetben a játékos non particeps criminis.

3. A "Leállás" vagy "Uzsonnaszünet" Gyermekidőtöltés; jelszava: "Figyeld meg, mit csinálnak most velünk." Ezt a változatot szervezeti keretek közt játsszák. Sötétedés után az enyhébb, politikai vagy gazdasági formát is játszhatják, ezt "Bárszéknek" nevezzük. Valójában háromszemélyes játszma, a tromfot az "őknek" nevezett, nemegyszer homályos figura tartja.

4. A "Hát nem borzasztó" mint játszmát legdrámaibb formájában olyanok játsszák, akik lelkesen végeztetnek magukon mindenféle műtéteket; tranzakcióik szemléletesen érzékeltetik a játszma jellegzetességeit. Ezek az emberek az orvosok állandó üzletfelei; a józan orvosi ellenvéleménnyel mit

sem törődve aktívan hajszolják a sebészi beavatkozást. Maga az élmény - a kórház és a műtét - nyújtja nekik az előnyöket. A belső pszichológiai előny a test megcsonkítása; a külső pszichológiai előny mindenfajta intimitás és felelősség elkerülése - kivételt képez a sebész, akinek viszont teljes mértékben megadják magukat. A biológiai előnyökre az ápoló gondoskodás a jellemző. A belső társadalmi előnyöket az orvosok, az ápolószemélyzet és a betegtár nyújtják. A kórház elhagyása után abból nyerik a külső társadalmi előnyöket, hogy együttérzést és félelemmel vegyes megilletődést váltanak ki. Ezt a játszmát szélsőséges formájában hivatásos módon játsszák olyan fondorlatos vagy megrögzött kliensek, akik a baleset vagy a hibás kezelés miatt kiutalt összegre pályáznak; ők a megélhetésüket biztosíthatják a szándékosan előidézett vagy alkalomszerűen ~ forduló betegségeikből. Az ilyen emberek, szemben az amatőr játékosokkal, nemcsak együttérzést, hanem kártalanítást is követelnek. A "Hát nem borzasztó" akkor válik játszmává, ha a játékos úgy tesz, mintha nagy bajban volna, de titokban örömmel gondolkodik arra, hogy milyen kielégüléseket facsarhat majd ki balszerencséjéből.

Általában a bajjuktól sújtott embereket három csoportra oszthatjuk:

1. A szenvedés véletlenül és akaratlanul éri utól őket. Ilyenek vagy kihasználják vagy nem használják ki a felé áramló rokonszenvet. Ha egy kicsit kihasználják, az természetes, és a szokásos udvariassággal kezelendők.
2. A szenvedés véletlenül éri utól őket, de a bajt szívesen fogadják, mivel kihasználása bizonyos lehetőségeket kínál. Itt a játszma utógondolat, "másodlagos előny", freudi értelemben.
3. Akik keresik a szenvedést, mint például a külön műtétek hívei, akik addig járnak egyik sebésztől a másikig, amíg nem találnak egyet, aki hajlandó megoperálni őket a játszma az elsődleges tét.

2. Szépséghiba

Tézis: Nagy százalékban ez a játszma a forrása a mindennapi élet apró viszályainak. Depressziós "semmire sem vagyok jó" Gyermek-beállítottságból játsszák, amely védekezőleg átfordult az "ők semmire sem jók" Szülői beállítottságba. A játékosnak ekkor az lesz a tranzakcionális feladata, hogy az utóbbi tézist bizonyítsa. Ezért a "Szépséghiba"-játékosok mindaddig nem érzik jól magukat egy új személy társaságában, amíg rá nem találtak az illető valamilyen fogyatékosására. Legkeményebb formájában totalitárius politikai játszmává válhat; "tekintélyelvű" személyiségek játsszák, és súlyos történelmi következményekre vezethet. Itt nyilvánvaló a közeli rokonság a "Manapsággal". Kertvárosi társaságokban az "Én így csinálom" játszásából pozitív, a "Szépséghibásból" viszont negatív biztonságérzet származik. A részleges elemzés jobban megvilágítja ennek a játszmának az elemeit. Ezek nagy változatosságot mutatnak: a premisszák lehetnek triviálisak és oda nem tartozók ("Tavalyi kalap"), cinikusak ("Nincs 7000 dollárja a bankban") rosszat sejtetők ("Nem. 100 %-os árja"), ezoterikusak ("Nem olvasott Rilket"), bizalmasak ("Nem tudja tartani az erekcióját") vagy keresettek ("Vajon mit akar ezzel bizonyítani?"). Pszichodinamikus alapja többnyire a szexuális biztonságérzet hiánya, célja az önbátorítás. Tranzakcionálisan: tapintatlan, beteges kíváncsiság vagy éberség, s a Gyermeki élvezetet néha jólelkű Szülői vagy Felnőtti gondoskodás álcázza. Belső pszichológiai előnye a depresszió elhárítása. Külső pszichológiai előnye az intimitás elkerülése; az intimitás ugyanis felfedhetné Fehér fogyatékoságait. Fehér igazolva érzi magát, amikor elutasít egy nem divatos nőt, egy kellő anyagi alapokkal nem rendelkező embert, egy nem árját, egy tanulatlant, egy impotens férfit vagy egy bizonytalan személyiséget. A tolatkozó kíváncsiság ugyanakkor bizonyos belső társas cselekvést kínál biológiai nyereséggel. A külső társadalmi előny ugyanaz, mint ami a "Hát nem borzasztó?" család Jó Szomszéd típusát általában jellemzi.

Érdekes adalék, hogy Fehér premisszája nincs összefüggésben szellemi erőforrásaival vagy látszólagos szellemi kifinomultságával. Így történhetett meg, hogy egy felelős külügyi posztot betöltő egyén egyszer kifejtette hallgatóságának, hogy egy bizonyos másik ország azért alacsonyabb rendű, mert - egyebek között - a férfiak túlságosan hosszú ujjú zakót viselnek. Ez az ember Felnőtt én-állapotában kifogástalanul értette a dolgát. Csak akkor volt képes ilyen jelentéktelen, oda nem illő dolgokkal előhozakodni, amikor olyasfajta Szülői játszmát játszott, mint a "Szépséghiba".

3. Schlemiel

Tézis: A "Schlemiel" kifejezés nem Chamisso regényének hőisére, az árnyék nélküli emberre utal, hanem egy népszerű jiddis szóra, ami rokon értelmű a ravaszdit jelölő német és holland kifejezéssel. A Schlemiel áldozata, aki olyasféle alak, mint Paul de Kock "Jólelkű Fickója," köznyelvi kifejezéssel a Schlemazl nevet kapta. A tipikus "Schlemiel" játszma lépései a következők:

Fehér I. Fehér egy pohár whiskyt ráborít a háziasszony estélyi ruhájára.

Fekete 1. Fekete (a házigazda) első reakciója a düh, de megérzi (gyakran homályosan sejti), hogy ha kimutatja, Fehér nyert.

Fehér 2. Fehér így szól: "Bocsánat."

Fekete 2. Fekete motyogva vagy hangos szóval megbocsát, s ezzel megerősíti a másik illúzióját, hogy nyert. Fehér 3. Fehér újabb lépést tesz annak érdekében, hogy Fekete tulajdonában valamilyen kárt tegyen. Eltör, kiönt dolgokat, és mindenféle zúrt csinál. Miután lyukat égetett az asztalterítőbe, a szék lábát a csipkefüggönybe akasztotta, a mártást a szőnyegre öntötte, a Fehérben lakozó Gyermekek valósággal felvillanyozódik: élvezte, amit művelt, s tetteit mind megbocsátották neki. Fekete viszont jóleső érzéssel szenved el a magára parancsolt önuralmat. Így mindketten hasznot húznak a szerencsétlen helyzetből, és nem biztos, hogy Fekete mindenáron véget akar vetni a barátságának.

Fehér mindenképpen nyer, mert a legtöbb játszmában az nyer, aki az első lépést teszi. Ha Fekete kimutatja haragját, Fehér feljogosítva érzi magát arra, hogy nehezteléssel válaszoljon. Ha Fekete fegyelmezi magát, Fehér újabb kis örömeket szerezhet magának. Ennek a játszmának az igazi nyeresége azonban nem a pusztítás gyönyöre - ez csak prémium Fehérnek -, hanem az, hogy megbocsátanak neki. Ez pedig egyenesen átvezet az antitézishez.

Antitézis: Az anti-"Schlemiel" játszma lényege, hogy nem nyújtja a kívánt feloldozást. Miután Fehér azt mondta, hogy "bocsánat", Fekete, ahelyett hogy "Nem tesz semmit"-et motyogna, így szól: "Ma este zavarba hozhatja a feleségemet, megrongálhatja a búrtort., tönkretelheti a szőnyeget, de kérem, ne mondja azt., hogy »bocsánat«!" Ezzel Fekete a megbocsátó Szülőről átvált az objektív Felnőttre, aki vállalja a felelősséget, hogy Fehért egyáltalán meghívta.

Hogy Fehér játszmája mennyire intenzív, az a reakciójából fog kiderülni. A reakció kirobbanóan heves is lehet. Aki anti-"Schlemiel" játszik, könnyen kiválthat azonnali megtorlást, vagy legalábbis vállalja azt a kockázatot, hogy ellenséget szerez magának.

Gyermekek gyakran csökevényes formában játszanak "Schlemiel": nem mindig bizonyosak a megbocsátásban, de legalább kiélvezik a zürcsinálást. Később fokozatosan megtanulják a társasági

viselkedést, és közben kiismerik a csínját-bínját, hogyan lehet megbocsátáshoz jutni - ami a játszma fő célja, amikor udvarias, felnőtt társasági körökben játsszák.

Elemzés

Tézis: "Rombolhatok, és mégis megbocsátanak nekem."

Célzat: Feloldozás.

Szerepek: Agresszor, Áldozat (köznyelvi kifejezéssel Schlemiel és Schlemazl).

Dinamika: Anális agresszió.

Példák: 1. Rendetlen, rontópál gyerekek. 2. Ügyetlen vendég.

Társadalmi paradigma: Felnőtt-Felnőtt.

Felnőtt: "Mivel én udvarias vagyok, neked is udvariasnak kell lenned."

Felnőtt: "Rendben van. Megbocsátok neked." Pszichológiai paradigma: Gyermek-Szülő.

Gyermek: "Meg kell bocsátanod az akaratlanul előadódó dolgokat."

Szülő: "Igazad van. Meg kell tanítanom téged a jó modorra."

Lépések: 1. Provokáció - neheztelés. 2. Mentetőzés megbocsátás.

Előnyök: 1. Belső pszichológiai előny - a zúrcsinálás gyönyöre. 2. Külső pszichológiai előny - a büntetés

elkerülése. 3. Belső társadalmi előny - "Schlemiel". 4. Külső társadalmi előny - "Schlemiel". 5. Biológiai előny provokatív és gyengéd simogatás. 6. Egzisztenciális előny - ártatlan vagyok.

4. És miért nem... - Hát igen, de...

Tézis. Az "És miért nem ... - Hát igen, de..." különleges helyet foglal el a játszmaelemzésben, mivel eredendően ez adott ösztönzést a játszma fogalmának kialakításához. Ezt a játszmát hántották ki elsőként társadalmi összefüggéseiből, és mivel a játszmaelemzés legrégebb tárgya, a legjobban feltárt játszmák közül való. Ezenkívül ezt a játszmát játsszák leginkább társas összejöveteleken és mindenféle csoportokban, beleértve a pszichoterápiás csoportokat is. Az alábbi példa jól szemlélteti fő jellemvonásait:

Fehérné: "A férjem ragaszkodik hozzá, hogy az összes tatarozásokat magunk végezzük, de semmit sem csinál meg rendesen."

Fekete: "Miért nem végez el egy faipari asztalos tanfolyamot?"

Fehérné: "Hát igen, de nincs rá ideje."

Kék: "És miért nem szerez néhány jó szerszámot?"

Fehérné: "Hát igen, az kellene, de nem tudja, hogyan kell őket használni."

Vörös: "És miért nem asztalossal végeztetik el a munkát?"

Fehérné: "Hát igen, de az nagyon sokba kerülne." Barna: "És miért nem törődik bele, hogy a férje úgy csinálja meg a dolgokat, ahogyan csinálja?"

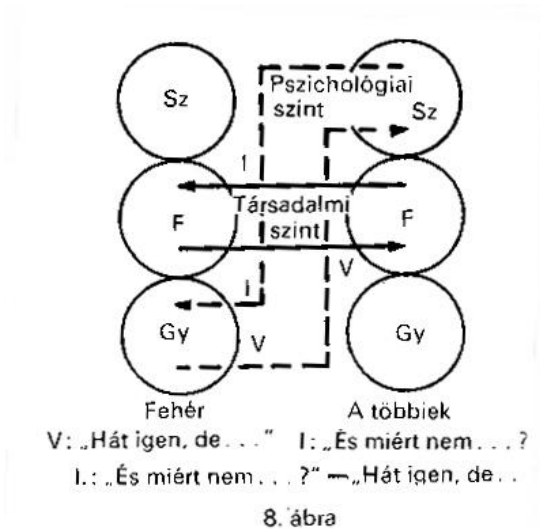
Fehérné: "Hát igen, de az egész összedőlhet."

Az ilyen eszmecserét rendszerint csend követi. Alkalmadtán Zöld megtöri valami ilyesmivel: "Hát igen, ez jellemző a férfiakra, akik mindig meg akarják mutatni, hogy milyen hasznosak."

Az "És miért nem... - Hát igen, de-t" akárhányan játszhatják. A cselekvő személy felveti a problémát. A többiek elkezdnek megoldásokat javasolni; mindegyik úgy kezdődik, hogy "És miért nem...?" Fehérné mindegyikre tesz valamilyen "Hát igen, de..." kezdetű ellenvetést. A jó játékos a végtelenségig képes lavírozni, addig tér ki, amíg csak a többiek fel nem adják a dolgot: akkor Fehérné nyert. Számos helyzetben tucatnyi vagy annál is több megoldási javaslatot kell kivédenie ahhoz, hogy kimesterkedje a csüggedt csendet, ami győzelmét jelzi, s nyitva hagyja a terepet egy újabb játszma számára, a fenti paradigma szerint. Ekkor Zöld átvált a "Szülői munkaközösség" Kötelességmulasztó Férj típusára.

Mivel a megoldási javaslatokat - ritka kivételtől eltekintve - elvetik, nyilvánvaló, hogy ez a játszma valamilyen rejtett célt szolgál. Az "És miért nem.... - Hát igen, de...-t" nem látszólagos célja (Felnőtt keres információt vagy megoldást) miatt játsszák, hanem azért, hogy a Gyermekek megnyugtatóban vagy jutalomban részesüljen. Száraz leírásban a játékos Felnőttnek látszhat, de igazi valójában Fehérné olyan Gyermekek, akik nem tud megbirkózni a helyzettel; ennél fogva a többiek bölcs Szülőkké válnak, akik az ő javára szeretnék szétosztani a maguk bölcsességét.

Ezt a 8. ábra szemlélteti. A játszma azért folyhat, mert az inger és a válasz társadalmi szinten Felnőtt-Felnőtt, és pszichológiai szinten is kiegészítő jellegű: az inger Szülőktől érkezik Gyermekekhez ("És miért nem..."), ez pedig Gyermekektől Szülőkhöz érkező választ vált ki ("Hát igen, de..."). A pszichológiai szint rendszerint mindkét oldalon tudattalan, de az éles szemű megfigyelő gyakran felfedezheti az én-állapotok váltakozásait (a Felnőtt én-állapot "inadekvát" Gyermekekbe fordul Fehérné részéről; a Felnőtt én-állapot "bölcs" Szülőbe fordul a többiek részéről) - minderről a testtartás, az izomtónus, a hang és a szókészlet változásai árulkodnak.

8. ábra

Az adódó hallgatólagos következtetések megvilágítása céljából tanulságos a fenti példa áttanulmányozása.

Terapeuta: "Javasolt-e bárki is olyasmit, amire magától korábban még nem gondolt?"

Fehérné: "Nem, nem javasoltak. Ami az igazat illeti, majdnem mindent kipróbáltam abból, amit ajánlottak. Vettem egy pár szerszámot a férjemnek, és végzett asztalos tanfolyamot is."

Itt Fehérné felmutatja azt a két okot, amely miatt a lebonyolítást nem kell készpénznek venni. Először is, Fehérné van annyira intelligens, mint a társaságában bárki, és nem valószínű, hogy mások olyasmit javasolnának, amire maga még nem gondolt volna. Ha valaki történetesen valamilyen eredeti ötlettel állna elő, Fehérné - amennyiben tisztességesen játszik - hálásan elfogadná; azaz a benne lakó "inadekvát" Gyermekek enged, ha a jelenlevők valamelyike elég leleményes elképzeléssel rendelkezik ahhoz, hogy ösztönözze benne a Felnőttet. De a megrögzött "És miért nem... Hát igen, de..." játékosok, mint Fehérné a fenti példában, ritkán játszanak tisztességesen. Másfelől, ha a javaslatokat túlságosan készségesen elfogadják, akkor felmerül az a kérdés, hogy vajon az "És miért nem... - Hát igen, de..." nem álcáz-e egy, a háttérben meghúzódó "Ostoba" játszmat.

Az adott példa különösen drámai, mert tisztán szemlélteti a második pontot. Ha Fehérné már kipróbálta az ajánlott megoldások némelyikét, akkor is ellenvetéseket fog tenni. A játszmának nem az a célja, hogy javaslatokhoz jusson, hanem hogy visszautasíthassa azokat.

Noha megfelelő körülmények között - időstrukturáló értéke miatt - úgyszólván mindenki játssza ezt a játszmat, érdekes vonások kerülhetnek felszínre, amikor gondosan tanulmányozunk olyan embereket, akik előszeretettel hódolnak neki. Az egyik jellegzetesség: egyforma könnyedséggel tudják játszani és játszák is a játszma mindkét oldalát. A szerepek felcserélhetősége minden játszma érvényes. A játékosok alkati okokból jobban kedvelhetik az egyik szerepet, mint a másikat, de képesek a cserére, és ha valamiért ez indokolt, hajlandók a játszma bármelyik szerepét elvállalni. (Gondoljunk például az Iszákos átváltozására Megmentővé az "Alkoholista" játszmaiban.)

A másik érdekességre a klinikai gyakorlat világított rá: kiderült, hogy azok, akik kedvelik az "És miért nem... Hát igen, de..." játszmat, a pácienseknek abba a csoportjába tartoznak, akik kezelésük meggyorsítása érdekében végül is hipnózist vagy valamilyen hipnotikus injekciót kérnek. Amíg játsszák

a játszmat, céljuk az, hogy megmutassák, senki sem képes nekik elfogadható tanácsokat adni, vagyis sohasem adják meg magukat; ezzel szemben a terapeutától olyan eljárást kívánnak, amely a teljes megadás állapotába juttatja őket. Így válik nyilvánvalóvá, hogy az "És miért nem... - Hát igen, de..." a megadással kapcsolatos konfliktus társadalmi megoldását jelenti.

Még speciálisabban: a játszma gyakori olyan emberek között, akik félnek az elpirulástól. Szemlélteti ezt az alábbi terápiás beszélgetés:

Terapeuta: "Miért játszik »És miért nem... - Hát igen, de...-t«, ha tudja, hogy ez csak szemfényvesztés?"

Fehérné: "Ha valakivel beszélgetek, akkor folyton arra gondolok, hogy valamit mondanom kell. Ha ezt nem teszem, akkor elpirulok. Kivéve, ha sötét van. Nem bírom az átmeneti szünetet. Evvel tisztában vagyok, és a férjem is tudja. Mindig mondta is nekem."

Terapeuta: "Úgy érti, hogy amennyiben a Felnőttje nincs állandóan elfoglalva, akkor a Gyermekek kihasználja a lehetőséget, hogy felbukkanjon, és magát zavarba ejtse?"

Fehérné: "Erről van szó. Ezért ha én folyton javaslatokat tehetek valakinek, vagy ha elérem, hogy ő tegyen javaslatokat nekem, akkor minden rendben van, védettnek érzem magam. Ameddig a Felnöttemet ellenőrzés alatt tartom, el tudom odázni a zavart."

Itt Fehérné világosan rámutat, hogy fél a strukturálatlan időtől. A benne levő Gyermekek addig nem hallathat magáról, ameddig a Felnöttem társas helyzetben foglalkoztatni lehet, és a játszma megfelelő alapot nyújt a Felnöttem működéséhez. A játszmanak azonban indítékokban elég gazdagnak kell lennie ahhoz, hogy ébren tartsa érdeklődését. Fehérné a gazdaságosság elve alapján választja az "És miért nem... Hát igen, de...-t": a fizikai passzivitással kapcsolatos konfliktus szempontjából ez nyújtja a benne levő Gyermekeknek a maximális belső és külső előnyöket. Egyforma buzgalommal játszhatja a ravasz Gyermekek, aki nem hagy magán uralkodni, és a bölcs Szülőt, aki uralkodni próbál a másikban levő Gyermekekben, de kudarcot vall. Mivel az "És miért nem... - Hát igen, de..." alapvető elve az, hogy aki játssza, soha semmiféle tanácsot nem fogad el, a Szülő sohasem győzhet. A játszma mottója: "Ne veszítsd el a fejed, a Szülő sohasem kerekedhet felül."

Összegezve: míg Fehérné számára úgyszólván minden lépés szórakoztató, és a javaslatok elvetésével megteremti a maga kis gyönyörűségét, az igazi nyereség a csönd vagy az álcázott csönd, amely akkor áll be, amikor már mindenki kimerült a fejtörésben, és abbahagyta az elfogadható megoldások kiagyaltását. Ez jelzi Fehérnének és a többieknek Fehérné győzelmét: lám, bebizonyította, hogy ők a gyengébbek. Ha a csöndet nem álcázzák, néhány percig is eltarthat. A paradigmában Zöld azért vetett véget rövid úton Fehérné diadalának, mert már türelmetlenül várta, hogy beindíthassa a maga játszmáját, ez tartotta vissza attól, hogy részt vegyen Fehérné játszmájában. Az összefoglaló egy későbbi időpontjában Fehérné kimutatta neheztlenségét Zöld iránt, amiért az megnyirbálta diadalának perceit.

Az "És miért nem... - Hát igen, de..." másik különös vonása, hogy a külső és a belső játszmat pontosan ugyanúgy játsszák, megfordított szerepekkel. Külső formájában, amelyet klinikailag megfigyeltek, a Fehérnében lakozó Gyermekek azért jön elő, hogy az inadekvát segítségkereső szerepét játssza egy több személyes helyzetben. A belső formában, amikor az intimebb kétszemélyes játszmat odahaza a férjjel játsszák, Fehérnéből előlép a Szülő: bölcs, hatékony javaslattevőként. A megfordítás többnyire másodlagos. Az udvarlás szakaszában Fehérné a gyámoltalan Gyermekek játszotta, csak a mézeshetek elmúltával bukkan benne felszínre a hatalmaskodó Szülő. Az esküvő közeledtével előfordulhattak kisebb botlások, de a vőlegényt, aki már mielőbb szeretett volna fészket rakni gondosan kiválasztott menyasszonyával, ez csöppet sem zavarta. Ha mégis megzavarta volna, az eljegyzést "alapos okkal" felbontották volna, és Fehérné - szomorúbban, de nem bölcsebben - újra nekilátott volna a megfelelő társ keresésének.

Antitézis: Nyilvánvaló, hogy azok, akik Fehérné első lépésére, "problémájának" felvetésére reagálnak, az "Én csak segíteni próbálok rajtad" egyik formáját játsszák. Valójában az "És miért nem... - Hát igen, de..." az "Én csak segíteni próbálok rajtad" fordítottja. Az "Én csak segíteni próbálok rajtad-ban" egy terapeuta van és sok páciens; az "És miért nem... - Hát igen, de..." klinikai antitézise tehát az, hogy nem

szabad "Én csak segíteni próbálok rajtad-ot" játszani. Ha a nyitás ilyesféle, hogy "Mit tesz akkor, ha... ", a javasolt válasz a következő: "Ez valóban nehéz probléma. Mit szándékozik tenni vele kapcsolatban?" Ha erre az jön, hogy "X dolog nem ment", akkor a válasz ez legyen: "Az csakugyan nagy baj." Mindkét válasz elég udvarias ahhoz, hogy Fehérné zavarba ejtse, vagy legalábbis hogy keresztezett tranzakciót váltson ki, így a frusztrációja felszínre kerül, és akkor felfedhető. Terápiás csoportban ezzel a jól bevált gyakorlattal lehet elérni, hogy az arra fogékony beteg ne menjen bele az "Én csak segíteni próbálok rajtad" játszásába. Ekkor nemcsak Fehérné, hanem a többi tagok is tanulhatnak az anti-"És miért nem ... - Hát igen, de...-tól", amely csupán az anti-"Én csak segíteni próbálok rajtad" fonákja.

Társadalmi helyzetben, ha a játszma barátságos és ártalmatlan, semmi ok sincs arra, hogy ne vegyünk részt benne. Ha a játszma nem egyéb, mint valamilyen szakmai tudás kiaknázására irányuló kísérlet, akkor szükségessé válhat az antitetikus lépés; ilyen helyzetekben azonban ez neheztelést válthat ki, ugyanis közszemlére bocsátja a Fehérnében lakozó Gyermeket. Ilyen körülmények között legjobb taktika a nyitó lépés kikerülése és egy első fokú, ösztönző hatású „Megerőszkolódsdi” bevetése. Rokon játszmák: Az "És miért nem... - Hát igen, de...-t" meg kell különböztetni másik oldalától, a "Miért tetted?... - Nem tettem, de...-tól", amelyben a Szülő a nyerő fél, és a védekező Gyermek vonul vissza, nagy zavarban - jóllehet a pusztá átírásból itt is úgy tűnik fel, mintha tényszerű, racionális Felnőtt-Felnőtt érintkezés zajlana. A "Miért tetted... - Nem tettem, de... " közeli rokonságban áll a "Továbbával".

Az "És miért nem... - Hát igen, de..." fordítottja első pillantásra a "Parasztra" hasonlít. Itt Fehérné a terapeutát beleviszi abba, hogy ellássa őt javaslatokkal. Az ötleteket azonnal elfogadja, csak ritkán utasítja vissza. A terapeuta már nyakig benne van a dologban, amikor észreveszi, hogy Fehérné ellene fordult. Ami "Paraszi" játszmának látszott - intellektuális "Megerőszkolódsdi" végződött. Az ortodox pszichoanalízisben ennek az a klasszikus változata, amikor az indulatátvitel pozitívból átcsap negatívba.

Az "És miért nem... - Hát igen, de..." játszható a "Tegyél meg nekem valamit" másodfokú, kemény formájaként is. A páciens például nem akarja a házimunkát elvégezni, és minden este, amikor a férj hazatér, lezajlik egy "És miért nem... - Hát igen, de..." játszma. Bármit mondjon is a férj, a morcos feleség nem hajlandó változtatni magatartásán. Bizonyos esetekben a morcoság rosszindulatú lehet, és ez gondos pszichiátriai mérlegelést igényel. Természetesen a játszma vonatközösítést is figyelembe kell venni, mivel felmerül a kérdés, hogy miért választott a férj ilyen feleséget, és mivel járul hozzá maga is a helyzet fenntartásához.

Elemzés

Tézis: "Nézzük, tudsz-e olyan megoldást ajánlani, amelybe beleköthetek."

Célzat: Önmegnyugtatás.

Szerepek: Gyámoltalan személy, Tanácsadók.

Példák: 1. Igen, de most nem tudom elvégezni a házimunkát, mert... 2. A gyámoltalan feleség.

Társadalmi paradigma: Felnőtt-Felnőtt.

Felnőtt: "Mit csinálsz akkor, ha..."

Felnőtt: "Miért nem... "

Felnőtt: "Igen, de..."

Pszichológiai paradigma: Szülő-Gyermek.

Szülő: "Hálássá tehetlek a segítségemért."

Gyermek: "Lássuk, próbáld meg."

Lépések: 1. Probléma-Megoldás. 2. Ellenvetés-Megoldás. 3. Ellenvetés-Meghiúsítás.

Előnyök: Belső pszichológiai előny - önmegnyugtatás. 2. Külső pszichológiai előny - a behódolás elkerülése.

3. Belső társadalmi előny - "És miért nem... - Hát igen, de... ", Szülői szerep. 5. Biológiai előny - racionális megvitatás. 6. Egzisztenciális előny - Mindenki uralkodni akar rajtam.

Hivatkozások

1. Von Chamisso, A.: *Peter Schlemiel*. Calder, 1957.

2. De Kock, P.: Ennek a XIX. századi librettó- és novellaírónak egyik legnépszerűbb műve az Egy jó természetű ember (*A Good-Natured Fellow*), amely egy olyan férfiről szól, aki túlságosan sok mindent elnéz.

Kilencedik fejezet

Szexuális játszmák

Bizonyos játszmákat abból a célból játszanak, hogy kiaknázzák vagy leküzdjék a szexuális ingereket. Itt valójában eltorzult szexuális ösztönökről van szó: a kielégülés a szexuális aktusról áttevődik a játszma nyereségét képező, sorsdöntő tranzakciókra. Meggyőző módon ez nem mindig bizonyítható, mivel az ilyen játszmák többnyire intim körülmények között zajlanak. A klinikai információ mindig csak másodkézből szerezhető be, és nem mindig mérhető fel kellőképpen az informátor elfoglaltsága. Így például a homoszexualitásról alkotott pszichiátriai kép erősen aránytalan, mert az agresszívabb és sikeresebb "játékosok" nemigen jelentkeznek pszichiátriai kezelésre, és a rendelkezésünkre álló anyag többnyire a passzív félre vonatkozik.

A szexuális játszmákba a következők tartoznak: "Verekedjete meg ti ketten!", "Perverzió", "Megerőszkolódási", "Harisnyajátszma" és "Perpatvar". A cselekvő személy a legtöbb esetben nő.

Ennek az az oka, hogy a szexuális játszmák kemény formái - melyekben a férfi a cselekvő személy - a kriminalitás határán mozognak, vagy már bele is tartoznak, és ezért voltaképpen az Alvilági játszmák fejezetébe illenek. Másfelől a szexuális játszmák és a házassági játszmák fedik egymást; itt azokat írjuk le, amelyeket könnyűszerrel játszhatják mind a házasok, mind a nem házasok.

I. Verekedjete meg ti ketten!

Tézis: Ez lehet manőver, rituálé vagy játszma. Pszichológiája mindegyik esetben lényegileg feminin. Drámai tulajdonságai miatt a világirodalom számos, jó és rossz alkotása merítette belőle témáját.

1. Mint manőver romantikus. A nő - azzal a hallgatólagos feltétellel vagy ígérettel, hogy a győztesé lesz - manőverezéssel vagy kihívó magatartással arra készíti két férfit, hogy megverekedjék egymással. Amikor a harc eldőlt, állja az alku. Ez becsületes tranzakció, a nő feltételezi, hogy párjával boldogan fog élni.

2. Rituáléként a tragikum felé hajlik. A szokás úgy kívánja, hogy a két férfi megverekedjék a nőért, még akkor is, ha a nő ezt nem akarja, sőt akkor is, ha már eldöntötte, kit választ. Ha nem az nyer, akit szeretett volna, akkor is igent kell mondania. Ebben az esetben a társadalom, nem pedig a nő állítja fel a "Verekedjete meg ti ketten!" játszmát. Ha a nő nem ellenzi, a tranzakció becsületes. Ha ellenzi vagy ha csalódik, olyan helyzet áll elő, amelyben szabad tere nyílik az afféle játszmáknak, mint a "Húzzuk be a csőbe!"

Mint játszma komikus. A nő rendez meg a versenyt, s mialatt a két férfi küzd egymással, lelép egy harmadikkal. A nő és társa olyan belső és külső pszichológiai előnyhöz jut, amely a következő beállítottságból származik: a becsületes versengés csak balekoknak való. A komikus történet pedig, amelyet átéltek, belső és külső társadalmi előnyök alapjául szolgál.

2. Perverzió

Tézis: Az olyan heteroszexuális perverziók, mint a fetiszizmus, a szadizmus és a mazochizmus, a zavart Gyermek tünetei, kezelésük is ennek megfelelő. A tranzakciós vonatkozás azonban - úgy, ahogyan tényleges szexuális helyzetekben megnyilvánul - a játszmaelemzés eszközeivel is megközelíthető. Ez elvezethet a társadalmi ellenőrzéshez, így ha a ferde szexuális ösztönök nem változnak is meg, semlegessé tehetők, ami a tényleges kielégítést illeti.

Az enyhén sadista vagy mazochista egyének hajlamosak egyfajta primitív mentálhigiénés beállítottságra. Úgy érzik, hogy erős szexualitásúak, és ezért a hosszabb önmegtartóztatás súlyos következményekkel járna. Egyik állítás sem szükségképpen igaz, de mindkettő alapjául szolgálhat a "Faláb" játzmának azzal a felkiáltással, hogy: "Mit is lehetne várni valakitől, aki olyan erős szexualitású, mint én?!"

Antitézis: A szokásos udvariasságot az illetőnek ki kell terjesztenie önmagára és partnerére; azaz tartózkodnia kell a verbális vagy fizikai ostromozástól, és a szexuális tevékenységet a közösülés konvencionálisabb formáira kell korlátoznia. Ha Fehér igazán perverz, akkor ez lecsupaszítja a játzsma második elemét - ez nemegyszer az álmaiban is világosan kifejezésre jut -; a közösülés önmagában nem túlságosan érdekes számára, igazi kielégüléshez a megalázó előjáték juttatja. Lehet hogy maga sem látta tisztán, most azonban megvilágosodik előtte, hogy panasza így hangzik: "E nehéz munka után ráadásul még szeretkezni is kell!" Ezen a ponton a beállítottság már sokkal hozzáférhetőbb a konkrét pszichoterápia számára, és a kifogások, köntörfalazások nagy része semmivé foszlik. Ez közönséges "szexuálpszichopatakra" vonatkozik, nem érinti a rosszindulatú szkizofrénias vagy kriminális perverziókat és azokat, akiknek a szexuális élete fantáziativékenységre korlátozódik.

A "Homoszexualitás" játzsma egyes országokban szubkultúrává munkálódott ki, másokban ritualizálódott. A homoszexualitásból származó bajok nagy része abból ered, hogy játzsma csinálnak belőle. Az olyan provokatív viselkedés, amelyből a "Rabló-Pandúr", a "Miért mindig velünk történik ilyesmi?", az "A társadalom tehet róla, amelyben élünk", a "Minden nagy ember az volt..." és a többi játzsma keletkeznek, gyakran társadalmi ellenőrzés alá vonható, és ezzel az illető hátránya minimálisra csökkenthető. A "hivatásos homoszexuális" hatalmas mennyiségű, jobb célokra érdemes időt és energiát pocskol el. Játzsma elemzése hozzásegítheti ahhoz, hogy nyugalmas életvitelt alakítson ki, és szabadon élvezhesse a polgári társadalom javait, ahelyett hogy a "Hát nem borzasztó?" játzsma valamilyen maga készítette változatát játssza.

3. Megerőszakolódási

Tézis: Ezt a játzsma egy férfi és egy nő játssza, és finomabban - legalábbis enyhébb formáit - "Rossz helyen kopogtatsz-nak!" vagy "Méltatlankodósdinak" is nevezhetjük. Különböző fokú intenzitással játszható.

1. Az első fokú "Megerőszakolódási" vagy a "Rossz helyen kopogtatsz!" igen népszerű társas összejöveteleken; lényegében enyhe flörtölés. Fehérné jelzi, hogy megközelíthető, és abból áll az élvezete, hogy a férfi üldözi. Amint az utóbbi színt vall, vége a játzsma. Ha Fehérné udvarias, nyíltan közli: "Méltányolom a bókjait, és nagyon köszönöm" - majd hozzákezd a következő hódításhoz. Ha kevésbé nagylelkű, egyszerűen faképnél hagyja a férfit. Ügyes játékos népes társaságban igen hosszú ideig játszhatja ezt a játzsma: sűrűn változtatja a helyét, s így a férfi, ha nem akar feltűnést kelteni, csak bonyolult manőverezéssel tudja követni.

2. A másodfokú "Megerőszakolódásban" vagy "Méltatlankodósdiban" Fekete közeledő lépései csak másodlagos kielégülést nyújtanak Fehérnének. A jóleső érzés forrása elsősorban az, hogy visszautasítja Fekete közeledését. Ezért kapta ez a játzsma azt a köznyelvi elnevezést, hogy "Kopj le, kisapám!". Ez a játzsma sokkal komolyabb színvallásra készíti Feketét, mint az első fokú "Megerőszakolódási" enyhe flörtölése; Fehérné élvezettel figyeli Fekete kínos zavarát, amikor ridegen visszautasítja. Fekete természetesen nem olyan gyámoltalan, mint amilyennek látszik, s lehetséges, hogy nem csekély

erőfeszítésébe került, amíg belekeverte magát ebbe a históriába. Rendszerint a "Rúgj belém" valamelyik változatát játssza.

3. A harmadfokú "Megerőszakolódsi" gonosz játszma; gyilkosságban, öngyilkosságban vagy a bíróságon végződik. Itt Fehérné kompromittáló testi kapcsolatba viszi bele Feketét, azután fennhangon hirdeti, hogy Fekete bűnös módon megrohanta, és jóvátehetetlen kárt okozott neki. A játszma legcinikusabb formájában Fehérné, mielőtt fellépne Fekete ellen, belemegy abba, hogy a nemi aktus teljes egészében lebonyolódjék, s így előbb ezt a kis örömet is megszerzi magának. A Fekete elleni fellépés következhet rögtön a történet után - Fehérné jogtalanul azt kiabálja, hogy erőszak történt -, de messze ki is tolódhat időben, mint a hosszabb szerelmi viszonyt követő öngyilkosság vagy emberölés esetében. Ha Fehérné azt a változatot játssza, hogy bűnös támadás áldozata lett, könnyűszerrel találhat haszonleső vagy a dologban, betegesen érdekelt szövetségeseket, mint például a sajtó, a rendőrség, a tanácsadók és a rokonok. Néha előfordul azonban, hogy ezek a kívülállók cinikusan ellene fordulnak, ekkor Fehérné többé már nem kezdeményező, hanem az ő játszmáinak az eszköze.

Bizonyos esetekben a kívülállóknak más a szerepük. A vonakodó Fehérné belekényszerítik a játszmába, mivel ők akarnak "Verekedjete meg ti ketten!-t" játszani. Olyan helyzetbe juttatják Fehérné, hogy annak - ha meg akarja menteni a becsületét vagy a hírnevét - erőszakot kell kiáltania. Ez a játszma különösen jól játszható olyan lányokkal, aki még nem érték el a törvényes nagykorúságot, s akik lehet hogy nagyon is szívesen kezdenek viszonyt, de ha mások ezt felfedezik, vagy ügyet csinálnak belőle, akkor úgy érzik, hogy a kalandot feltétlenül át kell fordítani harmadfokú "Megerőszakolódsiba".

Egy jól ismert helyzetben az elővigyázatos József nem hagyta magát becsalogatni a "Megerőszakolódsi" játszmába, mire Potifár neje klasszikus módon átváltott "Verekedjete meg ti ketten!-re". Ez kitűnően példázta, hogyan reagál a kemény játékos az antitézisre, és jelzi, hogy milyen veszélyek leselkednek arra, aki nem akar részt venni a játszmában. Ennek a két játszmának a kombinációja a jól ismert "Zsarolás erkölcsrendészeti botrányval való fenyegetőzéssel"; ebben az asszony elcsábítja Feketét, azután erőszakot kiált, mire a férj veszi át az irányítást, és zsarolási célból sértésekkel halmozza el Feketét.

A harmadfokú "Megerőszakolódsi" egyik legszerencsétlenebb és legkiélezettebb formája meglehetősen gyakran fordul elő két, egymást korábban nem ismerő homoszexuális között; ezek akár néhány óra leforgása alatt is emberölésig juttathatják el a játszmát. Cinikus és kriminális változatai bőséges anyagot szállítanak a nagy példányszámú, szennzációhajhász sajtónak.

A "Megerőszakolódsi" gyermekkori prototípusa megegyezik a "Frigid nő" gyermekkori prototípusával, melyben a kislány arra készíti a kislányt, hogy alázza meg vagy piszkítsa be magát, azután pedig fintorogva leszólja. Klasszikusan ábrázolja ezt a helyzetet Maugham az Örök szolgátságban és - mint már említettem - Dickens a Szép reményekben. Ez másodfokú játszma. Brutális környezetben játszhatják keményebb, a harmadfokút súroló formában is.

Antitézis: Ki mennyire tudja elkerülni, hogy az effajta játszmába bevonódjék, ki mennyire tudja ezt a játszmát ellenőrzése alatt tartani, attól függ, hogy mennyire képes egymástól megkülönböztetni a valódi érzelm megnyilvánulásokat és egy játszma lépéseit. Ha képes a társadalmi ellenőrzésre, akkor nem csekély élvezete származhat a "Rossz helyen kopogatsz!" nyújtotta, enyhe flörtölésből. Másfelől a "Potifár neje" manőver ellen nehéz lenne biztonságosabb antitézist kieszelni, mint azt, hogy záróra előtt le kell lépni, mellőzve az új cím megadását, ahová továbbítani lehetne a postát. 1938-ban a szerző Aleppóban találkozott egy korosodó Józseffel, aki harminckét évvel azelőtt az utolsó pillanatban meglépett Konstantinápolyból, mert a szultán egyik hölgye sarokba szorította, amikor hivatalos ügyben a yildizi háremben járt. Üzletét ott kellett hagynia, de előbb még magához vette temérdek aranyfrankját. Soha többé nem tért vissza.

Rokon játszmák: A "Megerőszakolódsi" hímnemű változatait kiváltképpen munkahelyi helyzetekben játsszák. Idetartozik a "Szereposztó dívány" (és aztán mégsem kapta meg a szerepet) és az "Odabújás" (és akkor elbocsátották a nőt az állásából).

Elemzés

Az alábbiakban egy harmadfokú "Megerőszakolósdi" elemzése következik; ebben ugyanis drámai módon illusztrálhatók a játszma elemei.

Célzat: Gyűlölködő bosszúállás.

Szerepek: A csábítónő, a Szoknyavadász.

Dinamika (harmadfokú): Péniszirigység, orális erőszak. A "Rossz helyen kopogtatsz!" fallikus; a "Méltatlan-

kodósi" erős anális elemeket tartalmaz. Példák: 1. Beárullak, te piszkos kisfiú. 2. A megrontott nő.

Társadalmi paradigma: Felnőtt-Felnőtt.

Felnőtt (férfi): "Sajnálom, ha messzibbre mentem, mint szabad lett volna."

Felnőtt (nő): "Megerőszakolt, és ezért most vállalnia kell az összes következményeket."

Pszichológiai paradigma: Gyermek-Gyermek.

Gyermek (férfi): "Íme, milyen ellenállhatatlan vagyok."

Gyermek (nő): "Most rajtacsíptelek, te gazember!"

Lépések: 1. Nő: csábítás; Férfi: ellencsábítás. 2. Nő: megadás; Férfi: győzelem. 3. Nő: szembeszegülés; Férfi:

összeomlás.

Előnyök: 1. Belső pszichológiai előny - a gyűlölet kifejeződése és a büntudat kivetítése. 2. Külső pszichológiai

előny - az emocionális szexuális intimitás elkerülése. 3. Belső társadalmi előny - "Most rajtacsíptelek, te gazember!" 4. Külső társadalmi előny - "Hát nem borzasztó", "Bíróság", "Verekedjetek meg ti ketten!". 5. Biológiai előny - szexuális és ellenséges indulatok cseréje. 6. Egzisztenciális előny - Feddhetetlen vagyok.

4. Harisnyajátszma

Tézis: Ez a játszma a "Megerőszakolósdi" család tagja; legszembeötlőbb vonása az exhibicionizmus, ami hisztériás természetű. Egy nő belekerül egy idegen csoportba, és rövid idő múlva úgy emeli fel a

lábát, hogy közben kihívóan mutogatja magát, majd megjegyzi: "Ó, leszaladt egy szem a harisnyámon." Mindez úgy van kiterelve, hogy a férfiakat szexuálisan izgalomba hozza, a többi nőt pedig bosszantsa. Ha Fehérnént valamilyen módon szembesítik viselkedésével, természetesen tiltakozni fog, ártatlanságát bizonygatja, vagy ellenvadászkodásba megy át; ezért hasonlít ez a játszma a klasszikus "Megerőszakolósdira". A döntő mozzanat Fehérné alkalmazkodási képtelensége. Igen ritkán hagy csak időt magának arra, hogy kiismerje a körülötte levő embereket, és rájöjjön, mikorra időzítse manőverét. Ezért olyan kirívóan oda nem illő, amit csinál, és viselkedése ezért rongálja meg társaihoz fűződő kapcsolatát. Néhány felszínes "okoskodás" ellenére fogalma sincs saját élete történéseiről, az emberi természetet ugyanis rendkívül cinikusan ítéli meg. Fehérnének az a célja, hogy bizonyítsa: más emberek fejében hemzsegnak a buja gondolatok. A Gyermekek és a Szülő (utóbbi többnyire kéjvágyó anya) olyan irányba kormányozza benne a Felnőttet, hogy ne vegyen tudomást kihívó viselkedéséről és a körülötte megforduló emberek természetes észjárásáról. Így ez a játszma önpusztító tendenciájú.

Valószínűleg egy olyan játszma fallikus változata, amelynek tartalma az alapjául szolgáló zavar természetétől függ. Az "orális" változat súlyosabban patológiás, dús keblű nőknél figyelhető meg; ezek gyakran ülnek olyan pózban, hogy kezüket a fejük mögé teszik, s ezzel mellük vonala élesen kirajzolódik; az így kiváltott érdeklődést néha még azzal is fokozzák, hogy valamilyen megjegyzést tesznek keblük méretére, vagy megemlítenek valamilyen kóros elváltozást, például egy operációt vagy egy daganatot. Bizonyos típusú fészkelődés feltehetőleg az anális változatot képviseli. Ez a játszma hallgatólagosan azt jelzi, hogy a nő megkapható. Jelképebb formában ezért játszhatják magukra maradt asszonyok, akik őszintétlen módon helyezik közszemlére özvegységüket.

Antitézis: A fogyatékos alkalmazkodó készség mellett az is jellemző ezekre a nőkre, hogy igen rosszul tűrik az antitézist. Ha például egy jól begyakorolt terápiás csoport nem vesz tudomást játszmájukról, vagy szembeszegez azzal valamit, megteszik, hogy többet el sem jönnek. Ennél a játszmánál gondosan meg kell tudni különböztetni az antitézist és a megtorlást, mert az utóbbi azt jelenti, hogy Fehér győzött. A "Harisnyajátszmában" a nőknek ügyesebbek az ellenlépéseik, mint a férfiaknak, az utóbbiak ugyanis aligha buzgólkodnak a játszma megbontásában. Az antitézist ezért legjobb a csoport nőtagjaira bízni.

5. Perpatvar

Tézis: A klasszikus játszmat a következő felállításban játsszák: uralkodni vágyó apa, tizenéves lány és szexuálisan gátolt anya. Az apa hazajön a munkából, valami miatt beleköt a lányba, az pimaszul válaszol. A kezdeményező lépést teheti a lány is azzal, hogy szemtelen, erre az apa beleköt valamibe. Egyre jobban megemelik a hangjukat, és az összecsapás mind hevesebb. A kimenetel attól függ, hogy ki a kezdeményező. A dolog háromféleképpen végződhet: a) az apa visszavonul a hálósobájába, és bevágja az ajtót; b) a lány visszavonul a hálósobájába, és bevágja az ajtót; c) mindketten visszavonulnak a hálósobájukba, és bevágják az ajtót. A "Perpatvar" játszma végét mindegyik esetben a bevágott ajtó jelzi. A "Perpatvar" bizonyos családokban nyomasztó, de hatékony megoldás lehet az apa és a tizenéves lány között felmerülő szexuális problémákra. Gyakran csak akkor képesek egy fedél alatt élni, ha eléggé dühösek egymásra, és a becsapott ajtó mindegyikük számára hangsúlyozza azt a tényt, hogy külön hálósobában alszanak.

Elfajzott miliőben ezt a játszmat baljós és visszatartó formában is játszhatják: az apa addig nem fekszik le, amíg a lánya a randevúról haza nem jön, akkor gondosan szemügyre veszi a lányt is, a ruházatát is, hogy megbizonyosodjék afelől, nem volt-e férfival dolga. A legcsekélyebb gyanús körülmény is civakodást válthat ki, ami azzal is végződhet, hogy a lányt az éjszaka kellős közepén kikergetik a házból. A természet az idő múlásával megköveteli a magát - ha nem azon az éjszakán, hát

egy másikon. Az apa gyanúja ekkor végre "beigazolódik", ezt közli az anyával, aki "gyámoltalan" szemlélője volt a történeteknek.

Nagy általánosságban a "Perpatvar-t" játszhatja bármilyen két személy, aki el akarja kerülni a szexuális intimitást. Ez a szokásos befejező fázisa például a "Frigid nőnek". Viszonylag ritka tizenéves fiúk és nőnemű hozzátartozóik között, mert a tizenéves fiúk könnyebben szabadulhatnak el este hazulról, mint a család többi tagja. Egy korábbi szakaszban a fiú- és a lánytestvérek hatékony korlátokat és részleges kielégülést találnak a fizikai csatározásban. Ennek a viselkedésnek a különböző életkorokban más és más az indítéka. Amerikában a "Perpatvarnak" ezt a félig rituális formáját szentesíti a televízió, a pedagógiai és gyermekvédelmi hatóságok. Angliában a felső osztályokban ugyanezt rossz modorú dolognak tekintik (vagy tekintették), és a szóban forgó energiákat a sporttelepek jól szabályozott "Perpatvarának" csatornáiba terelik.

Antitézis: A játszma sokkal jobban inyére van az apának, mint ezt maga is gondolná; általában a lány az, aki az első antitetikus lépést teszi - korai, nemegyszer idő előtti vagy kiereszkolt házassággal. Ha ez pszichológiailag lehetséges, az anya is megteheti az antitetikus lépést azzal, hogy feladja relatív vagy abszolút frigiditását. A játszma lelohadhat akkor is, ha az apa szexuális érdeklődése házon kívülre irányul, ez viszont egyéb komplikációkra vezethet. Házaspároknál az antitézis ugyanaz, mint a "Frigid nő" vagy a "Frigid férfi" esetében. Megfelelő körülmények között a "Perpatvar" természetes módon vezet el a "Bírósághoz".

Tizedik fejezet

Alvilági játszmák

A szociális gondozó szakmák behatoltak a bíróságokra, a feltételesen szabadlábra helyezett felügyeletével foglalkozó szervekbe és a javítóintézetekbe; a kriminológusok és az igazságügyi tisztviselők szakmai tudása egyre kifinomultabb. Célszerű tehát, ha az érintettek ismerik az alvilágban - börtönben és azon kívül - játszott leggyakoribb játszmákat. Ezek közé tartozik a "Rabló-Pandúr", a "Hogyan lehet innen meglépni?" és a "Húzzuk be a csőbe!".

I. Rabló-Pandúr

Tézis: Mivel a legtöbb bűnöző hekusgyűlölő, ezért a rendőrség kicselezése ugyanannyi, sőt néha még több élvezetet okoz neki, mint bűnös úton szerzett nyeresége. Bűncselekményeik Felnőtt szinten

játszmák az anyagi haszon, a nyereség szerzésére, de Gyermek szinten játszmák a hajszából eredő izgalom, a meglépés és a fellélegzés kedvéért.

Érdekes módon a "Rabló-Pandúr" gyermekkori prototípusa nem a rabló-pandúr játék, hanem a bújócska, amiben a lényeges mozzanat az a bosszúság, amelyet akkor érzünk, amikor elcsípnek bennünket. Kisebb gyerekek ezt könnyen el is árulják. Ha a papa túl hamar talál rájuk, több a bosszúság, mint a szórakozás. De ha a papa jó játékos, akkor tudja, hogy mi a teendője: késlelteti a dolgokat, erre aztán a kisfiú valami nyomot szolgáltat, kiszól, leejt vagy megkocogtat valamit. Így kényszeríti rá apját, hogy megtalálja őt, de egy kicsit még mindig bosszús; ezáltal azonban a hosszabban tartó feszültség miatt sokkal több volt a mulatsága. Ha az apa feladja a keresést, a fiú többnyire inkább csalódott, mint győzedelmes. Az elrejtőzködés mulatságát kiélvezhette, tehát nyilvánvalóan máshol keresendő a zökkenő oka. Azért csalódott, mert nem találták meg. Amikor az apára kerül az elbújás sora, tudja, hogy nem szabad túl hosszan kibabrálnia a kisfiúval, éppen csak annyi ideig, ameddig még mókás. Az apa elég bölcs ahhoz, hogy bosszúsnak mutassa magát, amikor megtalálják. Világos, hogy a játszma nyeresége az, hogy megtalálják az embert.

A bújócska éppen ezért nem csupán időöltés, hanem igazi játszma. Társadalmi szinten a gyors észjárás csatája, és akkor a legkielégítőbb, amikor mindkét játékos Felnőttje kitesz magáért. Pszichológiai szinten azonban olyan a felállítás, mint a kényszeres hazardjátékban, ahol a Fehérben levő Felnőttnek azért kell veszítenie, hogy a benne levő Gyermek győzhessen. A tényleges antitézis a nem megtalálás. Az idősebb gyerekek között azt, aki megtalálhatatlan búvóhelyet keres magának, ünneprontónak tekintik, mivel tönkretette a játszmát. Kiküszöbölte a Gyermek-elemet, és az egész dolgot Felnőtt-eljárássá változtatta. Már nem a mulatság kedvéért játszik. Ugyanabba az osztályba tartozik, mint a kaszinótulajdonos vagy néhány olyan hivatásos bűnöző, akit valójában csak a pénz izgat, a sport egyáltalán nem.

A megrögzött bűnöző két típusa rajzolódik ki: az egyik elsődlegesen a haszonért bűnöz, a másik elsődlegesen a játszmaért. A kettő közötti terjedelmes csoport mindkét módon működhet. Az eseteleírások szerint a "kényszeres nyerőt", a nagystílu rablót, akiben a Gyermek tényleg nem akarja, hogy megtalálják, nem is igen csípi el; a legfelső kaszt tagja, aki mindig biztosra mehet. A "Rabló-Pandúrt" játszó "kényszeres veszítőnek" viszont anyagilag ritkán megy valami fényesen a dolga; ha mégis, ezt inkább köszönheti a szerencsének, mint az ügyességének. Hosszú távon azonban még a szerencsések is rendszerint úgy végzik, ahogyan a bennük lakozó Gyermek kívánja; s inkább panaszkodnak, mint nagyképűsködnek.

A "Rabló-Pandúr" játékos - bennünket most ez érdekel - bizonyos szempontból hasonlít az "Alkoholistára". A Rabló szerepéből átválthat a Pandúr szerepébe és megfordítva. Egyes esetekben napközben Szülői Pandúrt játszik, sötétedés után pedig Gyermek Rablót. Sok Rablóban benne van a Pandúr, és sok Pandúrban a Rabló. Ha a bűnöző "megjavul", játszhatja a Megmentő szerepét, szociális gondozó lesz, vagy beáll egy misszióhoz dolgozni, de a Megmentőnek ebben a játszmában sokkal kisebb a jelentősége, mint az "Alkoholistában". A Rabló szerepe azonban rendszerint életre szóló, és mindkét játékosnak megvan a megtalálást elősegítő modus operandija. A Rabló nehézzé vagy könnyűvé teheti a Pandúr dolgát.

Hasonló a helyzet a hazardjátékosokkal. Társadalmi vagy szociológiai szinten az tekinthető "hivatásos" hazard játékosnak, akinél az élet legfőbb tartalma a hazardjáték. Pszichológiai szinten azonban kétfajta emberből lesz hivatásos hazardjátékos. Az egyik játszmával tölti az idejét, azaz játszik a Sorssal, a Felnőtt nyerési vágyát legyűri benne a Gyermek veszítési szükséglete. A másik játékszalonokat tart fenn, s azzal keresi a kenyerét - még hozzá nem is rosszul -, hogy a játékosoknak játéklehetőséget teremtsen. Ő maga nem játszik, igyekszik elkerülni a játékot, noha alkalomadtán, bizonyos körülmények között nem tagadja meg magától ezt az örömet, ugyanúgy, ahogyan a törölmetszett bűnöző is játszhat alkalomadtán egy-egy játszmányi, Rabló-Pandúrt".

Mindez megvilágítja, hogy többnyire miért ködösek és terméketlenek a bűnözőkkel foglalkozó szociológiai és pszichológiai tanulmányok, nevezetesen azt, hogy két különböző emberfajta foglalkoznak, akiket a szokásos elméleti vagy empirikus keretek között adekvát módon nem lehet megkülönböztetni. Ugyanez áll a hazardjátékosok tanulmányozására is. A tranzakciós és a játszmaelemzés közvetlen megoldást nyújt ehhez a problémához. Ez a két módszer úgy oszlatja el a

többértelműség homályát, hogy tranzakcionálisan a társadalmi szint alatt tesz különbséget "játékosok" és "törölmetszett hivatásosok" között.

Az általános téziszről most térjünk át a konkrét példákra. Egyes betörők úgy dolgoznak, hogy egyetlen főlöszeges mozdulatot sem tesznek. A "Rabló-Pandúrt" játszó betörő viszont valamilyen öncélú vandál cselekedet képében mint értékes ruhadarabok összemocskolása váladékkal, vizelettel és ürülékkel - otthagyja a névjegyt. A tapasztalati anyag szerint a törölmetszett bankrabló minden lehetséges óvintézkedést megtesz az erőszakos cselekmények elkerülésére; a "Rabló-Pandúrt" játszó bankrabló csupán ürügyet keres arra, hogy kiöntse a mérgét. Mint minden hivatásos, a törölmetszett bűnöző is szereti, ha munkája olyan tiszta, amennyire a körülmények csak megengedik. A "Rabló-Pandúrt" játszó bűnöző munkája során nem tudja megállni, hogy ne romboljon egy kicsit. Azt mondják, az igazi hivatásos falazó nélkül nem lát munkához; a játékos ezzel szemben nyílt sisakkal lép a porondra. A törölmetszett hivatásosok a maguk módján jól ismerik a "Rabló-Pandúr" játszmát. Ha a banda egyik tagja túl nagy érdeklődéssel vesz részt a játszmában, olyan mértékben, hogy veszélyezteti a munkát, és kiváltóképpen ha elkezd megmutatkozni az a szükséglete, hogy elcsípjék, drasztikus intézkedésekkel veszik elejét a megismétlődésnek. Talán éppen azért fogják el olyan ritkán a törölmetszett hivatásosokat, mert nem játszanak "Rabló-Pandúrt". Ugyanebből az okból tanulmányozzák őket oly ritkán szociológiai, pszichológiai és pszichiátriai szemzőgből, és ugyanez áll a hazárdjátékosokra. A bűnözőkkel és hazárdjátékosokkal kapcsolatos klinikai ismereteink inkább játékosokra, mintsem törölmetszett hivatásosokra vonatkoznak.

A kleptomániások (szemben a hivatásos áruházi "szarkákkal") azt példázzák, hogy milyen széles körben játsszák a hétköznapi "Rabló-Pandúrt". Valószínű, hogy a nyugati emberek igen nagy százaléka játszott már képzeletben "Rabló-Pandúrt", és a mi világrészünkön éppen ezért kapósak a napilapok. Az ilyen fantáziálás gyakran a "tökéletes bűntényről" való álmodozás formáját ölti, azaz a lehető legkeményebb játszmát, a rendőrök legtökéletesebb kicselezésével. A "Rabló-Pandúrnak" különböző változatai vannak: ilyen például a "Rabló-Revizor", amelyet sikkasztók játszanak azonos szabályok szerint és azonos nyereséggel; ilyen a "Rabló-Vámos", amelyet csempészek játszanak stb. Különös érdeklődésre tarthat számot a "Bíróság" kriminális változata. Minden elővigyázatosság ellenére néha a hivatásost is letartóztathatják és bíróság elé állíthatják. Számára a "Bíróság" eljárás, amelyet a jogi tanácsadóitól kapott utasítások szerint folytat. Az ügyvéd számára, ha kényszeres nyerő, a "Bíróság" lényegében az esküdtszékekkel folytatott játszma, mellyel nyerni akar, nem pedig veszíteni, és a társadalom jelentős része ezt konstruktív játszmának tekinti.

Antitézis: Ez inkább a kriminológus szakemberek dolga, mint a pszichiátereké. A rendőrség és az igazságügyi apparátus nem antitetikus, hanem a maga szerepét játssza a játszmában, a társadalom által felállított szabályok szerint.

Egy dolgot azonban hangsúlyozni kell. Kriminológus kutatók olykor tréfálkoznak azon, hogy egyes bűnözők úgy viselkednek, mintha élveznék a hajtóvadászatot, és azt kívánnák, hogy elcsípjék őket. Maguk a bűnözők, ilyen elméletről olvasván, olykor engedékenyen egyetértenek. Csekély hajlandóságot mutatnak azonban arra, hogy az effajta "akadémikus" tényezőt "komoly" munkájukban valóban figyelembe vegyék. Ezt az elemet a pszichológiai kutatás szabványos módszereivel nem lehet leleplezni. Így tehát a kutató figyelme elsiklik egy döntő fontosságú tényező felett, mivel kutatási eszközeivel nem tudja megközelíteni; hacsak ki nem cseréli az eszközeit, melyekkel valójában még egyetlen kriminológiai problémát sem oldott meg senki. A kutatók jobban boldogulnának, ha kiselejtenék a régi módszereket, és új módon nyúlnának a problémához. Ameddig a "Rabló-Pandúrt" csupán érdekes rendellenességként kezelik, nem pedig az ügy velejeként az esetek jelentős hányadában, addig a kriminológiai kutatómunka nagy része csupán közhelyekkel, doktrínákkal, periférikus mozzanatokkal és jelentéktelen apróságokkal foglalkozik majd.

Elemzés

Tézis: "Lássuk, el tudsz-e csíjni."

Célzat: C7nbátorítás.

Szerepek: Rabló, Pandúr (Bíró).

Dinamika: Fallikus benyomulás, például 1. bújócska, fogócska; 2. bűnözés.

Társadalmi paradigma: Szülő-Gyermek.

Gyermek: "Lássuk, el tudsz-e csípni."

Szülő: "Ez a dolgom."

Pszichológiai paradigma: Szülő-Gyermek.

Gyermek: "El kell engem csípned."

Szülő: "Aha, megvagy."

Lépések: 1. Fehér: Kihívás - Fekete: Méltatlankodás. 2. Fehér: Álcázás - Fekete: Frustráció. 3. Fehér:

Provokáció - Fekete: Győzelem.

Előnyök: 1. Belső pszichológiai előny - anyagi kártalanítás valamilyen régi sérelem miatt. 2. Külső pszichológiai

előny - fóbiaellenes hatás 3. Belső társadalmi előny Lássuk, el tudsz-e csípni. 4. Külső társadalmi előny Majdnem megúsztam (időtöltésként: Majdnem megúsztak). 5. Biológiai előny - közismertség. 6. Egzisztenciális előny - Én örök vesztes vagyok.

2. Hogyan lehet innen meglépni?

Tézis: Történelmi adalékok bizonyítják, hogy azok a rabok vészelik át legjobban a börtönt, akik valamilyen tevékenységgel, időtöltéssel vagy játsszával strukturálják az idejüket. A politikai rendőrség ezt láthatólag jól tudja, mert egyes rabokat néha azzal is meg lehet törni, hogy egyszerűen tétlenül hagyják őket, a társfosztottság állapotában.

A magánzárkában tartott rab kedvenc tevékenysége az olvasás vagy a könyvírás, kedvenc időtöltése pedig a szökés; az utóbbit néhányan úgy üzték - például Casanova vagy Trenck báró -, hogy világhíreik lettek.

A kedvenc játssza a "Hogyan lehet innen meglépni?" ("Szeretnék kimenni"), amelyet állami kórházakban is játszhatnak. Meg kell különböztetni az azonos nevű művelettől, amely "Jó magatartásként" ismeretes. Az olyan bennlakó fogoly, aki valóban ki akar szabadulni, megtalálja a módját, hogy eleget tegyen az előírásoknak, és így az első lehetséges alkalommal kiengedjék. Manapság kísérheti ezt egy pompás "Pszichiátria" játssza a csoportterápiás típusból. A "Ki akarok kerülni innen" játsszát ezzel szemben olyan bennlakók játsszák, akikben a Gyermek nem akar kikerülni. "Jó viselkedést" szimulálnak, de a kritikus ponton önmaguk ellen fordulnak, azért hogy ne engedhessék ki őket. Így a "Jó magatartásban" a Szülő, a Felnőtt és a Gyermek együttműködik az

elbocsátás érdekében; a "Ki akarok kerülni innen-ben" a Szülő és a Felnőtt elvégzi az előírt lépéseket egészen a kritikus pillanatig, amikor is a Gyermekek, akiket visszariaszt a bizonytalan világba való kimerészkedés lehetősége, átveszi a parancsnokságot, és lerontja a hatást. A "Ki akarok kerülni" a harmincas évek végén igen gyakori volt a Németországból érkező, pszichotikussá lett bevándorlók között. Állapotuk javult, és kérték, hogy engedjék ki őket a kórházból, de ahogyan közeledett az elbocsátás pillanata, újra jelentkeztek a pszichotikus megnyilatkozások.

Antitézis: A "Jó magatartást" és a "Ki akarok kerülni" az éber ügyintézők felismerik, és adminisztratív módon foglalkozhatnak vele. A kezdő csoportterapeuta azonban könnyen lépre megy. A hozzáértő csoportterapeuta, aki tudja, hogy a pszichiátriai orientációjú börtönökben ezek a leggyakoribb manipulációk, már korai szakaszban meglesi, kiszimatolja őket. Mivel a "Jó magatartás" tisztességes művelet, ilyennek is kezelhető, és semmi kár nem származik abból, ha nyíltan megvitatják. A "Ki akarok kerülni" ezzel szemben aktív terápiát igényel, ha a visszariadó bennlakót a gyógyulás útjára kívánják terelni.

Rokon játsszák: A "Ki akarok kerülni" közeli rokona egy "Meg kell hogy hallgass!" nevű művelet. Itt valamely intézmény bennlakója vagy egy szociális gondozó szerv ügyfele követeli, hogy panaszt tegyen. A panasz gyakran teljesen jelentéktelen. A panasztevő fő célja annak elérése, hogy az illetékesek meghallgassák. Ha az utóbbiak elkövetik azt a hibát, hogy úgy gondolják, az ügyfél elvárja panaszai orvoslását, és félbeszakítják, mert túl sokat követel, baj támadhat. Ha engednek követeléseinek, megsokszorozza azokat. Ha csupán türelmesen, érdeklődést mutatva hallgatják, akkor a "Meg kell hogy hallgass!" játékos elégedett és együttműködő lesz, és semmi egyebet nem kíván majd. Az ügyintézőnek tudnia kell különbséget tenni a "Meg kell hogy hallgass!" játékos panaszai és az orvosló intézkedést követelő bejelentések között.

A "Segítség!" nevű játssza is ebbe a családba tartozik. Amikor törőlmetszett bűnöző kiált segítségért, ez lehet valódi erőfeszítés is arra, hogy kikerüljön, s ebben az esetben nem szabad fennakadni rajta. Az a bennlakó azonban, aki játsszaként játssza a "Segítség!-et", nem használja fel hatékonyan a kikerülés érdekében, tekintve, hogy ha kikerül, nem marad ürügye arra, hogy torkaszakadtából kiabáljon.

3. Húzzuk be a csőbe!

Tézis: Ennek a játsszának a prototípusa "A nagy raktárkészlet", mely nagyszabású szélhámos játssza, de számos apróbb mutatvány, sőt a "Zsarolás erkölcsrendészeti botrányval való fenyegetőzéssel" is idevág. Ebben a játsszában senki sem vallhat kudarcot, hacsak egy kis tolvajvér van benne. Fekete első lépése ugyanis az, hogy közli Fehérrel: a jó öreg, bárgúan becsületes Jóska másra sem vár, mint hogy rászédjék. Ha Fehér igazán becsületes volna, akkor megakadályozná a dolgot, vagy figyelmeztetné Jóskát, de egyiket sem teszi. Amikor Jóskának már éppen teje kellene, hirtelen valami zökkenő támad, és Fehér rájön, hogy a befektetése elúszott. Vagy, mint az erkölcsrendészeti botrányval való zsarolás játsszájában: Jóska, akit éppen egy hajszál választ el attól, hogy felszarvazzák, véletlenül megjelenik a színen. Ekkor Fehér, aki a maga becsületes módján a maga szabályai szerint játsszott, rájön, hogy Jóska szabályai szerint kell játsszani, és összetűznek.

Különös módon a kiszemelt áldozatról feltételezik, hogy ismeri a "Húzzuk be a csőbe!" szabályait, és be is tartja őket. A becsületes tiltakozás kockázatával a csalók számolnak; ezt nem fogják Fehér ellen kihasználni, sőt, bizonyos fokig szabad kezet kap arra, hogy hazudjon a rendőrségnek, és így mentse a tekintélyét. De ha túlságosan messzire megy, és például hamisan bevádolja őket betöréses lopásért, ez már átverés, amit megtorolnak rajta. Másfelől az olyan szélhámos kevés rokonszenvre számíthat, aki egy részeg átejtése miatt keveredik bajba, mivel ez tisztátalan eljárás, amit tudnia kellene. Hasonló a helyzet, ha ostoba módon jó humorú embert szemel ki, mivel ismeretes, hogy a "Húzzuk be a csőbe!" játsszában ilyesvalakitől nem lehet várni, hogy következetesen alakítsa a jámbor áldozat szerepét, egészen a befejező "Rabló-Pandúr" játsszáig. A tapasztalt szélhámosok rettegnek ettől az áldozattól, aki nevet azon, hogy rászédték.

Meg kell jegyezni, hogy az ugratás még nem "Húzzuk be a csőbe!" játszma, mivel az ugratásban Jóska a szenvedő fél, míg a "Húzzuk be a csőbe!-ben" ő kerül felülre, és Fehér a szenvedő fél. Az ugratás időtöltés, míg a "Húzzuk be a csőbe!" játszma, melyben a tréfát úgy irányítják, hogy visszafelé süljön el.

Nyilvánvaló, hogy a "Húzzuk be a csőbe!" három- vagy négyszemélyes játszma, melyben a rendőrség a negyedik személy, és hogy rokona a "Verekedjete meg ti ketten!-nek".

Jegyzet

Köszönettel tartozom Dr. Franklin Ernstnek a vacaville-i California Medical Facilitytől, Mr. William Collinsnak a norcói California Rehabilitation Centertől és Mr. Laurence Meansnek a tehachapibeli California Institution for Mentől a "Rabló-Pandúr" játszma tanulmányozása iránti kitartó érdeklődésükért és hasznos vitáikért, kritikáikért.

Hivatkozások

1. Frederick Wiseman a "Psychiatry and the Law: Use and Abuse of Psychiatry in a Murder Case" című cikkében (*American Journal of Psychiatry*, 118:289-299, 1961) világos és tragikus példáját adja a kemény "Rabló-Pandúr" játszmának. Egy 23 éves férfiről van szó, aki lelőtte a menyasszonyát, majd feladta magát. Ez nem ment könnyen, mert a rendőrség nem hitte el a történetét, csak miután négyszer megismételte. Később azt mondta: "Úgy éreztem, hogy egész életemben az a sors volt megírva számomra, hogy a villamosszékben végezzem. Ha ez így volt, akkor így kellett történnie." A szerző szerint abszurd dolog volt arra számítani, hogy a laikus bíróság megérti a tárgyaláson szakmai zsargonban előadott bonyolult pszichiátriai vallomást. A játszmák nyelvén a fő kérdés kétszótagúnál nem hosszabb szavakban megfogalmazható: egy kilencéves fiú elhatározza (a tárgyaláson világosan feltárt okokból), hogy az a sorsa, hogy a villamosszékben végzi. Élete hátralevő részét e cél felé törekedve élte le, és barátnőjét eszközként használva végül is feladta magát.

2. A "Rabló-Pandúrról" és az elítéltek által játszott játszmákról bővebb információ található: Ernst, F. H. and Keating, W. C.: "Psychiatric Treatment of the California Felon." *American Journal of Psychiatry*, 120:974-979, 1964.

Tizenegyedik fejezet

Játszmák a rendelőben

A hivatásos játszmaelemzőnek elsősorban azokat a játszmákat kell ismernie, amelyeket konkrét játszanak terápiás helyzetekben. Első kézből legkönnyebben a rendelőben tanulmányozhatók. A cselekvő személy szerepétől függően három típusal számolhatnak:

1. Terapeuták és kiszálló gondozók játszmái: "Én csak segíteni próbálok rajtad" és "Pszichiátria".
2. Olyanok játszmái, akik terápiás csoport tagjai; ilyen például a "Melegház".
3. Laikus betegek és kliensek játszmái: "Nyomorgó", "Paraszt", "Ostoba" és "Faláb".

I. Melegház

Tézis: Ez a "Pszichiátria" változata, legkeményebben ifjú társadalomtudósok, például klinikus pszichológusok játsszák. Kollégáik társaságában ezek a fiatal emberek hajlamosak a "Pszichoanalízis" játszására, gyakran kedélyes formában, miközben ilyen kifejezéseket használnak: "Vigyázz, kilátszik ellenséges beállítottságod", vagy: "Vajon milyen mechanikussá válhat egy védekezési mechanizmus?" Ez általában ártalmatlan és élvezetes időtöltés; tapasztalatgyűjtésük normális szakasza, és ha akad néhány eredeti figura benne, roppant szórakoztató lehet. (A szerző kedvence: "Úgy látom, megint érkezett az Országos Szakma Mellé Fogó Hét.") Ha ezek az emberek pszichoterápiás csoport tagjai, hajlamosak mélyebben elmerülni a kölcsönös kritikában; mivel az adott helyzetben ez nem valami termékeny, a terapeutának más irányba kell terelnie a dolgot. A soron következő történetekből könnyen összeállhat a "Melegház" játszma.

A frissen végzettek erősen hajlamosak az úgynevezett "valódi érzelmek" túlzott tiszteletére. Az ilyen érzelmek kifejeződését gyakran megelőzi annak bejelentése, hogy kialakulóban van. A bejelentés után az érzelmet leírják, helyesebben bemutatják a csoportnak, mintha csak valamilyen áhítatos csodálatot érdemlő, ritka virág lenne. A többi tag olyan képet vág, mint a szakértők a botanikus kertben, a reagálások ünnepélyesek. A probléma láthatólag az - a játszmaelemzés zsargonjával élve -, hogy vajon a szóban forgó érzelmek méltó-e arra, hogy az Országos Érzelmek Show-ban felvonultassák. Ha a terapeuta kérdezősködésével beavatkozik, nagyon megnehezítelnék rá, ügyetlen kezű bumfordinak látják, aki szétmarcangolja a gyönyörű egzotikus növényt. A terapeuta természetesen úgy véli, ahhoz, hogy egy virág anatómiáját és fiziológiáját megismerjük, szükséges lehet az is, hogy részeire bontsuk.

Antitézis: Az antitézis, ami a terápiás eredmény szempontjából döntő jelentőségű, nem egyéb, mint ironizálás a fent említett leírás fölött. Ha a játszma szabad folyása elé nem gördítenek akadályt, éveken át változatlanul folyhat, a beteg pedig végül is úgy érzi: elegendő terápiás tapasztalathoz jutott., melynek során kifejezésre juttatott "ellenségességet", és megtanulta, hogyan kell "szembenézni az érzelmekkel", s mindez fölényhelyzetbe juttatja kevésbé szerencsés betegtársaival szemben. Valójában egész idő alatt roppant kevés dolog történt, ami a dinamika szempontjából jelentős lehet, és az időbefektetést nem koronázták maximális terápiás előnyök.

Az irónia nem a betegek ellen, hanem tanáraik és az ilyen szuperfinomkodást bátorító kulturális miliő ellen irányul. Egy jól időzített szkeptikus megjegyzés sikeresen leválaszthatja őket a beképzelt Szülői befolyásokról, és kevésbé öntelt határozottságot eredményezhet egymással zajló tranzakciókban.

Ahelyett hogy melegházi atmoszférában tenyésztenék az érzelmeket, hagyják őket természetesen növekedni, és akkor szakítják le őket, amikor beértek.

Ebben a játszmában a legnyilvánvalóbb a külső pszichológiai előny, mert úgy kerülnek el az intimitást, hogy az érzelmek kifejezéséhez sajátos körülményeket teremtenek, a reagálásokra pedig sajátos korlátozásokat állítanak fel.

2. Én csak segíteni próbálok rajtad

Tézis: Ezt a játszmát bármilyen hivatásszerű helyzetben játszhatják; nemcsak a pszichoterapeuták és szociális gondozók játszmája. Leginkább mégis a szociális gondozók egy bizonyos típusú képzéssel rendelkező csoportjában virágzik.

Ennek a játszmának az elemzése különös körülmények között világosodott meg a szerző előtt. Egy pókerjátzsma összes játékosra kettő kivételével - az egyik kutató pszichológus volt, a másik üzletember - passzolt. Az üzletember, akinek értékes lapja volt, licitált; a pszichológus, akinek verhetetlen leosztása volt, ráhívott. Az üzletember zavarba jött, mire a pszichológus tréfásan megjegyezte: "Ne idegeskedjék, én csak segíteni próbálok magán!" Az üzletember habozott, végül is tartotta a tétet. A pszichológus felmutatta a nyerő lapokat, mire a másik méltatlankodva lecsapta a kártyát. A jelenlévők teli torokból kacagtak a pszichológus tréfáján, a vesztes pedig gyászos képpel megjegyezte: "Mondhatom, remekül segített!" A pszichológus értő pillantást vetett a szerzőre, amiben benne volt, hogy a tréfát valójában a pszichiátriai szakmának szánta. Ebben a pillanatban vált világossá a játszma struktúrája.

Az ilyen jellegű hivatásokban a szociális gondozó vagy a terapeuta valamilyen tanácsot ad a kliensnek vagy betegnek. A páciens visszajön, és közli, hogy a javaslat nem vezetett a kívánt eredményre. A szakember nagyjából beletörődik, lerázza magáról a kudarcélményt, és újra próbálkozik. Ha éberebb, belenyilall a frusztráció enyhe érzete, de mindenképpen megpróbálja újra. Többnyire nem érzi szükségét, hogy tisztába jöjjön a saját indítékaival, mert tudja, hogy számos hasonló képzettségű kollégája ugyanígy jár el, tudja, hogy ő a "helyes" eljárást követi, és bizhat felettesei teljes támogatásában.

Ha kemény játékosra akad, például egy kényszeresen ellenséges egyénre, egyre nehezebb lesz megbirkózni a feladattal. Nehézségei támadnak, és a helyzet romlik. A legrosszabb eset az, amikor dühödtt paranoiddal kerül szembe, aki egy szép napon felháborodva beront, és azt ordítja: "Látja, ennek is maga az oka!" Ekkor a terapeuta frusztrációja előtérbe nyomul, és ebben a kimondott vagy kimondatlan gondolatban ölt alakot: "De én csak segíteni próbáltam rajta!" A hálátlanság okozta zavart bizonytalanság nem csekély szenvedést okoz neki, s ez mutatja, hogy milyen bonyolult indítékok húzódnak meg magatartása mögött. A zavarodottság a játszma nyeresége.

A hivatásos segítők nem szabad összekeverni azokkal az emberekkel, akik "Én csak segíteni próbálok rajtad-ot" játszanak. Az olyanok, mint: "Azt hiszem, ebben az ügyben tehetünk valamit", "Tudom, hogy mi a tennivaló", "Az a dolgom, hogy segítsek rajtad" és "A honoráriumom azért, hogy segítsek rajtad, ennyi és ennyi lesz", mind különböznek az "Én csak segíteni próbálok rajtad-tól". A felsorolt négy, ha jóhiszemű, Felnőtt ajánlat arra, hogy szaktudást bocsásson a szorult helyzetbe került páciens vagy kliens rendelkezésére. Az "Én csak segíteni próbálok rajtad" játszmában a kimenetelt nagyobb súllyal határozza meg a rejtett indíték, mint a szakmai hozzáértés. Ez az indíték azon a beállítottságon alapul, hogy az emberek hálátlank és kiábrándítóak. A siker kilátása riasztólag hat a szakemberben levő Szülőre, és szabotázsra ingerli, mivel a siker fenyegeti beállítottságát. Az "Én csak segíteni próbálok

rajtad" játékosnak szüksége van arra a biztonságérzetre, hogy segítségét nem fogadják el, bármilyen kitaróan kínálja is. A kliens válasza: "Láthatod, mindent megpróbáltam" vagy "Semmi sincs, amivel segíthetnél rajtam". A rugalmasabb játékosok kompromisszumra is képesek: semmi rossz nincs abban, ha az ember elfogadja a segítséget, feltéve, ha elég hosszú ideig halogathatja. A terapeuták ezért gyakran mentegetőznek, ha gyors eredményt érnek el, tudják ugyanis, hogy a szakmai összejöveteleken egyes kollégák majd kritikával illetik őket. A kemény "Én csak segíteni próbálok rajtad" játékosok, mint például egyes szociális gondozók - ellenpólusai a jó ügyvédek, akik klienseiken szentimentalizmus nélkül segítenek, és nem gabalyodnak bele személyesen az ügybe. Itt a mesterségbeli tudás lép a színlelt buzgalom helyébe.

Néhány olyan iskola, amely szociális gondozókat képez, valósággal hivatásos "Én csak segíteni próbálok rajtad" játékosokat kitanító akadémia, és végzős hallgatói csak nehezen tudnak ellenállni e játszma kísértésének. Az alábbiakban kifejtettek jól illusztrálja majd az a példa, amely a kiegészítő, "Nyomorgó" játszma leírásában olvasható.

Az "Én csak segíteni próbálok rajtad" és változatai könnyen felfedezhetők a mindennapi életben. A család barátai és rokonai játsszák (például "Meg tudom neked nagybani áron szerezni"), valamint olyan felnőttek, akik gyermekvédelmi munkában vesznek részt. Az "Én csak segíteni próbálok rajtad" a szülők kedvence, csemetéik pedig kiegészítő játszmaként rendszerint "Látod, ennek is te vagy az oká-t" játszanak. Társadalmi vonatkozásban lehet a "Schlemiel" olyan változata, ahol a kárt. inkább segítség közben okozzák, mint a pillanat hatása alatt; itt a klienst az olyan áldozat testesíti meg, aki "Miért mindig velem történik ilyesmi?-t" vagy annak egyik változatát játssza.

Antitézis: A szakember különböző eszközökkel rendelkezik ahhoz, hogy ne ugorjon be az ilyen játszma szóval invitálásnak; hogy melyiket választja közülük, az attól függ, hogy kapcsolata a pácienssel milyen stádiumban jár, s különösképpen függ a páciensben lakozó Gyermekek attitűdjétől.

1. A klasszikus pszichoanalitikus antitézis a legkimunkáltabb; a páciens ezt tűri el a legnehezebben. A terapeuta úgy tesz, mintha észre sem venné a kihívást. A páciens egyre rámenősebb. Végül is a kétségbeesés állapotába kerül, amely haragban vagy depresszióban nyilvánul meg: ez a jellegzetes tünete annak, hogy a játszmát meghiúsították. A helyzet hasznos konfrontációhoz vezethet.

2. Az első felhíváskor megkísérelhető egy szelídebb (de nem mesterkélte) konfrontáció. A terapeuta leszögezi, hogy a páciensnek terapeutája, nem pedig ügyintézője.

3. Még szelídebb eljárás, ha a páciens bevezetik egy terápiás csoportba, és az ügyet a többi betegre bízzák.

4. Erősen felzaklatott páciens esetében szükséges lehet az is, hogy a kezdeti szakaszt vele játsszák. Ezeket a pácienseket pszichiáternek kell kezelnie, aki orvos lévén tud írni gyógyszereket és tanácsokat, egészségügyi rendszabályokat, melyeknek még ma, a nyugtatók korában is megvan a maguk értéke az ilyen emberek esetében. Ha az orvos által előírt életrendben szerepelnek fürdők, gyakorlatok, pihenőórák, rendszeres étkezés és gyógyszerelés, úgy a következő változatok lehetségesek: a páciens 1. betartja az előírásokat, és jobban érzi magát; 2. gondosan betartja az előírásokat, és panaszkodik, hogy nem segítenek; 3. mellel megemlíti, hogy elfelejtette az utasításokat betartani, vagy hogy azért hagyott fel az előírt életrenddel, mert semmit sem ért. A második és harmadik esetben a pszichiáternek kell eldöntenie, vajon a páciens éret-e a játszmaelemzésre, vagy pedig valamilyen másfajta kezelés javallt-e, amely előkészítené a későbbi pszichoterápiára. A pszichiáternek, mielőtt a következő lépésről döntene, gondosan ki kell értékelnie, milyen a megfelelés az életrend és a páciens azon hajlama között, hogy az életrenddel játszmát játsszon.

A páciens antitézise: "Ne te mondd meg, hogy mivel segítek magamon, majd én megmondom neked, mit csinálj, hogy segíthess rajtam." Ha a terapeutát Schlemielnek ismerik, akkor a páciens részéről az a helyes antitézis: "Nem rajtam, rajta kell segíteni." De azoknak, akik elszántan játsszák az "Én csak segíteni próbálok rajtad-ot", általában rossz a humorérzékük. A páciens antitétikus lépései általában kedvezőtlen fogadtatásra találnak, és életre szóló ellenségességet válthatnak ki a terapeutából. A mindennapi életben ilyen lépéseket nem kell kezdeményezni, hacsak nem vagyunk rá felkészülve, hogy az utat kíméletlenül végigjárjuk, és vállaljuk a következményeket. Ha például nyersen elutasítunk egy

olyan rokont, aki "Meg tudom neked nagybani áron szerezni-t" játszik, komoly családi bonyodalmakat okozhatunk.

Elemzés

Tézis: "Soha senki sem csinálja azt, amit mondok."

Célzat: A büntudat enyhítése.

Szerepek: Segítő, Kliens.

Dinamika: Mazochizmus.

Példák: 1. A gyerekek tanulnak, a szülő beleavatkozik. 2. Szociális gondozó és kliens.

Társadalmi paradigma: Szülő-Gyermek.

Gyermek: "Én most mit csinállok?"

Szülő: "Íme, ezt csinálod."

Pszichológiai paradigma: Szülő-Gyermek.

Szülő: "Nézd, milyen helyénvalóan cselekszem."

Gyermek: "Majd megmutatom neked, hogy mennyire nem helyénvaló, amit cselekszel."

Lépések: 1. Utasítások kérése - Utasítások megkapása. 2. Az eljárás elfuserálása - Rosszallás. 3. Annak bizonyít-

tása, hogy az eljárások hibásak - Implicit mentegetőzés.

Előnyök: 1. Belső pszichológiai előny - mártíromság. 2. Külső pszichológiai előny - a hiányosságokkal való

szembenezés elkerülése. 3. Belső társadalmi előny - projektív típusú "Szülői munkaközösség"; hálátlanság. 4. Külső társadalmi előny - projektív típusú "Pszichiátria". 5. Biológiai előny - arcul csapás a klienstől, simogatás a felettesektől. 6. Egzisztenciális előny - Minden ember hálátlan.

3. Nyomor

Tézis: Ennek a játszmának a téziséte igen jól írja le Henry Miller A marusszi kolosszus című művében: "Az eset abban az évben történhetett, amikor munka után járkáltam, anélkül hogy csak halvány szándékomban is lett volna valamilyen ajánlatot elfogadni. Most, hogy visszagondolok rá, bármennyire kétségbeejtőnek ítélem helyzetemet, még arra sem vettem a fáradságot, hogy átnézzem az újságok apróhirdetéseit."

Ez a játszma az "Én csak segíteni próbálok rajtad" egyik kiegészítő játszmája, úgy, ahogyan azok a szociális gondozók játsszák, akik belőle élnek. A "Nyomort" ugyanilyen hivatásszerűen játssza az a kliens, aki ilyen módon keresi meg a kenyerét. A szerzőnek kevés személyes tapasztalata van a "Nyomor" játszmáról, de az alábbi beszámoló, amely egyik legkitűnőbb ismerőjétől származik, jól érzékelteti természetét és helyét társadalmunkban.

Fekete kisasszony egy szociális gondozó szervnél dolgozott Az intézmény kinyilvánított célja - melyhez állami támogatást kapott - a nyomorgók munkaképessé tétele volt; vagyis az, hogy hozzásegítse őket valamilyen jövedelmező munkához és az állás megtartásához. A hivatalos jelentések szerint a szerv ügyfelei állandó "előrehaladást mutattak", de csak igen kevesen váltak közülük valóban "újra munkaképessé". Ez érthető is - mondták -, mert legtöbbjük már jó néhány éve a kliensük, egyik gondozó szervtől járkált a másikig, néha egyidejűleg ötöt-hatot is foglalkoztatott, vagyis nyilvánvalóan "nehéz eset".

Fekete kisasszony, aki jártas volt a játszmaelemzésben, hamar rájött, hogy kollégái állhatatosan játsszák az "Én csak segíteni próbálok rajtad-ot", és kíváncsian figyelte, hogyan reagálnak erre a kliensek. Ellenőrzésképpen saját klienseit hétről hétre megkérdezte, hány munkalehetőséget néztek meg. Érdekes felfedezést tett: noha elméletben mindannyiuknak mindennap buzgón kellett volna munka után járniuk, valójában igen csekély energiát fordítottak az ügyre, és a látszat erőfeszítések nemegyszer ironikusan hatottak. Az egyik kliens például azt mondta, hogy legalább napi egy hirdetésre válaszolt. "Milyen munka volt?" - kérdezte a gondozónő. A férfi azt felelte, hogy a kereskedelemben szeretne elhelyezkedni. "Csakis az ilyen jellegű hirdetésekre válaszol?" - hangzott a második kérdés. Igen, válaszolta a férfi, de az a nagy baja, hogy dadog, és ezért nem tudja választott hivatásának szentelni magát. Fekete kisasszony felettese tudomást szerzett beosztottjának ilyen irányú kérdéseiről, és a gondozónőt megrótták, amiért "fölsőleges nyomást gyakorol" klienseire.

Fekete kisasszony azonban nem hagyta magát, és továbbra is azon fáradozott, hogy munkába állítsa gondozottjait. Kiválasztotta azokat, akik jó erőben voltak, és láthatólag semmi okuk nem volt arra, hogy továbbra is segélyből éljenek. Ezzel a csoporttal aztán megbeszélte az "Én csak segíteni próbálok rajtad" és a "Nyomor" nevű játszmákat. Amikor már hajlamosak voltak befogadni a hallottakat., a gondozónő azt mondta, hogy ha nem találnak munkát, beszünteti számukra a segély folyósítását, és átirányítja őket egy másfajta szervhez. Több csoporttag úgyszólván azon nyomban talált munkát, közülük néhányan évek óta először. De méltatlankodtak Fekete kisasszony magatartása miatt, és egyesek panaszos leveleket írtak a felettesének. Az behívta őt, és még szigorúbban megróttá, azon az alapon, hogy noha volt kliensei dolgoznak, még nem voltak "teljesen érettek a munkába állításra". A felettes arra is utalt, hogy kérdésessé vált Fekete kisasszony további alkalmaztatása az intézménynél. A gondozónő, anélkül hogy veszélyeztette volna állását, finom érzékkel igyekezett tisztázni, hogy a szerv véleménye szerint mit jelent a "munkába állásra teljesen érett" fogalma. Ez nem tisztázódott. Csupán annyit közöltek vele, hogy "szükségtelen nyomást gyakorol" az emberekre, azt pedig nem írták a javára, hogy ezek az emberek évek óta most tartják el először a családjukat.

Mivel Fekete kisasszonynak szüksége volt a keresetére, és munkája veszélyben forgott, néhány barátja segíteni próbált rajta. Egy pszichiátriai klinika köztisztelőben álló vezetője írt a gondozónő felettesének, közölte, hogy tudomására jutott: Fekete kisasszony különlegesen hatékony munkát végzett néhány ügyfél esetében, és érdeklődött, hogy a gondozónő beszámolhatna-e tapasztalatairól klinikája dolgozóinak. A felettes nem adott engedélyt. az előadás megtartásához.

Ebben az esetben a "Nyomor" játszma szabályait a gondozó szerv úgy állította fel, hogy azok kiegészítették az "Én csak segíteni próbálok rajtad" helyi szabályait. A dolgozó és a kliens közötti hallgatólagos egyezség így hangzott:

Szociális gondozó: "Segíteni foglak (feltéve, hogy nem kerülsz jobb állapotba)."

Kliens: "Munka után fogok nézni (feltéve, hogy nem kell valóban találnom)."

Ha egy kliens megszegte az egyezményt azzal, hogy jobb állapotba került., a gondozó szerv elvesztett egy ügyfelet, az ügyfél elvesztette a segílyt, és mindketten úgy érezték, hogy hátrányos helyzetbe kerültek. Ha a dolgozó - mint például Fekete kisasszony - azzal szegte meg az egyezséget, hogy a klienset valóban rávette a munkába állásra, a gondozó szervet a kliens panaszai hozták hátrányos helyzetbe; a dolog a felsőbb hatóságok tudomására juthatott, és a kliens megint csak elvesztette a segílyt.

Amíg mindkét fél betartotta a hallgatólajos szabályokat, addig mindkettő megkapta, amit akart. A kliens kapta a segílyt, és hamarosan kiderítette, hogy a szerv cserébe mit kíván: lehetőséget arra, hogy "kinyújtsa segítő kezét." (az "Én csak segíteni próbálok rajtad" részeként), ezenfelül "klinikai anyagot" (amit bemutathat "kliens központú" szakmai összejöveteleken). A kliens készséggel tett eleget ezeknek az igényeknek, ugyanannyi öröme származott belőle, mint a gondozó szervnek. Így jól kijöttek egymással, és egyik fél sem vágyódott arra, hogy véget vessen egy ennyire kielégítő kapcsolatnak. Fekete kisasszony tényleg "segítő kezét adott", ahelyett hogy "kinyújtotta volna segítő kezét", és "klienscentrikus" helyett "közösségcentrikus" szakmai megbeszélést ajánlott: ez a többieket zavarta, noha Fekete kisasszony csupán a megállapított szabályok szellemében járt el.

Itt megjegyzendő két dolog. Először: a "Nyomor" csak a gondozó szerv klienseinek csekély hányadánál ölt játszmaformát, a többségnél egyszerűen a fizikai, mentális vagy gazdasági csökkentértékűség állapota. Másodszor: ezt a játszmat csak olyan szociális gondozók támogatják, akiket. "Én csak segíteni próbálok rajtadra" képeztek ki. Mások rosszul túrik ugyanezt.

Rokon játszmák: a "Veterán" és a "Klinika". A "Veterán" is hasonló szimbiotikus kapcsolatot mutat - ebben az esetben a Veteránok Ügyintéző Szerve, hasonló szervezetek és a hadirokkantak törvényes kiváltságaiban osztozó "hivatásos veteránok" között. A "Klinikát" a nagy kórházak ambulanciáit látogató emberek egy része játssza. A „Nyomort” vagy a "Veteránt" játszóktól eltérően a "Klinika" játékosai nem kapnak anyagi támogatást, hanem más előnyökhöz jutnak. Hasznos társadalmi célt szolgálnak azzal, hogy készséggel hozzájárulnak az egészségügyi személyzet kiképzéséhez és a beteges folyamatok tanulmányozásához.

Ebből olyan, jogos Felnőtt kielégüléshez jutnak, ami nem elérhető a "Nyomor" és a "Veterán" játékosai számára.

Antitézis: Az antitézis, amennyiben javallt, abból áll, hogy beszüntetik a segílyt. A kockázat forrása itt nem elsősorban a játékos - úgy, mint a legtöbb játszmaiban -, hanem az, hogy ez a játszma össze van hangolva egyéb kulturális tényezőkkel, és a kiegészítő "Én csak segíteni próbálok rajtad" játékosai oltalmazzák. A fenyegetés itt a kollégák, a megmozgatott közönség, a kormányzati szervek és a védegyletek oldaláról érkezik. A "Nyomor" ellenjátszmájának bevetését követő panaszok lármás felzúduláshoz - "Igen, igen, nézzük csak meg, hányadán is áll a dolog!" - vezethetnek, ami egészséges, konstruktív műveletnek vagy időtöltésnek tekinthető, még akkor is, ha egyszer-egyszer nem is bátorítja az őszinteséget. Amerikában a demokratikus szabadságjogok politikai rendszere azon a felhatalmazáson nyugszik (és ez sok más kormányformában nem így van), hogy ez a kérdés feltehető. Ahol nincs ilyen felhatalmazás, ott késedelmet szenved az embert szem előtt tartó társadalmi haladás.

4. Paraszt

Tézis: A prototípusul szolgáló paraszt egy ízületi gyulladásban szenvedő bolgár falusi asszony, aki eladja egyetlen tehenét, és a pénzen felutazik a szófiai egyetemi klinika professzorához; az megvizsgálja, esetét érdekesnek tartja, ezért bemutatja az orvostanhallgatóknak. A professzor vázolja a patológiát, a tüneteket és a diagnózist, sőt a kezelést is. A parasztasszonyt ez az eljárás áhítatos tisztelettel tölti el. Mielőtt távozik, a professzor átnyújt neki egy receptet, és még részletesebben elmagyarázza a gyógymódot. E nagy tudás láttán az asszony odavan a csodálattól, és kimondja a "Nahát, hogy maga milyen csodálatos, professzor úr!" bolgár változatát. Mindennek ellenére a receptet sohasem váltja be. Először is, nincs patika a faluban; másodszor, ha lenne is, soha nem adna ki a kezéből egy ilyen értékes papírdarabot. Arra sincs lehetősége, hogy a többi előírásnak - diéta, hidroterápia stb. - eleget tegyen. Továbbra is ugyanolyan nyomorékan él, mint azelőtt, de most boldog, mert mindenkinek elmesélheti, hogy milyen csodálatos kezelést írt elő neki a híres szófiai professzor, akinek a nevét minden este imájába foglalja.

Évekkel később a professzor csapnivaló kedélyállapotban történetesen átmegy a falun, amikor egy gazdag, de követelőző pácienshez tart. Amikor a parasztasszony kirohan hozzá, kezét csókol neki, és emlékezteti a csodálatos életrendre, amit annak idején előírt neki, a professzor is visszaemlékezik a betegre. Kegyesen elfogadja hódolatát, és különösen jólesik neki, amikor hallja, milyen jót tett a kezelés. Annyira el van ragadtatva, hogy észre sem veszi: a parasztasszony rokkantabb, mint valaha.

Társadalmilag "Parasztot" vagy ártatlan, vagy színlelt formában játsszák, mindkettőnek a mottója: "Nahát, hogy maga milyen csodálatos, Bürgözdí úr!" Az ártatlan formában Bürgözdí valóban csodálatos. Ünnepelet költő, festő, emberbarát vagy tudós, és naiv fiatal nők gyakran hosszú utakat tesznek meg abban a reményben, hogy láthatják; akkor imádatlással ülhetnek a lábainál, és regényes meséket szöhetnek a gyengéiről. A ravaszabb nő, aki tudatosan arra veszi az irányt, hogy egy ilyen embernek - akit őszintén csodál és becsül - a szeretője vagy a felesége legyen, tökéletesen tisztában lehet az illető gyengéivel. Még ki is használhatja őket annak érdekében, hogy megkapja, amit akar. Ennek a kétféle nőtípusnak a közreműködésével jön létre a játszma, vagy úgy, hogy romantizálják, vagy úgy, hogy kihasználják a gyengeségeket. Azért ártatlan, mert csodálatuk tárgyának teljesítményeit őszintén becsülik, és helyesen értékelik.

A színlelt formában Bürgözdí vagy csodálatos, vagy nem csodálatos, de olyan asszonnal kerül szembe, aki egyik esetben sem képes őt a legjobb értelemben értékelni; az is lehet, hogy a nő első osztályú prostituált. "Ó, én szegényt" játszik, és a "Nahát, hogy maga milyen csodálatos, Bürgözdí urat!" üres hízelkedésként használja céljai elérésére. A lelke mélyén vagy megzavarodik a férfitől, vagy kineveti. De a nő nem a férfival törődik; valójában a vele járó illetéktelen hasznot akarja.

Klinikailag a "Parasztot" két hasonló formában játszhatják, mindkettőt azzal a mottóval: "Nahát, hogy maga milyen csodálatos, professzor úr!" Az ártatlan formában a páciens mindaddig elégedett, ameddig hinni tud a "Nahát, hogy maga milyen csodálatos, professzor úr!-ban", ami azt a kötelezettséget rója a terapeutára, hogy jó modorú legyen, mind nyilvánosan, mind a magánéletben. A színlelt formában a páciens azt reméli, hogy a terapeuta beszedi az ő "Nahát, hogy maga milyen csodálatos, professzor úr!-ját", és majd azt gondolja: "Maga egész különlegesen jó felfogású." Ha elérte, hogy a terapeuta ilyen beállítottságú lesz, akkor az neveléses színben tűnik fel, és a páciens áttér egy másik terapeutára. Ha a terapeutát nem ilyen könnyű megszédíteni, akkor még segíteni is tud a páciensen.

A páciens úgy nyerheti meg legkönnyebben a "Nahát, hogy maga milyen csodálatos, professzor úr!-at", hogy nem javul az állapota. Ha rosszabb indulatú, még határozottabb lépéseket is tehet, hogy a terapeutát neveléses színben tüntesse fel. Egy nőnek, aki pszichiáterével "Nahát, hogy maga milyen csodálatos, professzor úr!-at" játszott, semmit sem enyhültek a panaszai; végül is otthagya, ünnepléses hajbókolás és mentegetőzés közepette. Ekkor segítségért egy nagyra becsült egyházi személyhez fordult, és vele is "Nahát, hogy maga milyen csodálatos, professzor úr!-at" játszott. Néhány hét múltán belevitte egy másodfokú "Megerőszakolósdi" játszma. Ezután szomszédolás közben bizalmasan elmesélte, hogy mennyire csalódott az emberekben, hogy lám, egy ilyen kitűnő ember is, mint Fekete tiszteletes úr, gyöngé pillanatában képes volt közeledni egy olyan ártatlan és kevésbé vonzó nőhöz, mint amilyen ő. Ismerve a feleségét, természetesen meg tud neki bocsátani, de hát mégiscsak stb. Ez a kis bizalmas vallomás csak amúgy véletlenül csúszott ki a száján, és csak azután döbönt rá, "legnagyobb rémületére", hogy a szomszéd - presbiter. A pszichiáterrel szemben úgy nyert, hogy nem javult az állapota; a lelkészével szemben úgy nyert, hogy elcsábította, noha ezt vonakodott beismerni. Egy másik pszichiáter azonban bevitte egy terápiás csoportba, ahol nem tudott korábbi módszerével manőverezni.

A terápiás időt sem a "Nahát, hogy maga milyen csodálatos, professzor úr!-ral", sem a "Maga különlegesen jó felfogóképességűvel" nem tudta kitölteni; elkezdte behatóbban vizsgálni a saját magatartását, és a csoport segítségével képes volt mindkét játszóját, a "Nahát, hogy maga milyen csodálatos, professzor úr!-at" és a "Megerőszkolódót" is feladni.

Antitézis: A terapeutának először el kell döntenie, hogy a játékot ártatlanul játsszák-e; ha igen, akkor a páciens érdekében el kell tűrni mindaddig, ameddig az abban közreműködő Felnőtt eléggé szilárdan áll a lábán ahhoz, hogy ellenlépéseket lehessen megkockáztatni. Ha a játék nem ártatlan, az ellenlépéseket meg lehet tenni az első megfelelő alkalommal azután, hogy a páciens már eléggé felkészítették annak a megértésére, ami történik. A terapeuta ekkor következetesen visszautasítja a tanácsadást, és amikor a páciens tiltakozni kezd, világossá teszi, hogy nem egyszerűen "Póker arcú pszichiátriáról" van szó, hanem jól átgondolt taktikáról. A kellő időpontban attól, hogy a terapeuta elzárkózik, a páciens vagy feldühödik, vagy akut szorongásos tüneteket mutat. A következő lépést az határozza meg, hogy mennyire rossz a páciens állapota. Ha túlságosan felzaklatott, akut reakcióit megfelelő pszichiátriai vagy analitikus eljárásokkal kell kezelni, hogy helyreállítható legyen a terápiás helyzet. A színlelt forma esetében az az elsőrendű cél, hogy a Felnőttet leválasszuk a képmutatató Gyermekről, s így a játék elemezhetővé váljék.

Társadalmi helyzetekben el kell kerülni az ártatlan "Nahát, hogy maga milyen csodálatos, Bürgözdí úr!-at" játzók ügyeibe való intim belekeveredést.

Az is igaz, hogy a színlelt "Nahát, hogy maga milyen csodálatos, Bürgözdí úr!-at" játzó nők közül sokan igen érdekesek és intelligensek - ha meg lehet őket szabadítani a játzójuktól, igen élvezetes színpontjaivá válhatnak a család baráti körének.

5. Pszichiátria

Tézis: A pszichiátriát mint eljárást meg kell különböztetnünk a "Pszichiátriától" mint játzójától. A tudományos közlemények megfelelő klinikai formában közzétett anyagai alapján a pszichiátriai gyakorlatban egyebek között, az alábbi megközelítési módok bizonyultak értékesnek: sokterápia, hipnózis, gyógyszerek, pszichoanalízis, ortopszichiátria és csoportterápia. Vannak kevésbé használatos módszerek is, ezeket most nem említjük. A felsoroltak bármelyike használható a "Pszichiátria" játzójában; ennek alapja az "Én gyógyító vagyok" beállítottság, melyet diploma támogat, mondván, hogy "Íme itt áll, én gyógyító vagyok". Meg kell jegyezni, hogy ez minden esetben konstruktív, jóindulatú beállítottság, és a "Pszichiátriát" játzó emberek nagy része sok jót tehet, feltéve, hogy megvan hozzá a szakmai képzettsége.

Valószínű azonban, hogy jobb terápiás eredmények érhetőek el mérsékelt terápiai buzgalommal. Az antitézist Ambroise Paré már régen megfogalmazta: "Én kezelem, de Isten gyógyítja meg őket." Minden orvostanhallgató hallott erről a mondásról, együtt azzal, hogy *primum non nocere* és *vis medicatrix naturae*. A nem orvos terapeuták azonban nincsenek annyira rászorulva ezekre az ősi intelmekre. "Az én gyógyító vagyok, mert itt olvasható, hogy én gyógyító vagyok" beállítottság gyengítheti a hatást, és igen előnyösen helyettesíthető valami ilyesmivel: "Alkalmazni fogom a tanult terápiás eljárásokat abban a reményben, hogy lesz valami hasznuk." Ez kiküszöbölhet néhány lehetőséget, például az olyasmin alapuló játzókat, mint: "Tekintve, hogy én gyógyító vagyok, a te hibád, ha nem leszel jobban" (például "Én csak segíteni próbálok rajtad") vagy "Tekintve, hogy te gyógyító vagy, a kedvedért jobban leszek" (például a "Paraszt"). Elvben természetesen mindez ismeretes minden lelkiismeretes terapeuta előtt. Minden olyan terapeuta, aki jónevű klinikán valaha is

bemutatott egy esetet, felismerte ezt. És megfordítva: a jó klinikára az jellemző, hogy terapeutaiban tudatosítja ezeket a dolgokat.

Másfelől a "Pszichiátria" játszma könnyebben merül fel olyan pácienseknél, akiket előzőleg kevésbé hozzáértő terapeuták kezeltek. Egyes páciensek például gondosan kiválasztják a gyenge pszichoanalitikusokat, egyiktől a másikhoz vándorolnak, demonstrálják, hogy őket nem lehet meggyógyítani, s közben beletanulnak egy mind élesebb "Pszichiátria" játszmába; végül már az elsőrangú klinikus is nehezen tudja elválasztani a bűzát a konkolytói. A páciens oldalán a kettős tranzakció így fest:

Felnőtt: "Azért jövök, hogy meggyógyíts."

Gyermek: "Sohasem fogsz meggyógyítani, de megtanítasz rá, hogyan legyek jobb neurotikus (hogyan játsszak jobb >>Pszichiátria<< játszmát)."

A "Lelki egészséget" is hasonlóképpen játsszák; itt a kijelentés így hangzik: "Minden jobb lesz, ha alkalmazom a lelki egészségnek azokat az elveit, amelyekről olvastam és hallottam." Egy páciens az egyik terapeutától megtanulta a "Pszichiátria" játszását, a másiktól a "Lelki egészséget", majd újabb erőfeszítéssel csinos kis "Tranzakcionális elemzés" játszmába fogott. Amikor ezt nyíltan megvitatják vele, ráállt, hogy abbahagyja a "Lelki egészség" játszását, de kérte, hadd játszhasza tovább a "Pszichiátriát", mert akkor kellemesen érzi magát. A tranzakcionális pszichiáter beleegyezett. A páciens ezért még néhány hónapon át továbbra is hetente elmesélte az álmait és azt, hogy ő hogyan értelmezi azokat. A végén, talán csak egyszerűen hálából, azt mondta: mégis csak érdekes lenne megtudnia, hogy mi is a baj vele. Komolyan elkezdett érdeklődni a játszmaelemzés iránt, s az eredmény nem maradt el.

A "Pszichiátria" egyik változata az "Archeológia" (az elnevezés a San Franciscó-i dr. Norman Reidertől származik), amelyben a páciens beállítottsága a következő: ha rá tudna jönni, hogy ki áll a dolgok mögött, egy csapásra minden jóra fordulna. Ennek az az eredménye, hogy állandóan gyermekkori történéseken rágódik. A terapeutát néha beleviszik egy "Kritika" játszmába, itt a páciens leírja az érzéseit különböző helyzetekben, és a terapeuta elmondja, hogy mi a baj velük. Az "Önkifejezés" - amely gyakori játszma egyes terápiás csoportokban - "Az érzések jó dolgok" dogmára alapul. A közönséges kiszólásokkal élő páciens például megtapsolják, vagy legalábbis burkoltan magasztalják. A tapasztalt csoport azonban hamarosan "kiszúrja", hogy ez is játszma.

A terápiás csoportok egyes tagjai roppant ügyessé válnak a "Pszichiátria" játszma felfedezésében, és az új pácienssel hamarosan tudatják, ha úgy vélik, "Pszichiátriát" vagy "Tranzakcionális elemzést" játszik, ahelyett hogy csoportfolyamatok útján jutna el a helyes belátáshoz. Egy asszony, aki másik városba költözött, a korábbi "Önkifejezést" játszó csoportból átkerült egy jól begyakorolt csoportba, és ott elmondott egy gyermekkori vérfertőzési történetet. Ahelyett hogy áhítatos borzadályt tapasztalt volna, mint korábban mindig, amikor ezt a történetet elmesélte, közöny fogadta, s erre feldühödött. Meglepetve látta, hogy a csoportot jobban érdekli a benne jelentkező tranzakcionális bosszúság, mint az egykori vérfertőzés, és ingerülten kiáltotta oda nekik azt, ami nála láthatólag a legnagyobb sértés volt: nem freudisták! Freud természetesen sokkal komolyabban fogta fel a pszichoanalízist, és azzal, hogy kijelentette: ő maga nem freudista, elkerülte, hogy játszma váljék a pszichonalízisből.

Nemrégiben derült világosság a "Pszichiátria" egy újabb változatára; a neve "Mondd csak", és némiképpen hasonlít az összejöveteleken szokásos "Húsz kérdés" nevű időtöltésre. Fehér beszámol egy álmáról vagy egy incidensről, mire azt a többi tagok - köztük gyakran a terapeuta is - kitaró kérdezősködéssel értelmezni próbálják. Ameddig Fehér válaszol a kérdésekre, mindenki folytatja a kérdezősködést, csak akkor hagyják abba, amikor Fehér nem tud többé válaszolni. Akkor Fekete hátradől a székében, s értő pillantása mintha ezt mondaná: "Aha! Ha arra az egyre tudtál volna válaszolni, akkor bizonyára jobban éreznéd magad, én mindenesetre megtettem a magamét." (Ez távoli rokona az "És miért nem... - Hát igen, de...-nek"). Egyes terápiás csoportok úgyszólván kizárólag ezen a játszmán alapulnak, és éveken át működhetnek, anélkül hogy minimális változást vagy haladást érnének el. A "Mondd csak" is nagy mozgási szabadságot enged Fehérnek (a páciensnek), aki például végigcsinálhatja úgy a dolgot, hogy közben hatástalannak érzi, vagy ellenlépést tehet azzal, hogy válaszol minden feltett kérdésre; ebben az esetben a többi játékos haragja és döbbnete hamarosan nyilvánvaló lesz, ugyanis ezt veti oda nekik: "Válaszoltam az összes kérdéseitekre, és mégsem gyógyítottatok meg, hát mit értek tulajdonképpen?"

A "Mondd csak-ot" néha iskolai tanterekben is játsszák. A tanulók ebben az esetben tudják, hogy egy bizonyos típusú tanár kérdésére nem úgy kell megadni a választ, hogy feldolgozzák a tényleges adatokat, hanem eltalálják vagy kitalálják, hogy a lehetséges válaszok közül melyiknek örülne a pedagógus. Az ókori görög nyelv tanítása kitermelt egy tudálékos változatot: a tanár mindig fölül van, mindig elérheti, hogy a diák butának látszék, sőt ezt bizonyítja is, azzal a fogással, hogy a szöveg valamelyik nehezen megfejtendő részletét szemeli ki neki. A héber nyelv tanítása során is gyakran előfordul ez a játszma.

6. Ostoba

Tézis: Az "Ostoba" játszma enyhébb formájában a tézis így hangzik: "Veled együtt nevetek a saját ügyetlenségemen és ostobaságomon." ,A súlyosabban zavart egyének azonban duzzogva így is játszhatják: "Buta vagyok, mit tegyek, csinálj velem valamit." Mindkettőt depresszív beállítottságból játsszák. Az "Ostobát" meg kell különböztetni a "Schlemieltől", ahol a beállítottság agresszívabb, az ügyetlenség pedig csak kísérlet a megbocsátás megszerzésére. Meg kell különböztetni a "Clowntól" is: ez nem játszma, hanem időtöltés, amely megszilárdítja az "Én aranyos és vétlen vagyok" beállítottságot. Az "Ostobában" Fehérnek az a döntő tranzakciója, amellyel ráveszi Feketét, hogy őt butának nevezze. vagy hogy úgy reagáljon, mintha buta lenne. Fehér ezért Shlemielként cselekszik, de nem kér megbocsátást; sőt, a megbocsátás kellemetlenül érinti, mivel fenyegeti a beállítottságát. Vagy pedig bohóckodik, de semmivel sem jelzi, hogy csak bolondozik; azt akarja, hogy komolyan vegyék, és viselkedése szolgáltatassa ostobasága bizonyítékát. A külső nyereség számottevő; minél csekélyebb a tudása, Fehér annál hatásosabban játszhat. Az iskolában nem kell tanulnia. munkájában a régi, kitaposott úton járhat, nem fenyegeti az a veszély, hogy olyasmit tanul meg, ami előmozdítja. előmenetelét. Gyerekkorától fogva tudja, hogy ameddig ostoba, mindenki elégedett lesz vele, noha az ellenkezőjét állítja. Az emberek meglepődnek, ha szorult helyzetéből kivágja magát, kiderül, hogy nem is olyan ostoba - semmivel sem ostobább, mint az "ostoba" legkisebb fiú a tündérmesében.

Antitézis: Az enyhébb forma antitézise egyszerű. Az "Ostoba" ellenjátékosa, aki nem játszik, nem nevet az esetlenségen, nem kel ki az ostobaság ellen, életre szóló barátot szerez. A játszma egyik finomsága, hogy gyakran játsszák cyclothymiás vagy mániás-depressziós személyiségek. Amikor az ilyen egyén eufóriás, úgy látszik, mintha valóban azt szeretné, hogy a többiek vele együtt nevéssék ki. Ennek gyakran nehéz is ellenállni, mert úgy tűnik, valóban neheztel is arra, aki nem nevet velük, mert veszélyezteti a helyzetet és elrontja a játszmát. Amikor aztán az ilyen ember depressziós, és felszínre kerül a neheztelése azokkal szemben, akik együtt nevettek vele vagy kinevették, a kívül maradó világosan látja, hogy helyesen cselekedett. Előfordulhat, hogy amikor a páciens visszahúzódik, ő lesz az egyetlen, akit majd megtúr a szobában, vagy akihez beszél, a korábbi "barátokat" pedig, akik élvezték a játszmát, ellenségeiként kezeli.

Semmi értelme Fehérnek azt mondani, hogy valóban ostoba. Lehet, hogy valóban csekély az intelligenciája, ennek nagyon is tudatában van, és lehet, hogy a játszma eredendően így indult. Az ilyen emberek azonban bizonyos sajátos területeken kiválóak is lehetnek; gyakran erős oldaluk a pszichológiai belátás. Nem ártalmas, ha éreztetik velük az ilyen képességért kijáró tiszteletet, de ez nem ugyanaz, mint amikor ügyetlen próbálkozások történnek "megnyugtatójukra". Ez ugyan megadja azt a keserű elégtételt, hogy rájönnek, a többi ember még ostobább, mint ők, de ez csekély vigasz. Az ilyenfajta "megnyugtató" nem tartozik a legintelligensebb terápiás eljárások közé; rendszerint az "Én csak segíteni próbálok rajtad" játszma egyik lépése. Az "Ostoba" antitézise nem egy másik játszma felállítása, hanem az "Ostoba" játszmában való részvétel kerek elutasítása.

A duzzogó forma antitézise bonyolultabb probléma, mivel a morcos játékos nem nevetést vagy csúfolódást akar kiváltani, hanem a tehetetlenség vagy a bosszúság érzését akarja felkelteni; ezzel aztán tudja is, hogy mi a teendője, mert egybevág azzal, amire az embereket felszólítja: "Ugyan, tegyél már velem valamit!" Így tehát mindkét esetben győz. Ha Fekete nem tesz semmit, ez azért van, mert tehetetlennek érzi magát, ha tesz valamit, ez azért van, mert felbosszantották. Ezért ezek az emberek hajlamosak az "És miért nem... - Hát igen, de" játszására is, amely enyhébb formában ugyanazokat a kielégüléseket nyújtja nekik. Erre az esetre nincs könnyű megoldásunk, és nem is valószínű, hogy lesz mindaddig, amíg nem ismerjük meg alaposabban ennek a játszmának a pszichodinamikáját.

7. Faláb

Tézis: A "Faláb" legdrámaibb formája az "Elmezavarra való hivatkozás". Tranzakciós nyelven ez így hangzik: "Vajon el lehet-e várni valakitől, aki az érzelmeiben olyan zavart, mint én, hogy képes legyen visszatartani magát az emberöléstől?" Az esküdtbírástól pedig ezt a feleletet óhajtja: "Természetesen nem, aligha vetnének alá magát effajta korlátozásnak!" Az "Elmezavarra való hivatkozás" jogi játszma, elfogadható az amerikai kultúrában, és más, mint az az úgyszólván egyetemesen elfogadott elv, hogy valaki szenvedhet olyan súlyos pszichózisban, amely miatt egyetlen józan személy sem tekintené felelősnek a cselekedeteiért. Japánban az ittasság, a Szovjetunióban a háború idején teljesített katonai szolgálat hozható fel enyhítő körülményként botrányokozás miatti felelősségre vonás esetében (legalábbis a szerző tudomása szerint). A "Faláb" tézise így hangzik: "Mit lehet várni valakitől, akinek falába van?" Ha a kérdést így teszik fel, természetesen senki sem várna egyebet a falábú embertől, mint hogy maga hajtsa kerekese tolokocsiját. Ugyanakkor a második világháború idején volt egy falábú ember, aki a katonai kórházak amputáló részlegeiben rendszeresen fellépett, és igen ügyesen adott elő rángatózó szvingtáncszámokat. Akadnak vak emberek, akik jogi gyakorlatot folytatnak, és politikai funkciót töltenek be (a szerző szülővárosának jelenleg is vak polgármestere van). Akadnak süket pszichiáterek és kéz nélküli emberek, akik mégis tudnak írógépet használni.

Mindaddig talán semmiféle beavatkozásra nincs is szükség, ameddig valaki a valódi, eltúlzott vagy akár képzelt betegsége ellenére megbékél a sorsával. De amint pszichiátriai kezelésre jelentkezik, felmerül a kérdés, hogy vajon jól gazdálkodik-e az életével, és vajon felül tud-e emelkedni a betegségén. Ebben az országban a terapeuta gyakran a művelt közönség rosszállása közepette kénytelen dolgozni. Előfordul, hogy a páciens legközelebbi rokonai, akik a leglármásabban panaszkodtak a páciens által okozott kényelmetlenségekre, végül is a terapeuta ellen fordulnak, ha az a páciensnél határozott javulást tud előidézni. A játszmaelemző számára ez könnyen érthető, de feladata ettől még nem lesz egyszerűbb. Ha előtűnnek az első jelei annak, hogy a páciens a maga lábára tud állni, azaz felbomlással fenyeget az "Én csak segíteni próbálok rajtad" játszma, játékosai néha a leghihetlenebb eszközökkel próbálnak véget vetni a kezelésnek.

Mindkét oldalt jól szemlélteti Fekete kisasszonynak az a dadogó betege, akiről a "Nyomor" játszma tárgyalása során esett szó. Ez az ember a "Faláb" klasszikus formáját játszotta. Képtelen volt munkát találni, amit - helyesen annak tulajdonított, hogy dadogott, csak hogy az egyetlen foglalkozás, ami érdekelte, elárúsítói munkakör volt. Szabad állampolgárként joga volt bármely területen munkát keresni, de mivel dadogott, választása némi kételyeket ébresztett indítékainak tisztasága iránt. Amikor Fekete kisasszony kísérletet tett játszmaja megbontására, a segítőkész szerv igen kedvezőtlenül fogadta munkatársa lépéseit.

A "Faláb" különösen ártalmas a klinikai gyakorlatban, mivel a páciens rátalálhat egy olyan terapeutára, aki ugyanazt a játszmát játssza, ugyanazzal az ürüggyel, és így lehetetlen bármiféle haladást elérni.

Viszonylag könnyű elrendezni a dolgot az "Ideológiai ürügy" esetében; ez így hangzik: "Mit lehet várni valakitől, aki egy olyan társadalomban él, mint a miénk?" Egy páciens ezt egyszer a "Pszichoszomatikus ürüggyel" kombinálta: "Mit lehet várni valakitől, akinek pszichoszomatikus tünetei vannak?" Különböző terapeuták váltották nála egymást; az egyik elfogadta az egyik ürügyet, viszont nem fogadta el a másikat, de egyetlen olyan terapeutát sem talált, aki - mindkét ürügyet elfogadva - megajándékozta volna azzal, hogy jól érezhesse magát jelen beállítottságában; vagy pedig kikököcsözte volna belőle azzal, hogy mindkettőt elveti. Így a páciens bizonyíthatta, hogy a pszichiátria nem képes segíteni az embereken.

A jellegzetes magatartás mentiségére a páciensek többek között ilyen ürügyeket szoktak felhozni: meghülés, fejsérülés, helyzeti stressz, a modern élet okozta stressz, az amerikai kultúra és gazdasági rendszer. A tanult játékos könnyen találhat magának támaszt a különböző hatóságokban.

Azért iszom, mert ír vagyok." "Ez nem történne meg, ha Oroszországban vagy Tahitiben élnék." Az igazság az, hogy az orosz vagy a tahiti elmeosztályokon kezelt betegek igen hasonlóak az amerikai állami kórházakban fekvőkhöz. A klinikai gyakorlatban és a szociális kutatási tervekben gondosan meg kell vizsgálni két sajátos ürügyet, ezek: "Ha ők nem lennének" és "Cserbenhagytak".

Némileg kifinomultabbak az ilyen ürügyek: Mit lehet várni valakitől, aki a) zűrös családi körülmények között nőtt fel; b) neurotikus; c) analízisbe jár; d) az alkoholizmusnak nevezett betegségben szenved? Mindezt megkoronázza: "Ha ezt abba hagyom, nem fogom tudni elemezni a dolgot, és akkor sohasem gyógyulok meg."

A "Faláb" fonákja a "Riksa". Tézise: "Bezzeg ha ebben a városban lennének riksák (kacsacsőrű emlősök, ókori egyiptomit beszélő nők), akkor sohasem kerülök ilyen slamasztikába."

Antitézis: A "Faláb" ellenszere nem nehéz, ha a terapeuta tisztán el tudja különíteni egymástól a saját Szülőjét és Felnőttjét, és ha a terápia célját mindkét fél világosan megértette.

A Szülői oldalon állhat "jóságos" vagy "szigorú" Szülő. "Jóságos" Szülőként elfogadhatja a páciens ürügyét, kiváltképpen, ha az belevág a saját nézeteibe, talán azzal a racionalizációval, hogy az emberek mindaddig nem felelősek a tetteikért, ameddig be nem fejeződött a terápiájuk. "Szigorú" Szülőként elutasíthatja az ürügyet, és akarati versengésbe bocsátkozhat a pácienssel. A Faláb játékos már mindkét attitűdöt jól ismeri, és tudja, hogyan préselheti ki a maximális kielégülést mind a kettőből.

A terapeuta Felnőttként mindkét lehetőséget elveti. Amikor a páciens felteszi a kérdést: "Mit vár egy neurotikustól?" (vagy bármi egyébtől, amit az adott pillanatban ürügyként felhoz), a válasz így hangzik: "Én nem várok el semmit. Az a kérdés, hogy maga mit vár önmagától." A terapeuta egyetlen igénye, hogy a páciens komoly választ adjon erre a kérdésre, egyetlen engedménye, hogy elegendő időt ad a páciensnek ahhoz, hogy megválaszolja; ez hat héttől hat hónapig is terjedhet, függ a kettőjük közti viszonytól és a páciens előző felkészültségétől.

Hivatkozás

1. Berne, E.: "The Cultural Problem: Psychopathology in Tahiti." *American Journal of Psychiatry*, 116:1076-1081, 1960.

Tizenkettedik fejezet

Jó játzmák

A pszichiáter, akinek helyzete a legjobb és talán az egyedül megfelelő a játzmák tanulmányozására, sajnálatos módon szinte kizárólag olyan emberekkel foglalkozik, akiket játzmáik bajba sodortak. Ez annyit jelent, hogy a klinikai tanulmányozás számára kínálkozó játzmák bizonyos értelemben mind "rossz" játzmák. És tekintve hogy a játzmák meghatározásuknál fogva rejtett tranzakciókon alapulnak, szükségképpen tartalmazzák a kihasználás elemét. E két egyfelől gyakorlati, másfelől elméleti - okból kifolyólag nehéz dolog a "jó" játzmák felkutatása. A "jó" játzma így határozható meg: olyan játzma, amelynek pozitív társadalmi kihatása többet nyom a latban, mint indítékainak bonyolultsága, különösképpen ha a játékos könnyelműségtől, illetve cinizmustól mentesen megbékélt az indítékokkal. Vagyis: a jó játzma az, amely hozzájárul mind a többi játékos jó közérzetéhez, mind pedig annak a személyiségnek a kibontakozásához, aki az "alany". Tekintve hogy az idő nagy része a társas cselekvés és szerveződés legjobb formái mellett is szükségképpen játzmák játzásával telik el, állhatatosan fel kell kutatnunk a "jó" játzmákat. Néhány példát megemlítünk, de ezeknek sem a száma, sem a minőség nem elégséges. Idetartoznak a következők: "Buszsofőr szabadságon", "Gavallér", "Örülök, ha segíthetek", "Házi bölcs" és "Örülnek majd, hogy ismertek".

I. Buszsofőr szabadságon

Tézis: Szigorúan véve ez inkább időtöltés, mint játzma, és nyilvánvalóan konstruktív az összes résztvevő számára. A az amerikai postás, aki elmegy Tokióba, és ott japán kollégáját kíséreteti kézbesítő útjain, vagy az az amerikai fül-orr gége szakorvos, aki szabadsága idején egy haiti kórházban dolgozik, valószínűleg ugyanolyan felfrissülten érkezik haza, és ugyanolyan jó történetekkel fogja szórakoztatni barátait, mintha Afrikába ment volna oroszlanvadászatra, vagy kocsijával bejárta volna a kontinenst átszelő autótutakat A Békehadtest most hivatalosan is szentesítette ezt a tevékenységet.

A "Buszsofőr szabadságon" azonban játzmává válik, ha a munka valamilyen rejtett indítékhoz képest másodlagos és csupán látszatzból végzik, valamilyen egyéb dolog érdekében. De még ilyen feltételek mellett is megőrzi konstruktív minőségét, és az egyéb (esetleg ugyancsak konstruktív) tevékenységek álcázásai közül egyike a leghelyesebbeknek

2. Gavallér

Tézis: Ezt olyan férfiak játsszák, akikre nem nehezedik szexuális nyomás - alkalomadtán olyan fiatalabb emberek, akiknek jó a házasságuk, vagy kielégítő szerelmi kapcsolatuk van, gyakrabban azonban olyan öregebb férfiak, akik elegánsan monogámiára vagy nőtlenségre adták a fejüket. Ha Fehér egy hölgyben alkalmas alanyra talál, minden alkalmat megragad, hogy valamit megdicsérjen rajta, de sohasem lépi át a hölgy helyzetéből adódó korlátokat, az adott társadalmi helyzet lehetőségeit és a jó ízlés követelményeit. De ezeken a határokon belül szabadjára engedi kreativitását, lelkesedését és eredetiségét. Nem az a célja, hogy elcsábítson valakit, hanem hogy megcsillogtassa hatásos bókolási művészetét. A belső társadalmi előny kettős: ártatlan virtuozitásával örömet szerez a nőnek, az pedig értő módon méltányolja Fehér ügyességét. Adott esetben, ha mindkét fél tisztában van a játszma természetével, egyre nagyobb gyönyörűséggel, egészen a különcködésig fokozhatják a játszmát. A világfi természetesen tudja, hogy mikor kell megállni, és nem folytatja a játszmát azon a ponton túl, ahol már nem szórakoztató (ekkor a nőre van tekintettel), vagy ahol kínálatának minősége leromlik (ekkor a saját művészi tökélyére van tekintettel). A "Gavallér" külső társadalmi előnyei miatt szívesen játsszák költők, akiket legalább annyira, ha nem még jobban, izgat a tekintélyes kritikusok és a nagyközönség méltánylása, mint az őket ihlető hölgy reagálása.

A jelek szerint az európaiak a regényes történetekben, a britek pedig a költészetben mindenkor jobban értettek ehhez a játszmához, mint az amerikaiak. Országunkban ezt a játszmát javarészt a költészetnek az az ága műveli, melyet "zöltség-gyümölcs iskolának" nevezhetnénk: a szemed olyan, mint az alligátorkörte, az ajkad olyan, mint az uborka stb. A "zöltség-gyümölcs" típusú "Gavallér" játszma aligha hasonlítható elegancia dolgában Herrick és Lovelace produkciójához, de még Rochester, Roscommon és Dorset cinikus, ám fantáziadús műveire sem.

Antitézis: A nőnek bizonyos kifinomultságra van szüksége ahhoz, hogy szerepét jól játssza, ugyanakkor nagyon mogorvának vagy ostobának kell lennie ahhoz, hogy kereken elutasítsa a játszmát. Megfelelő kiegészítője a "Nahát, hogy maga milyen csodálatos, Bürgözdí úr!" játszma egyik változata, nevezetesen: "Gyönyörködöm a mutatványaiban, B. úr." Ha a nő gépies vagy figyelmetlen, egyszerű "Nahát, hogy maga milyen csodálatos, Bürgözdí úr!-ral" válaszolhat, de akkor melléfog: Fehér nem önmagát, hanem a költészetét kínálja méltánylásra. Mogorva nő brutális antitézisként játszhat másodfokú "Megerőszakolósdi" ("Kopj le, kisapám! "). Előfordulhat harmadfokú "Megerőszakolósdi" is, mondanunk sem kell, hogy az adott körülmények között ez kimondhatatlanul gonosz válasz. Ha a nő csupán ostoba, első fokú "Megerőszakolósdi" játszik majd; elfogadja a bókokat, mert hiúságát táplálják, de közben cseppet sem méltatja Fehér alkotói erőfeszítéseit és adottságait. Általában a játszma akkor romlik el, ha a nő inkább csábítási kísérletnek tekinti, semmint irodalmi magamutogatásnak.

Rokon játszmák: A "Gavallér" - játszma, ezért meg kell különböztetni a nyílt udvarlás során alkalmazott műveletektől és eljárásoktól; ezek ugyanis egyszerű tranzakciók, rejtett indíték nélkül. A "Gavallér" női megfelelőjét "Hízkeledésnek" nevezhetjük, mivel gyakran játsszák gáláns ír hölgyek - életük alkonyba fordultával.

Részleges elemzés

Célzat: Kölcsönös csodálat.

Szerepek: Költő, Műértő személy.

Társadalmi paradigma: Felnőtt-Felnőtt.

Felnőtt (férfi): "Ugye milyen kellemesen érzed magad velem?"

Felnőtt (nő): "Ó, de még milyen kellemesen érzem magam! "

Pszichológiai paradigma:

Gyermek (férfi): "Figyeld, hogy micsoda mondataim vannak!"

Gyermek (nő): "Tyű, te aztán tényleg remekül beszélsz!"

Előnyök: 1. Belső pszichológiai előny - kreativitás és megbizonyosodás rokonszenves voltunk felől. 2. Külső

pszichológiai előny - elkerülhető a szükségtelen szexuális közeledés visszautasítása. 3. Belső társadalmi előny "Gavallér". 4. Külső társadalmi előny - erről le is mondhatnak. 5. Biológiai előny - kölcsönös simogatás. 6. Egzisztenciális előny - képes vagyok elegánsan élni.

3. Örülök, ha segíthetek

Tézis: Fehér, bizonyos rejtett indítékból, állandóan segítségére siet másoknak. Talán így vezekli le múltbeli gonoszságát; talán így leplezi jelenlegi gonoszságát; talán így szerez barátokat, esetleg azért, hogy később hasznosíthassa őket; talán így akar presztízshez jutni. Ha az ember megkérdőjelezi is Fehér indítékait, hitelt kell adnia a cselekedeteinek. Végül is válhatik valaki még gonoszabbá, miközben múltbeli gonoszságát palástolja, az emberek kihasználásában vezetheti inkább félelem, mint nagylelkűség, és a presztízst nemcsak jó, hanem rossz ügyek keretében is lehet keresni. Egyes emberbarátokat jobban érdekli a versengés, mint a jóakarat: "Én több pénzt (műalkotást, hold földet) adtam neki, mint te." Indítékaikat itt is megkérdőjelezhetjük, de ugyancsak hitelt kell adnunk annak, hogy konstruktív módon versengenek; ne feledjük, hogy mennyi ember folytat destruktív versengést. A legtöbb "Örülök, ha segíthetek-et" játszó embernek egyaránt vannak barátai és ellenségei, s talán ezeknek is, azoknak is érthető az érzései. Az ellenségek támadják az "Örülök, ha segíthetek" játékosának indítékait, és lekicsinylik cselekedeteit; a barátok hálások cselekedeteiért, és lekicsinylik az indítékait. Az úgynevezett "objektív" megvitatás ezzel a játékmával kapcsolatban gyakorlatilag nem létezik. Akik magukat semlegesnek mondják, azokról is hamar kiderül, hogy melyik oldalon semlegesek.

Kihasználó manőverként Amerikában ez a játszma alkotja hatalmas méretekben a "public relations" alapját. A vásárlók azonban szívesen kapcsolódnak bele, és a kereskedelmi játszmák közül talán ez a legkellemesebb és legkonstruktívabb. Más összefüggésben egyik legkifogásolhatóbb formája a háromszemélyes családi játszma, amelyben az anya és az apa vetélkedik csemetéje vonzalmáért. Meg kell azonban jegyezni, hogy az "Örülök, ha segíthetek" játszma kiválasztása még itt is tartalmaz némi pozitívumot, tekintve hogy a versengésnek annyi egyéb visszatetsző formájával is találkozunk. Például: "Anyu betegebb, mint apu" vagy "Miért szereted őt jobban, mint engem?"

4. Házibölcscs

Tézis: Ez voltaképpen inkább forgatókönyv, mint játszma, de játszmaszerű vonatkozásai is vannak. Egy művelt, jó eszű ember a saját területén kívül is annyi tudást szed össze mindenféle dolgokról, amennyit csak tud. Amikor elérkezik a nyugdíjba vonulás ideje, a nagyvárosból, ahol felelősségteljes állást töltött be, átköltözik egy kisvárosba. Itt hamarosan híre megy, hogy a legkülönbélebb problémákkal lehet hozzá fordulni - legyen az valamilyen furcsa zörej az autó motorjában vagy egy szenilis rokon -, és mindenkinek segítségére lesz; vagy ő maga, ha illetékesnek érzi magát, vagy elküldi az illetőt egy hozzáértő személyhez. Így hamarosan megtalálja helyét az új környezetben, ő lesz a "Házibölcs", aki nem játssza meg magát, és mindig készséggel meghallgatja az embereket. Legjobb formájában olyan emberek játsszák, akik nem sajnálták a fáradságot, felkerestek egy pszichiátert, hogy tisztába jöjjenek indítékaikkal, és így megtudják, hogy milyen hibákat kell elkerülniök, mielőtt kikötnének ennél a szerepnél.

5. Örülnek majd, hogy ismertek

Tézis: Ez a játszma a "Majd megmutatom nekik!" méltóbb változata. A "Majd megmutatom nekik!-nek" két formája van. A destruktív formában Fehér úgy "mutatja meg nekik", hogy kárt okoz. Magasabb pozícióba manőverezheti magát, de nem presztízserért vagy anyagi előnyökért, hanem azért, hogy hatalmának fedezete alatt szabadjára engedhesse kicsinyes gyűlöletét. A konstruktív formában Fehér keményen dolgozik, nagy erőfeszítéssel igyekszik presztízshez jutni, de ezt nem a mesterien végrehajtott művelet kedvéért vagy valaminek a jogos megvalósítása érdekében teszi (noha ezek is játszhatnak másodlagos szerepet), sem pedig azért, hogy közvetlen kárt okozzon ellenségeinek, hanem azért, hogy ellenségeit rágja az irigység, és furdalja a bosszúság, amiért nem bántak vele jobban.

Az "Örülnek majd, hogy ismertek-ben" Fehér nem korábbi társai ellen, hanem azoknak az érdekében dolgozik. Azt akarja nekik megmutatni, hogy joggal kezelték barátsággal és tisztelettel, és bizonyítani akarja nekik - saját örömeikre -, hogy ítéletük helyes volt. Ebben a játszmaiban csak akkor győzhet, ha mind az eszközei, mind a céljai tiszteletet érdemlőek; éppen ezért magasabb rendű ez a játszma, mint a "Majd megmutatom nekik!". Mindkettő - a "Majd megmutatom nekik!" és az "Örülnek majd, hogy ismertek" - lehet inkább csak a sikerből származó másodlagos előny, mint játszma. Játszmává ezek csak akkor válnak, ha Fehért jobban izgatja az ellenségeire vagy barátaira gyakorolt hatás, mint maga a siker.

III.

TÚL A JÁTSZMÁKON

Tizenharmadik fejezet

A játsszmák jelentősége

1. A játsszmák nemzedékről nemzedékre szállnak. Figyeljük meg valakinek a kedvenc játsszmáját: gyakran visszavezethetjük a szülőkig, sőt a nagyszülőkig. Előre pedig, a gyerekek irányába, még az unokáknak is továbbadhatják - hacsak nem történik valamilyen sikeres közbelépés. Így tehát, a játsszmaelemzés történetiségbe ágyazódik; nyilvánvalóan vagy százévnnyi időszakra nyúlik vissza, és feltételezhetően befog legalább ötven évet a jövőből. Ha ezt az öt vagy hat nemzedéket felölelő láncot megszakítják, a hatás mértani haladványszerűen jelentkezik. Számos embernek több mint kétszáz leszármazottja is van, a játsszmák felhígulhatnak vagy módosulhatnak, miközben nemzedékről nemzedékre szállnak, de a beltenyészet tendenciája ugyanazon a családon, ha ugyan nem ugyanazon a nemzetségen belül igen erős. Ebben áll a játsszmák történelmi jelentősége.

2. A gyermekek "nevelése" elsősorban abban áll, hogy megtaníttják nekik, milyen játsszmákat játsszszanak. A különböző kultúrák és különböző társadalmi osztályok különféle típusú játsszmákat kedvelnek; egyes törzsek és családok pedig ezeknek a különféle változatait szeretik. Ebben áll a játsszmák kulturális jelentősége.

3. A játsszmák az időtöltések és az intimitás kettős szorításába kerülnek. Az időtöltések az ismétléstől unalmassá válnak, akárcsak az üzleti mellékcélzattal rendezett koktélpártik. Az intimitás szigorú körütekintést igényel; a Szülő, a Felnőtt és a Gyermekek osztályozza, válogatja. A nyíltságot, a privát helyzettől eltekintve, a társadalom görbe szemmel nézi; a józan értelem tudja, hogy vissza lehet vele élni; a Gyermekek azért fél a nyíltságtól, mert mindig benne foglaltatik a lelepleződés. Így aztán a legtöbben, amikor meg akarnak szabadulni az időtöltések unalmától, anélkül hogy kitennék magukat az intimitás veszélyeinek, ha lehet, játsszmákban találják meg a kompromisszumot, s ezek teszik ki a társadalmi érintkezés érdekesebb óráinak java részét. Ebben áll a játsszmák társadalmi jelentősége.

4. Az emberek olyan személyeket választanak ki barátoknak, társnak és bizalmasnak, akik ugyanolyan játsszmát játsszszanak. Ezért mindenki, aki "valaki" egy adott társadalmi körben (arisztokrácia, fiatalok bandája, társadalmi klub, egyetem stb.) - olyan módon viselkedik, ami teljesen idegenül hathat egy másik társadalmi körbe tartozó ember számára. Megfordítva: ha egy adott társadalmi körben valaki játsszmát változtat, könnyen kívül találhatja magát a körön, de szívesen befogadják egy másikba. Ebben áll a játsszmák személyi jelentősége.

Jegyzet

Az olvasónak most már módja van felbecsülni a matematikai és a tranzakcionális játsszmaelemzés közti alapvető különbséget. A matematikai játsszmaelemzés teljesen racionális játsszmosokat tételez fel. A tranzakcionális játsszmaelemzés nem racionális, sőt akár irracionális játsszmákkal foglalkozik, s ennél fogva valóságosabb.

Tizennegyedik fejezet

A játékosok

Számos játszmát a lelkileg zavart emberek játszanak a legintenzívebben; általánosabban szólva, minél zavartabbak, annál keményebben játszanak. Különös módon azonban egyes szkizofréniások nem óhajtanak játszmát játszani, és kezdettől fogva nyíltságot követelnek. A mindennapi életben kétféle típus játszik nagy meggyőződéssel játszmákat: az egyik a Duzzogó, a másik az Izgága vagy Nyárspolgár.

A Duzzogó olyan ember, aki haragszik az anyjára. A közelebbi vizsgálat kideríti, hogy kora gyermekkorától óta haragszik rá. Haragjának nemegyszer indokolt "Gyermek" okai vannak: lehet hogy "magára hagyta" kisfiú korának egy kritikus pontján azzal, hogy beteg lett, és kórházba ment, vagy túl sok testvért szült. A magára hagyás néha szándékosabb volt: lehet hogy kiadta valahová, amikor újból férjhez ment. Bárhogyan történt is, azóta duzzog. Akár Don Juan is lehet, mégsem szereti a nőket. Mivel a kezdet kezdetén szándékosan kezdett duzzogni, ezért élete bármely szakaszában úgy dönthet, hogy abbahagyja a duzzogást, mint ahogyan gyermekkorában is megtette már, amikor elérkezett az ebéd ideje. Az elhatározás megváltoztatásához a felnőtt

Duzzogónak ugyanarra van szüksége, mint a kisfiúnak. A presztízsnak meg kell maradnia, és valami olyant kell kapnia, ami egyenértékű a duzzogás kiváltságával. A "Pszichiátria" játszmát, amely egyébként néhány évig is eltarthat, néha elvághatja az illetőnek egy olyan elhatározása, hogy eláll a duzzogástól. Ehhez arra van szükség, hogy a páciens megfelelően elő legyen készítve, megfelelő legyen az időzítés és a megközelítés. Ha a terapeuta ügyetlen vagy erőszakos, nem számíthat nagyobb sikerre, mint ha egy duzzogó kisfiúval lenne dolga: hosszú távon a páciens megfizet a terapeutának a melléfogásért., ugyanúgy, mint ahogyan végül is a kisfiú is megfizet az ügyetlen szülőknél.

Mutatis mutandis nőnemű Duzzogókkal is ugyanaz a helyzet, ha az apjukra haragszanak. Az ő falábukat ("Mi várható egy olyan nőtől, akinek ilyen apja volt?") a férfi terapeutának még több fortélyal kell kezelnie. Különböznél könnyen megeshetik, hogy egy kalap alá veszik "a férfiakkal, akik mind olyanok, mint apa".

Mindenkiben van egy adag Izgága, de a játszmaelemzésnek az a célja, hogy ezt minimális szinten tartsa. Az Izgága olyan ember, aki túlságosan érzékenyen reagál a Szülői behatásokra. Ezért Felnőtt adatfeldolgozása és Gyermeki spontaneitása kritikus pontokon könnyen keresztezheti egymást, aminek az eredménye az, hogy oda nem illő vagy ügyefogyott viselkedést tanúsít. Szélsőséges esetekben az Izgága érintkezik a Talpnyalóval, a Hengegővel és a Piócával. Az Izgágát nem szabad összetéveszteni a zavarodott szkizofréniással, akiben nem működik a Szülő, és csak csekély mértékben működik a Felnőtt, ezért a külvilággal zavart, gyermeki állapotában kell megbirkóznia. Érdekes, hogy a mindennapi szóhasználatban az Izgága jelzöt kizárólag férfiakra, ritka esetekben férfias nőkre alkalmazzák. A Prűdben több a Nyárspolgár, mint az Izgága; a Prűd jelzöt többnyire nők számára tartogatják, de adott esetben nőies férfiakra is alkalmazzák.

Tizenötödik fejezet

Paradigma

Nézzük meg az alábbi párbeszédet, amely egy páciens (P) és egy terapeuta (T) között zajlott:

P: "Új tervem van: pontos leszek."

T: "Én is megpróbálok."

P: "Nem maga miatt, önmagamért teszem... Találja ki, milyen jegyet kaptam a történelem dolgozatomra!"

T: "4/5-öt."

P: "Honnan tudta?"

T: "Mert fél jelest kapni."

P: "Igen, jeles voltam, de átfutottam az anyagot, kihúztam három helyes választ, és beírtam helyette három rosszat."

T: "Tetszik nekem ez a beszélgetés. Mentés minden Izgágaságtól."

P: "Éppen tegnap este gondolkoztam azon, hogy vajon mennyit fejlődtem. Úgy értékeltem, hogy most már csak 17% bennem az Izgága."

T: "Nos, ami a mai napot illeti, nulla; így a következő menetben joggal leszámíthat 34%-ot."

P: "Az egész hat hónappal ezelőtt kezdődött; ránéztem a kávéskannámra, és akkor éreztem először úgy, hogy valóban látom. És maga tudja, hogy most mi a helyzet, hogy hogyan hallom a madarak énekét, hogyan nézek az emberekre; valóban emberek, és ami a legjobb benne, én is valóban ott vagyok. És nemcsak ott vagyok; hanem, jelenleg is, vagyok. Egyik nap álltam a képtárban, néztem egy képet, odajött egy ember, és megjegyezte: »Gauguin nagyon kellemes, ugye?« Mire azt mondtam: »Nekem maga is rokonszenves«. Kimentünk, betértünk valahova egy italtra, és igazán nagyon rendes fickó volt."

Ez itt egy Izgágaság-mentes, játszma-mentes beszélgetés volt két autonóm Felnőtt között, melyhez a következőket kell hozzáfűzni:

"Új tervem van: pontos leszek." Ez a kijelentés a pontosság ténye után történt. A páciens úgyszólván mindig elkésett. Ezúttal nem késett. Ha a pontosság elhatározás lett volna, az "akaraterő" aktusa, ha szülői előírás lett volna a Gyermekeknek, hogy legyen mit nem teljesítenie, akkor a bejelentés megelőzte volna a tényét. Ha azt mondja: "Ez az utolsó alkalom, hogy elkéstem", úgy ez kísérlet lett volna egy játszma felállítására. A páciens bejelentése azonban nem ilyen természetű volt. Felnőtt döntés, terv volt, nem elhatározás. A páciens ezután mindig pontosan érkezett.

"Én is megpróbálok." Ez nem afféle "támogató" kijelentés volt, még kevésbé egy új játszma - az "Én csak segíteni próbálok rajtad" - első lépése. A páciens megjelenése mindig olyan időpontra volt beosztva, amikor a terapeuta éppen visszatért egy kis kávézási szünetből. Tekintve hogy a páciens rendszeresen késett, a terapeuta is

- aki így több időt engedélyezett magának - rákapott a késésre. Amikor a páciens bejelentette döntését, a terapeuta felismerte, hogy komolyan gondolja, amit mond, és ő is ennek megfelelően cselekedett. A tranzakció itt Felnőtt szerződés volt, amelyet mindkét fél betartott. Történhetett volna ehelyett a következő tranzakció is: a Gyermek kötekedhetett volna a Szülői figurával, az utóbbi pedig helyzetéből eredően úgy érezte volna, hogy "jóságos papaként" köteles az előbbi együttműködéséről biztosítani.

"Nem maga miatt." Ez a kijelentés jelzi, hogy a pontosság a páciens részéről döntés, nem pedig olyan elhatározás, amelyet egy állandó játzsma részeként ki lehet használni.

"Találja ki, milyen jegyet kaptam." Mindkét fél tisztában volt vele, hogy ez időtöltés, amellyel minden további nélkül elszórakozhatnak. A terapeuta nem érezte szükségét, hogy érzékeltesse saját éberségét, és rámutasson, hogy ez időtöltés (a páciens ezt már tudta); a páciens sem érezte szükségét annak, hogy eltekintsen a játzsásától csupán azért, mert időtöltésnek nevezi.

"4/5-öt." A terapeuta becslése szerint ez volt az egyetlen lehetséges osztályzat, amit a páciens kaphatott, és semmi oka nem volt rá, hogy ezt ne közölje. Őszintétlen szerénység vagy félelem attól, hogy nincs igaza, arra indíthatta volna, hogy úgy tegyen, mintha nem tudná.

"Honnan tudta?" Ez Felnőtt kérdés volt, nem pedig "Nahát, hogy maga milyen óriási" játzsma, és odaillő választ érdemelt. "Igen, jeles voltam." Ez volt az igazi teszt. A páciens nem durcáskodott, nem próbálkozott sem racionalizálással, sem mentségekkel, hanem nyíltan szembenézett a benne lakozó Gyermekkel.

"Tetszik nekem ez a beszélgetés." Ez és a rákövetkező félig tréfás megjegyzések kölcsönös Felnőtt tiszteletet fejeznek ki; talán volt benne egy parányi Szülő-Gyermek időtöltés is, de ezt mindkét fél szabadon választotta, és ezzel mindketten tisztában voltak.

"Akkor éreztem először úgy, hogy valóban látom." Most már a maga módján veheti tudomásul a dolgokat, és nem kell többé feltétlenül úgy látnia a kávéskannákat és az embereket, ahogyan a szülei mondták neki.

"Mostantól kezdve itt vagyok." Most már nem a jövőben vagy a múltban él; mindkettőről képes tömören elbeszélgetni, ha annak valamilyen hasznos célja van.

"Azt mondtam: »Nekem maga is rokonszenves.«" A páciensnek most már nem kell "Képtár" játzsmaára vesztegetni az idejét, noha ezt is tehetné volna.

A terapeuta viszont nincs rákényszerülve, hogy "Pszichiátriát" játsszon. Jó néhány alkalma volt, hogy érintse a védekezés, az átvitel és a szimbolikus értelmezés kérdéseit, de nem élt velük, nyugodtan mellőzhette őket. A jövő szempontjából azonban érdemesnek látszott tisztázni, hogy a vizsgán milyen válaszokat húzott ki. A foglalkozás hátralevő idejében sajnos időről időre megmutatkozott az a 17%-nyi Izgága, ami a páciensben, és az a 18%-nyi Izgága, ami a terapeutában megmaradt. Összegezve: az adott történések némi időtöltéssel színezett tevékenységeket alkottak.

Tizenhatodik fejezet

Autonómia

Az autonómia akkor valósul meg, ha valakiben mozgásba lendül vagy újra működni kezd a következő három képesség: tudatosság, spontaneitás és intimitás.

Tudatosság: A tudatosság az a képesség, hogy a kávéskannát és a madarak énekét a magam módján érzékelem, nem pedig úgy, ahogyan megtanítottak rá. Alapos okunk van annak feltételezésére, hogy a látás és a hallás más minőségű a gyermekek, és más a felnőttek számára; a látás és a hallás az élet első éveiben esztétikusabb, és kevésbé intellektuális. A kisgyermek élvezettel látja és hallgatja a madarakat. Akkor jön a "jóságos apa", úgy érzi, hogy neki is részt kell vennie az élményben, és segítenie kell gyermeke "fejlődését". Így szól: "Ez itt egy szajkó, az meg egy veréb." Abban a pillanatban, amint a kisgyermeket az foglalkoztatja, hogy melyik a szajkó és melyik a veréb, már nem madarakat lát és madáréneket hall. Úgy kell őket látnia és hallania, ahogyan az apja akarja. Az apja okai méltánylandók, hiszen igen kevés ember engedheti meg magának, hogy egész életében a madarak énekét hallgassa, és minél hamarabb kezdődik meg a gyermek "nevelése", annál jobb. Lehet, hogy ornitológus lesz, mire felnő. Akad azért néhány ember, aki végig a régi módon képes látni és hallani. Az emberi faj legtöbb tagja azonban elvesztette azt a képességét, hogy festő, költő vagy muzsikus legyen, noha megvolna rá a lehetősége; mégsem kínálkozik azonban számukra szabad választás a tekintetben, hogy közvetlenül lássanak és halljanak; másodkézből jutnak a dologhoz. Ennek az adottságnak a visszanyerését nevezzük itt "tudatosságnak". A tudatosság fiziológiai szempontból eidetikus képekhez kötött eidetikus érzékelés. Egyes személyek esetében talán az ízlelés, a szaglás és a kineztezia területén is beszélhetünk eidetikus érzékelésről; ezekből kerülnek ki az említett területek művészei: szakácsok, illatszerekészítők és táncosok, akiknek örök vágyuk, hogy értő közönségre találjanak.

A tudatosság megköveteli, hogy itt és most éljünk, nem pedig máshol, a múltban vagy a jövőben. Az adódó lehetőségek illusztrálására vegyünk egy példát az amerikai életből. Valaki reggel a munkahelyére igyekszik autón, és gyorsan hajt. A döntő kérdés a következő: "Hol jár az esze, miközben a teste itt van?" Három eset lehetséges.

1. Az olyan ember áll a legmesszebb az itt és most-tól, akinek az a legfőbb aggodalma, hogy el ne késsék. A teste a kormánykeréknél, az esze a hivatala bejáratánál; az őt közvetlenül körülvevő dolgokról nem vesz tudomást, legfeljebb csak annyiban, amennyiben késleltetik azt a pillanatot, amikor a teste utoléri a lelkét. Ez az Izgága, akinek az a fő gondja, hogy a dolog hogyan fest majd a főnök előtt. Ha elkészik, megpróbál majd lihegve, kifulladásra megérkezni. A készséges Gyermeke a parancsnokság, játszmája: "Láthatod, hogy mindent megpróbáltam!" Mialatt vezet, úgyszólván nyoma sincs az autonómiának, és mint emberi lény, inkább halott, mint eleven. Könnyen meglehet, hogy ez a legkedvezőbb körülmény a magas vérnyomás és a koszorúér-megbetegedések kifejlődéséhez.
2. A Duzzogót kevésbé izgatja az, hogy időben érkezzék, mint az, hogy mentségeket találjon ki késésére. Balesetek, rosszkor beugró tilos jelzések, egy másik vezető ügyetlensége vagy ostobasága - kiválóan illeszkedik ebbe a keretbe; a benne levő lázongó Gyermeke vagy igazságos Szülő pedig titokban nagy örömmel üdvözlö mint hozzájárulást a "Látod, ennek is ők az okai" játszmához. A Duzzogó nem vesz tudomást az őt körülvevő dolgokról, legfeljebb csak annyiban, amennyiben játszmáját támogatják; ő félig eleven. A teste a kocsiában, de a lelke fogyatékoságok és igazságtalanságok után vadászik.
3. Ritkább eset a "természetes autóvezető", az az ember, akinek a vezetés - ízlésének megfelelő tudomány és művészet. Amint gyorsan és ügyesen vág utat magának a közlekedés forgatagában, eggyé válik a járművével. Ő sem vesz tudomást az őt körülvevő dolgokról, legfeljebb csak annyiban, amennyiben szabad teret engednek képességei megcsillóztatására, ami már eleve örömet szerez neki; egyébként nagyon is tudatos benne a saját léte, akár csak a gépezeté, melynek ura, és ennyiben - eleven. Az autóvezetés ilyen válfaja formálisan Felnőtt időtöltés, amely a Gyermekeknek és a Szülőknek is kedvére lehet.
4. A negyedik eset a tudatos ember, aki nem siet, mert a jelen pillanatban él, és abban, ami körülveszi: az ég, a fák, a mozgás érzete. Ha sietne, elhanyagolná mindazt, ami körülveszi, tudatában vagy csak olyasvalaminek lenne helye, ami még kívül esik a látóhatárán, vagy csak az akadályoknak, vagy csak önmagának. Egy kínainak, aki éppen beszállni készült a földalattiba, a vele tartó európai származású amerikai felhívta a figyelmét arra, hogy megtakaríthatnának húsz percet, ha expresszbe szállnának. Ezt meg is tették. Amikor a Central Parknál kiszálltak, a kínai - barátja legnagyobb meglepetésére - leült egy padra. "Ugyanis megtakarítottunk húsz percet - magyarázta a kínai -, így megengedhetjük magunknak, hogy ezt az időt itt töltsük el, és élvezzük mindazt, ami körülöttünk adódik."

A tudatos ember eleven, mert tudja, hogy hogyan érez, hol van, és mikor történnek a dolgok. Tudja, hogy a fák a halála után is ott fognak állni, de ő már nem lesz ott, hogy nézhesse őket, ezért most akarja látni őket, olyan intenzíven, ahogyan csak lehetséges.

Spontaneitás: A spontaneitás választási lehetőséget jelent: a rendelkezésünkre álló választékból (Szülői érzések, Felnőtt érzések és Gyermek érzések) szabadon választhatjuk ki érzelemnyilvánításainkat. Felszabadulást jelent, felszabadulást a játszmajátszási kényszer alól; szabaddá válunk, mert nem kényszerülünk rá, hogy csupán azt érezzük, amire megtanítottak.

Intimitás: Az intimitás a tudatos személy spontán, játszma mentes nyíltsága, az eidetikus érzékeny, romlatlan, teljes naivitással az itt és most-ban élő Gyermek felszabadulása. Kísérletileg bizonyítható, hogy az eidetikus érzékelés ragaszkodást ébreszt, a nyíltság pedig pozitív érzéseket hoz mozgásba; ismeretes olyasmis is, mint az "egyoldalú intimitás", ezt a jelenséget - ha nem is ezen a néven - kitűnően ismerik a hivatásos csábítók, akik rabul ejtik partnereiket, anélkül hogy maguk igazán bevonódnának a dologba. Ezt a következővel érik el: a másik személyt arra bátorítják, hogy közvetlenül nézzen rájuk és szabadon beszéljen, miközben ők maguk olyan viszonzást nyújtanak, ami nem egyéb óvatosságnál.

Mivel az intimitás lényegileg a természetes Gyermek megnyilvánulása (akkor is, ha pszichológiai és társadalmi összefüggések mátrixában jelentkeznek), általában jól végződik, hacsak egy játszma belépése meg nem zavarja. Többnyire a Szülői befolyás okozta alkalmazkodás rontja meg; ez sajnos, úgyszólván mindig bekövetkezik. De addig, hacsak és ameddig meg nem rontják, a kisgyermek többsége szerető beállítottságú,⁴ és az intimitásnak ez az alapvető természete, mint azt a kísérletek is bizonyítják.

Hivatkozások

1. Berne, E.: "Primal Images and Primal Judgment." *Psychiatric Quarterly*, 29:634-658, 1955.
2. Jaensch, E. R.: *Eidetic Imagery*. Harcourt, Brace and Company, New York, 1930.
3. Ezek a kísérletek még csak előkészületi szakaszban vannak a San Francisco Social Psychiatry Seminarson. A tranzakcionális elemzés használata különleges gyakorlatot és tapasztalatot kíván, éppúgy, mint a kromatográfia vagy az infravörös spektrofotometria hatékony kísérleti felhasználása. Nem könnyebb egy játszmat egy időtöltéstől megkülönböztetni, mint egy csillagot egy bolygótól. Lásd Berne, E.: "The Intimacy Experiment." *Transactional Analysis Bulletin*, 3:113, 1964. "More about Intimacy." Uo. 3:125, 1964.
4. Egyes gyerekek nagyon korán leromlanak vagy éhen halnak (elgyengülés, bizonyos fajta kólikák), és sohasem adatik meg nekik, hogy ezt a képességüket gyakorolják.

Tizenhetedik fejezet

Az autonómia elérése

A szülők, tudatosan vagy sem, de születésüktől fogva tanítják gyermekeiket arra, hogy viselkedjenek, gondolkodjanak, érezzenek és érzékeljenek. Nem könnyű dolog kiszabadulni ezeknek a befolyásoknak a hatása

alól, ugyanis mélyen felszívódnak, és az élet első két vagy három évtizedében szükségesek a biológiai és társadalmi fennmaradáshoz. A felszabadulás csak azért lehetséges egyáltalán, mert az egyén induláskor autonóm állapotban van, azaz képes a tudatosságra, a spontaneitásra és intimitásra, és bizonyos fokig megválaszthatja, hogy a szülői tanítások milyen részeit fogadja majd el. Az élet korai szakaszában, bizonyos sajátos pillanatokban dönti el, hogyan fog a szülői tanításokhoz alkalmazkodni. Az alkalmazkodásban azért maradhatnak hézagok, mert a döntések természete olyan, hogy nem megváltoztathatatlanok; kedvező körülmények között módosíthatók.

Autonómiáról tehát akkor beszélhetünk, ha megszabadultunk mindazoktól a tárgy lényegétől idegen dolgoktól, amelyekről a Tizenharmadik, Tizennegyedik és a Tizenötödik fejezetben esett szó. Ezeknek a dolgoknak az elvetése azonban sohasem végleges: állandó harc folyik azért, hogy vissza ne süllyedjünk a régi állapotba.

Először is (mint a Tizenharmadik fejezetben tárgyaltuk) meg kell szabadulni a törzsi vagy családtörténeti hagyományok teljes ballasztjától (mint erre Margaret Mead mutat rá az új-guineai falvak lakóival kapcsolatban); ezután el kell vetni az egyénileg ható szülői, társadalmi és neveltetési hatásokat. Ugyanezt kell tenni nagyban a modern társadalom követelményeivel, és végül - részlegesen vagy teljesen - fel kell áldozni a közvetlen társadalmi környezetből származó előnyöket. Fel kell továbbá adni az önkényeztetésnek és a jutalmaknak mindazokat a könnyű módozatait, amelyek a Tizennegyedik fejezetben leírt "Duzzogó" vagy "Izgága" játszmából származnak. Ezen az úton járva az egyénnek olyan személyes és társadalmi kontrollhoz kell eljutnia, hogy - talán csak az álmok kivételével - szabadon választhasson mindazokból a viselkedéscsoportokból, amelyeket a Függelék közöl. Ekkor megérett arra, hogy játszmamentes kapcsolatokat építsen ki, mint azt a Tizenötödik fejezetben olvasható paradigma szemlélteti. Ezen a ponton kibontakoztathatja autonómiára való képességeit. Ez az egész felkészülési szakasz lényegében nem egyéb, mint hogy barátságosan búcsút veszünk a szülőktől (és egyéb Szülői befolyásoktól); alkalmasint majd újra találkozhatunk velük, egészen kellemesen, de többé már nem uralkodnak fölöttünk.

Hivatkozás

1. Mead, M.: *New Lives for Old*. Gollanz, 1956.

Tizennyolcadik fejezet

És mi jöhet a játszmák után?

A könyv I. és II. részében az emberi élet így fest: az idő kitöltésének folyamata, amely mindaddig tart, amíg a halál vagy a Mikulás el nem érkezik, s amelynek során az ember sovány kis választékból választhatja ki, ha egyáltalán van ilyen választéka, hogy a hosszú várakozás idején milyen tranzakciókat bonyolítson le - e kép persze közhelyszerű, de korántsem végső válasz. Egyes szerencsés embereknek megadatik valami, ami nem szorítható be a viselkedés egyetlen osztályába sem, s ez a tudatosság; valami, ami felülemelkedik azon, amit a múlt beprogramoz, s ez a spontaneitás; valami, ami több jutalmat nyújt, mint a játszmák, s ez az intimitás. De

mindhárom ijesztő, sőt kockázatos lehet azoknak, akik nincsenek rá felkészülve. Ők talán jobban járnak, ha megoldásaikat a társas cselekvésnek valami olyan népszerű technikájában keresik, mint például az "együttesség". Ez azt jelenti, hogy az emberi faj számára nincs, de tagjai számára van még remény.

Függelék

A viselkedés osztályozása

Egy adott pillanatban minden ember az alább felsorolt osztályok egyikének, esetleg többnek megfelelően viselkedik:

I. KATEGÓRIA. Belsőleg programozott (archoopszichikus). Autisztikus viselkedés.

Osztályok: a) Álmodók.

b) Fantáziák.

Csoportjai: I. Külsődleges fantáziák (vágyteljesítés).

II. Autisztikus tranzakciók, nem alkalmazkodók.

III. Autisztikus tranzakciók, alkalmazkodók (neopszichikus programozással).

c) Vándorhajlam.

d) Önáltató viselkedés.

e) Akaratlan cselekedetek.

Csoportjai: I. Ticek.

II. Modorosságok.

III. Rendezetlen mozgások.

f) Egyebek.

II. KATEGÓRIA: A valószínűség által programozott (neopszichikus). Valóság-hű viselkedés.

Osztályok: a) Tevékenységek.

Csoportjai: I. Hivatások, szakmák stb.

II. Sportok, hobbik stb.

b) Eljárások.

Csoportjai: I. Adatfeldolgozás.

II. Technikák.

c) Egyebek.

III. KATEGÓRIA. Társadalmilag programozott (részben extero pszichikusak). Társadalmi viselkedés.

Osztályok: a) Rituálék és szertartások.

b) Időtöltések.

c) Műveletek és manőverek.

d) játzmák.

Alosztályok: A) Hivatásvs játzmák (szöveget bezáró tranzakciók).

B) Társasági játzmák (duplafenekű tranzakciók).

e) Intimitás.

A korábban tárgyalt társasági játzmákat e szerint a séma szerint a következőképpen osztályoznánk: III. kategória, társadalmilag programozott; d) osztály, azaz játzmák; B) alosztály, azaz társasági játzmák.

Az intimitás, "a sor vége", a legvégső osztályozási szempont; ez a játzmamentesen átélt létezés része.

Az olvasó, ha úgy tetszik, kedve szerint bírálja meg a fenti osztályozást (de ne mosolyogja meg, és ne vágjon gúnyos fintorokat). A szerző nem azért közli, mert el van ragadtatva tőle, hanem mindössze azért, mert működőképesebb, valóságosabb és praktikusabb, mint a használatban levő többi rendszer, és segítségére lehet azoknak, akik kedvelik vagy igénylik a rendszerezést.